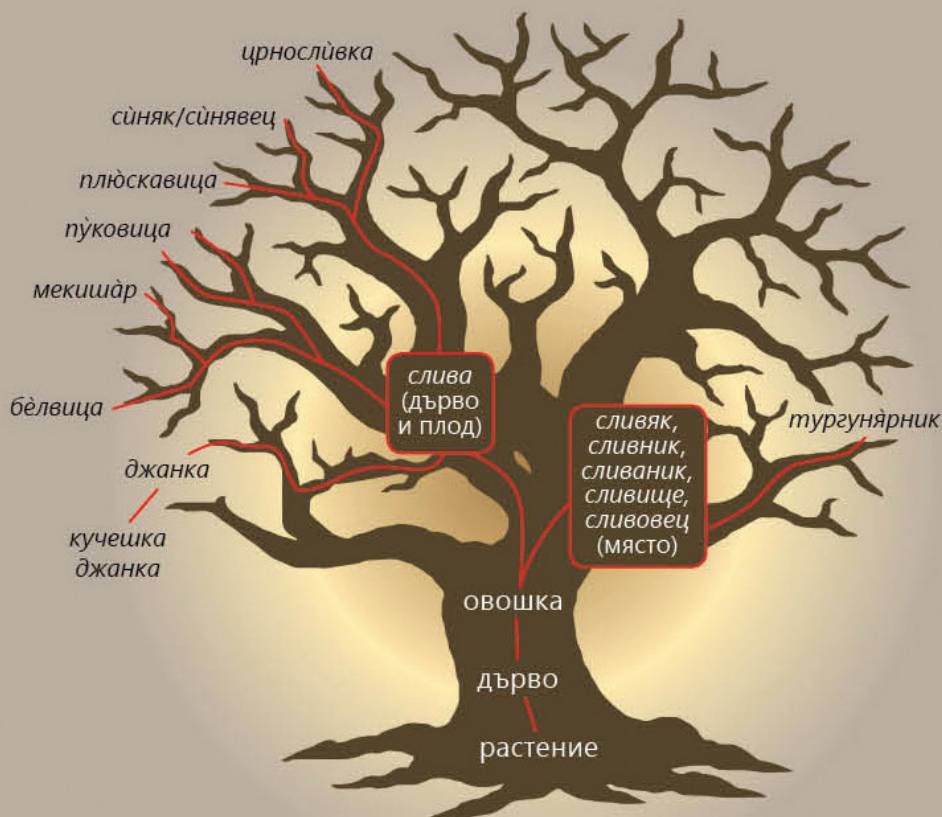

Мая Влахова-Ангелова

Ономастика и етноботаника:

*названия на плодове според данни
от топонимията в Западна България*

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE
“PROF. LYUBOMIR ANDREYCHIN”

Maya Vlahova-Angelova

**ONOMASTICS AND ETHNOBOTANY:
A STUDY OF FRUIT NAMES
BASED ON TOPONYMIC
DATA FROM WESTERN BULGARIA**

Sofia • 2018

**Prof. Marin Drinov Publishing House
of Bulgarian Academy of Sciences**

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
„ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“

Мая Влахова-Ангелова

**ОНОМАСТИКА И ЕТНОБОТАНИКА:
НАЗВАНИЯ НА ПЛОДОВЕ
СПОРЕД ДАННИ ОТ ТОПОНИМИЯТА
В ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ**

София • 2018

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“

Трудът е опит да се анализира българската микротопонимия с оглед запазените в нея названия на плодове, определяни на ежедневно равнище за такива, а не според ботаничната научна класификация. Изхождайки от идеята, че топонимията може да послужи като източник за набиране на сведения за наивното етнобиологично познание на българите, изследването си поставя за цел да бъде разкрит начинът, по който местните имена отразяват фолклорната биосистематика на плодовете. Чрез проучването на връзката между топонимията и растителния свят се онагледяват принципите, по които се класифицират растенията във фолклорното съзнание на българите и се предлагат модели за народната таксономия на плодовете. Проучени са изчерпателно названията за 20 плода, срещащи се в различни видове местни имена, като извлеченият материал (народните термини за плодове) е представен по тезаурусен принцип. Изследването има приноси в областта на диалектната лексикография и лингвистичната география, тъй като са регистрирани неописани до момента фитоними и се обръща специално внимание на географското разпространение и вариантността на названията за плодове.

© Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН, 2018

© Мая Димитрова Влахова-Ангелова, автор, 2018

© Константин Атанасов Жеков, художник на корицата, 2018

© Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2018

ISBN 978-954-322-956-7

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	9
<i>Първа глава</i>	
ЕТНОПОЗНАНИЕТО КАТО ФОКУС В НАУКАТА ЗА ЕЗИКА	11
1.1. Различните видове етнонаука.....	12
1.2. Американски приноси.....	14
1.3. Съветски и руски приноси.....	18
1.4. Други.....	21
<i>Втора глава</i>	
ЕТНОБОТАНИКА ИЛИ ФИТОЛИНГВИСТИКА	23
2.1. Развитие на етноботаниката.....	23
2.2. Развитие на етноботаниката в България.....	27
<i>Трета глава</i>	
МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	31
3.1. Когнитивизъм в ономастичните изследвания.....	31
3.1.1. Етнолингвистична топонимия или когнитивна топонимия.....	32
3.2. Топонимията като извор за народната таксономия.....	34
3.3. Народната таксономия като система за организация на примитивното познание.....	36
3.4. Топонимия и народна растителна терминология.....	39
3.4.1. Изследвана територия.....	40
3.4.2. Тематичен обхват на изследването.....	41
3.4.3. Концептът „плод“.....	42
3.4.4. Изграждане на модел на народната таксономия на плодовете въз основа на топонимията от Западна България.....	45
<i>Четвърта глава</i>	
МОДЕЛИ НА НАРОДНАТА ФИТОТАКСОНОМИЯ ВЪЗ ОСНОВА НА ТОПОНИМИЯТА ОТ ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ	51
4.1. Концепт „плодно дърво/овощка“.....	51
4.2. Концепти за отделни видове плодни дървета.....	52
4.3. Концепти за плодни храсти.....	70
4.4. Концепти за други плодни растения (триви, пълзящи).....	78
4.5. Изводи от реконструкциите на народната фитотаксономия.....	80
4.5.1. Определяне на отделните нива в народната таксономия на плодовете.....	82

Пета глава

ЕЗИКОВО ВАРИРАНЕ И ЕЗИКОВО РАЗНООБРАЗИЕ НА НАЗВАНИЯТА ЗА ПЛОДОВЕ.	85
5.1. Географско разпространение и варианти на хиперонимните названия за плодове.	85
5.2. Географско разпространение и варианти на хипонимните названия за плодове.	87
5.3. Количествено разпределение на фитонимите в отделните видове топоними.	89
5.4. Географско разпределение на отделните видове фитоними.	91
5.5. Семантични несъответствия по отношение на названията на плодове. .	93
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.	99
БИБЛИОГРАФИЯ.	102
СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ ИЗТОЧНИЦИ.	112
СЪКРАЩЕНИЯ.	113
СПИСЪК НА ТАБЛИЦИ, КАРТИ И ФИГУРИ.	115
РЕЗЮМЕ НА АНГЛИЙСКИ ЕЗИК.	117

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	9
<i>Chapter one</i>	
ETHNOSCIENCE AS A FOCAL POINT OF LINGUISTIC SCIENCE	11
1.1. Different types of ethnoscience.....	12
1.2. The American contribution.....	14
1.3. Soviet and Russian contribution.....	18
1.4. Others.....	21
<i>Chapter two</i>	
ETHNOBOTANY OR PHYTOLOGICAL LINGUISTICS	23
2.1. The development of ethnobotany.....	23
2.1. The development of ethnobotany in Bulgaria.....	27
<i>Chapter three</i>	
RESEARCH METHODS	31
3.1. Cognitive approach in onomastic research.....	31
3.1.1. Ethnolinguistic toponymy or cognitive toponymy.....	32
3.2. Toponymy as a source of folk taxonomy.....	34
3.3. Folk taxonomy as a system for the organization of primitive knowledge.....	36
3.4. Toponymy and folk vegetation terminology.....	39
3.4.1. Examined territory.....	40
3.4.2. Thematic scope.....	41
3.4.3. The concept of <i>fruit</i>	42
3.4.5. Development of a model for fruit folk taxonomy based on the toponymy of Western Bulgaria.....	45
<i>Chapter four</i>	
MODELS OF FOLK PHYTOTAXONOMY BASED ON THE TOPONYMY OF WESTERN BULGARIA	51
4.1. The concept of a <i>fruit tree</i>	51
4.2. Concepts of various fruit trees.....	52
4.3. Concepts of bushes.....	70
4.4. Concepts of other plants (weeds and creeping plants).....	78
4.5. Conclusions from the folk phytotaxonomy models.....	80
4.5.1. Identifying the distinct elements of folk fruit taxonomy.....	82

Chapter five

LANGUAGE VARIETY AND LANGUAGE DIVERSITY OF FOLK FRUIT TERMS.	85
5.1. Geographic distribution and variations of hyperonymous fruit terms.	85
5.2. Geographic distribution and variations of hyponymous fruit terms.	87
5.3. Quantitative distribution of fruit terms in toponymy.	89
5.4. Geographic distribution of phytonyms.	91
5.5. The semantic asymmetry of fruit terms in Bulgarian dialects.	93
CONCLUSIONS.	99
REFERENCES.	102
LIST OF SOURCES.	112
ABBREVIATIONS.	113
LIST OF TABLES, MAPS, FIGURES.	115
SUMMARY.	117

УВОД

В съвременната епоха, която е увлечена от идеологизациите на тема „глобално село“ и унифициран световен ред, сякаш все повече се засилва интересът към традиционните култури и дори в чисто интелектуален план се наблюдава вглеждане в изначалните ценности на народите. Не е случайно, че въпросите за т.нар. идентичност се обсъждат наново в редица области на хуманитарното знание – социология, етнография, антропология, когнитивна лингвистика, а също така и в традиционната ономастика. Едва ли трябва да се припомня, че езикът е основен крепител на идентичността и своеобразен капитал (символен капитал) на традиционните общности (Бурдийо 1979). Едва ли трябва да се припомня също така, че именно лексикалният склад и т.нар. словно богатство са най-вече опората на онова чувство за гордост (национална гордост), което произтича от самосъзнанието, че дадена народна култура е разкрила ново понятие и е дала название на нов елемент от обективното познание за света. Фактът, че определен народ е сегментирал по-прецизно обективната действителност и посредством анализ е създал народен термин, назоваващ определено „откритие“, показва на другите народи напредък в познавателните структури, в знанието за света.

Откриването на нова страна от живота и назоваването на новост несъмнено е източник на чувство за превъзходство, за прогрес и за способност на дадена етническа група да вижда света в ново измерение. Тези механизми на познанието, които се впитат в народната култура, в определени епохи все повече се отдалечават от популярността и от митологичното си начало, като навлизат в сферата на безпристрастната съвременна наука. Всъщност езотеризъм и класови разслоения във владенето на познанието винаги е имало и познанието винаги се е свързвало с въпросите на властта и на обществения контрол. Известно е, че във времето на модерността и на Просвещението научното познание се обособява като неподвластно на социалните йерархии и се схваща като синоним на свободомислието. Просветителската тенденция обаче скъсва не само с контрола на монархическите и религиозните институции. Просветителската нагласа за елитаризъм се разграничава и от всекидневната употреба на езика, и от популярността, т.е. от простонародното битие на езиковите употреби. Всъщност налице е познатата, но може би невинаги и не навсякъде добре осъзнавана дихотомия – научно познание и народно (фолклорно) познание. От позицията на интелектуална дистанция научното познание се

вглежда и проучва в подробности народното познание. Нещо повече, антропологичният подход, започнал в Америка от Фр. Боас и Ед. Сепир, се доразвива от антрополози като Бр. Малиновски и Кл. Леви-Строс, за да се стигне до избистрения поглед спрямо езика и народните култури в съчиненията на Б. Ли Уорф. Именно добре познатата и у нас хипотеза за лингвистичната относителност на Сепир и Уорф (Димитрова 1989), макар и в своята крайна (силна) интерпретация, твърди, че между научното и фолклорното познание и съответно между научния и всекидневния език има сериозно разминаване. Все пак между едното и другото могат да се правят паралели, тъй като научното е универсално, следователно то е надетнично и наднационално (интернационално). Голямата разлика в осмислянето на света според Уорф идва при съпоставянето на отделните паралелни и териториално разслоени по земното кълбо култури. Именно тези култури се отличават както със своеобразните си гледни точки, осмисляния на света, митологеми и преди всичко езикови елементи (народни термини). Абстрактният език и синтезиращото познание, както е известно, не са характерни само за научното мислене.

Народният гений също достига до обобщения и до прозрения, които обаче са качествено различни в сравнение с научните парадигми. Словесните съкровищници на различните народи се отличават с вертикални структури, които сами по себе си представят отношения на включване, на причинно-следствени връзки, в които присъстват обобщаващи и анализиращи логически операции. Например флората и фауната също са къде по-строено, къде по-неясно подредени в различните религии и култури на народите. Това, което ни представят народите от различните континенти в своите митологични и съвсем нелишени от фантазия образи за животни и растения, в много малка степен се припокрива с научните класификации и категоризации на Дарвин и Линей. Това не означава обаче, че в мисленето на народите, било то определяно като наивно, не съществуват класификации и категоризация, като се започне от най-общите природни явления и се стигне до свръхконкретни названия и етикетирание дори на най-малката тревичка и буболечка. Нещо повече, народните таксономии се отличават с много повече конкретност, отколкото философските обобщаващи модели на учените. Това е така именно защото народното познание е предимно практически ориентирано и езикът безспорно има в големи периоди от историята преди всичко битов характер, а фантастиката също е част от народния бит.

ЕТНОПОЗНАНИЕТО КАТО ФОКУС В НАУКАТА ЗА ЕЗИКА

Модерността в лингвистиката, която има своите традиции още в Късното просвещение и в трудовете на Хердер и Хумболт, преминава през целия XIX век под формата на събирателство и колекционерска страст спрямо народните умотворения и традиционните диалекти. Известни са романтичните увлечения и възхищения към народния езиков гений. Неслучайно проф. Ив. Шишманов организира и осъществява целенасоченото събиране на български фолклорен материал в известния на всички ни Министерски сборник. През XX век обаче антропологичният и етнографски поглед върху народната мъдрост и синкретичните фолклорни образци се вглежда по нов начин и в народния езиков гений с помощта на нов вид анализ, почиващ върху методи, привнесени от социологията, народопсихологията и културологията. Езиковедският и чисто филологически поглед на т.нар. структуралисти задава една обща теоретична рамка, която без много усилия може да обеме, и при това от дистанция, фолклорните жанрове и във формален, и в съдържателен план. По-късно ще се окаже, че дори и този общ подход е недостатъчно интердисциплинарен.

Класическата етнография с присъщия ѝ историзъм също е предимно описателна и често пъти дори доктринерска. Наблюденията над вече събрания огромен диалектоложки и антропологичен материал изискват задълбочен анализ на митологичното мислене, който следва да обясни етническото разнообразие по света, от една страна, и да даде универсални модели на примитивната култура, от друга страна. Знанията за етническото разнообразие оформят два географски полюса – източен и западен, които въпреки различните гледни точки прехвърлят един към друг редица идеи и изследователски инструментариум. Руският формализъм, който несъмнено има отражение върху най-разнообразни клонове на хуманитарното познание и в крайна сметка изпълва същността на структурната лингвистика, се прехвърля и във Франция, и в Англия, и в Америка посредством учени като Р. Якобсон, Кл. Леви-Строс и Цв. Тодоров. Руската етнография на Ю. Бромлей и руската митологическа школа на Ю. Лосев и Е. Мелетински срещат антропологичния модел на Фр. Боаз и Ед. Сепир и тази среща несъмнено е плодотворна. Семиотичните идеи на М. Бахтин се преплитат с прагматизма на Ч. Пърс и с емпиричните наблюдения на Бр. Малиновски и същинската етнолингвистика на Б. Ли Уорф. От „висотата“ на XXI век може да се заключи, че този обмен на интелектуализирани знания и на

методологически търсения, освен че доставя на тласъци обновления в научната хуманитаристика, е и обединяващ по отношение на елитите в посока изток – запад и обратно.

1.1. Различните видове етнонаука

Засиленият интерес към традиционното знание, към фолклорните системи за възприемане и организиране на познанието за света намира израз в утвърждаването на етно науката, която се опитва да даде отговор на въпроса как традиционните общества си обясняват и подреждат заобикалящата ги природа. Опирайки се на постулираното още от Кл. Леви-Строс твърдение, че систематизирането на знанието за околния свят (понякога много прецизно) у т.нар. примитивни народи не е породено от техните чисто практическите нужди, а е преди всичко отговор на техните интелектуални търсения (Леви-Строс 1966), етно науката се фокусира върху проучване на твърде сложните отношения между културата и околния свят. В този смисъл биологичните класификации (независимо дали на живи организми, или на други природни обекти и явления) се схващат като символни класификации (Леви-Строс 1966 по Морис 2000: 69), като „система от вярвания“ (Блат 1979: 2) и стават обект на изследване на редица поддисциплини на етно науката.

Днес етно науката вече е извоювала своето място като самостоятелна дисциплина, която от позицията на интелектуална дистанция проучва народното познание, за да изясни, доколкото е възможно, културата. Етно науката се развива в различни направления под формата на интердисциплинарни и донякъде екзотични клонове на познанието като етноматематика, етноастрономия, етногеография, етноботаника и не на последно място – етнолингвистика, всеки от които изучава конкретен аспект на традиционното познание.

- Заниманията с фолклорната географска терминология изпълват до голяма степен съдържанието на науката етногеография. Етногеографията вече е натрупала значителен теоретичен и емпиричен ресурс и изцяло се вписва в парадигмата на останалите етнонаучни направления, като разпростира своите анализи върху различните езикови средства за обозначаване на традиционните географски представи. Тя изследва набора от фолклорни географски термини, присъщи за дадена култура, както и начина, по който те са организирани в система, но също и тяхната динамика във времето. От друга страна, етногеографското проучване анализира как тези наивни представи за пространството взаимодействат с други аспекти на културата, чийто продукт самите те се явяват. В крайна сметка етногеографията се опитва чрез една по-широка философска интерпретация да покаже как традиционното географско знание допринася за географското познание изобщо (Блат 1979: 2). Проучването на наивните географски представи и понятия на която и да е общност неизменно се основава на

наблюденията и анализите върху традиционните топоними. Бидейки основните инструменти за географско посочване, за пространствен деиксис, топонимите сравнително лесно се препредават от поколение на поколение. Ето защо те отразяват много древни традиционни модели за осмисляне на пространството, при това много често изразени чрез архаични езикови средства. Този факт превръща топонимите в изключително ценен елемент на културата на всяка общност, който предоставя възможност за многостранни културологични анализи.

- Етноастрономията от своя страна изследва не само народните названия на небесните тела и явления, но преди всичко изучава как хората са разбирали и са си обяснявали небесните явления, как са ги използвали и каква е била ролята им в тяхната култура.

- Етноботаниката, съществена част от която представляват заниманията с класификация на народните фитоними, е в най-неизгодна позиция по отношение на археологията на идеите, тъй като в областта на растенията – треви, храсти и дървета, обектите са конкретни и свръхконкретни. Тук няма абстрактни познавателни структури, а преносните семантични модели са сведени до минимум. Все пак съществуват аналогии на чисто образно равнище в имената на растения като *камбанка*, *грамофонче*, *бабини зъби*. На практика растенията са много бедна откъм когнитивната си страна семиотична система. Затова в тази област най-малко може да се говори за народен метаезик. Пренесени обаче от чисто практическите употреби в топонимията и въобще в ономастиката, народните термини за растения се превръщат в семиотична система от друг порядък, която несъмнено носи белезите на фолклорен метаезик.

- В другата крайност на етнонаучните анализи би могла да се постави науката етномузикология. Както е известно, музиката е изцяло културен продукт без покритие в практическата обективна действителност. Песента на птиците или песента на вятъра далеч не са музика, а метафорично разбиране за музика. Следователно играта на формите, възприемани слухово и наречени музика, е семиотична система, продукт на истинското етническо и културно разнообразие. Тук, разбира се, могат да се разкрият дълбинни структури на поведение и когнитивни механизми, които нямат пряка референция към дадени обекти от действителността, но за сметка на това притежават твърде специфична граматика. Старите ладове и ритмическите асиметрии показват тъкмо такива „кодове на миналото“ в традиционните култури, които дори нямат митологична обосновка, а са изначални игрови механизми, свързани с различни ритуални практики.

Невинаги обаче работещите в области като етноастрономията, етноботаниката или етнзоологията осъзнават, че всъщност извършват етнолингвистични анализи. Изучавайки и описвайки народните популярни представи и наивните обяснения за света, специалистите в отделните науки разкриват народните таксономии, подреждат и обясняват понятията. Заниманията с народната терминология по същество са чисто лингвистич-

ни занимания, защото зад формалната страна на всеки термин се разкрива концепт, понятие, което, разбира се, в повечето случаи не съвпада с идеологически оформената картина на света на съвременния човек. Следователно етнолингвистиката се превръща в надредно позиционирана наука, създаваща обща парадигма за примитивното научно разнообразие на базата на лингвистичния анализ.

- През втората половина на XX век етнолингвистиката се отделя като специфичен клон на знанието и в Съветска Русия, и в Централна Европа, и в САЩ. Неслучайно тя се успоредява с другите интердисциплинарни лингвистики – психоллингвистика, социоллингвистика и текстова лингвистика. Етнолингвистиката обаче не се схваща като чак толкова модерна, тъй като има своята стабилна предистория, поне в Европа, в лицето на класическата диалектология. Въпреки това нагласата към езика и методите на етнолингвистите се отличават значително от задачите и цялостната научна парадигма на диалектолозите.

1.2. Американски приноси

Някои проблеми произтичат от факта, че има различни видове етнолингвистика. Споменатите американски учени Фр. Боас, Ед. Сепир и Б. Ли Уорф изграждат гръбнака на етнолингвистичните занимания в САЩ през първата половина на XX век, като тези учени не са само колекционери и изследователи на автохтонното американско население, но и антрополози, и философи на езика. Фр. Боас класифицира и подрежда в стройна система езиците на северноамериканските индианци, но заедно с това поставя началото на обобщения за когнитивните аспекти на комуникацията (Боас 1938). Ед. Сепир, който е основател на Американската лингвистична асоциация и неин пръв председател, ръководи огромен брой докторски дисертации и създава школа и в областта на емпиричното, и в областта на теоретичното познание за езика. Неговите универсални модели за синтактичните структури по-късно са основа за развиване на трансформационно-генеративната граматика (Сепир 1921). Емпиричните изследвания на Б. Ли Уорф на езика на индианските племена в Аризона също са основа за много задълбочени анализи и обобщения за връзките между езиковите структури и традиционната култура. Всъщност основният въпрос, около който кръжи диалогът между Сепир и Уорф, е свързан с езиковото и културното разнообразие и универсалния модел за езиковото поведение, който и двамата учени се опитват да изведат и който в крайна сметка се затвърждава като хипотеза на Сепир и Уорф, отнесена към езиковия релативизъм. Съществуват множество по-късни преосмисляния и интерпретации на уорфианизма. Говори се за силна формулировка и слаба формулировка на въпросния модел. Силното тълкуване на хипотезата приема, че сегментацията на познавателните структури в една култура не съответства на сегментацията на тези структури в друга култура, а респективно и елементите на един

език не съответстват на граматичните и лексикалните елементи на друг език, като между езиците има нулева преводимост. В по-късни психолингвистични разработки подобна констатация е смекчена, като се търсят универсални модели на когнитивните и поведенческите структури на човека изобщо и в тези дълбинни пластове се откриват общи кодове, валидни за всяко едно културно обединение (Чомски 1986: 15). В крайна сметка примиречеството между силните и слабите тълкуватели на Сепир и Уорф е изразено от Дж. Фишман в неговата разработка за уорфианизма от трети вид (Фишман 1982). Уорфианизмът всъщност мотивира цялата социолингвистична дейност на един от доайените на американската социолингвистика, какъвто е Дж. Фишман. Въпреки че той определя себе си като социолог на езика, проучването на езиковото разнообразие в глобален мащаб (Дж. Фишман е главен редактор на най-авторитетното социолингвистично списание *International Journal of the Sociology of Language*) го притегля, особено в по-късните негови разработки, към етнолингвистичните въпроси и към едно непрекъснато засвидетелстване на уважение към културите и езиците на различните народи. Тъкмо затова в споменатата своя разработка Фишман говори за „другата страна на Уорф – стойността на етнолингвистичното разнообразие“ (Фишман 1982: 5).

Както е известно, възгледите на Е. Сепир и на Б. Ли Уорф са обединени от техни последователи в хипотеза (Хипотеза на Сепир – Уорф), която описва крайното състояние на езиковата непреводимост и на когнитивните, граматичните и концептуалните различия между културите и езиците (Димитрова 1989). Тъй като в различните култури сегментацията на колективните психически представи за света съществено се различава, преносът на знания от една култура в друга е труден и продължителен процес. Във формален план, когато знанията се предават, межкултурният диалог се затруднява още повече от факта, че и езиковите сегменти, обозначаващи сетивния опит, също се разминават при срещата между езиците. По-късно в свои разработки Уорф продължава да търси примери за преодоляване на този „сблъсък“ между езиците и за продължителна взаимна разбираемост в различни географски ареали. Известен е неговият пример за западноевропейския езиков стандарт, оформен от английски, немски и френски като езици с продължителен контакт и най-висок коефициент на преводимост поради своята обработеност и поради своите сходни социални функции. Може да се съжالياва, че Уорф не е познавал вероятно добре културните и езиковите контакти на източноевропейските страни и на славянските народи. Разбира се, тази идея на Уорф пряко кореспондира с формулировките на Пражкия лингвистичен кръжок и по-специално на Н. С. Трубецкой за езиковите съюзи от типа на Балканския езиков съюз.

Ако съветският и руският когнитивизъм се занимават предимно с отношенията между лексикалната система и понятийните връзки, оставяйки по-близо до класическите разграничения между лексиколози и психолози, то американският когнитивизъм безкомпромисно се насочва към ментал-

ните модели, т.е. към структурите на съзнанието. Лингвистичната гледна точка в анализите на Дж. Милър и П. Джонсън-Лер остава на заден план, въпреки че и двамата имат значителни приноси в лексикографията. Нещо повече, анализите на съзнанието и на понятийните таксономии, както и на семантичните релации намират приложения в изготвянето на тезауруси, семантични речници и други дигитализирани помагала. Теоретичната схема на когнитивистите, свързана с имената на Е. Рош, П. Джонсън-Лер и Дж. Милър, открито се самоназовава като доктрина на менталната логика и в крайна сметка разкрива естествените правила в чисто психологическата реалност на менталния лексикон. С други думи, тази школа не се самозалъгва, че изследва думи, а изследвайки структурите на съзнанието, обектът на този тип проучвания са самите понятия или по-скоро концепти с цялата сложна структура на семантичните отношения между тях. Всъщност тази спомената доктрина има още по-дълбоки философски корени, свързани с моделирането на мисловните операции както в логически, така и в психологически план; с анализите на имагинерността, т.е. на представите, с анализи на способностите за съждение, обобщение и осмисляне, за да се стигне по този начин отново до класическите въпроси от типа на: „Що е значение?“ и „Що е то ментална репрезентация на света?“.

Непримиримият антагонизъм между логическото и психологическото направление в науката не би могъл да се снесе дори чрез опита да се избяга в новата парадигма на когнитивизма. Така заложеният още у Аристотел логически модел на силогизма – сравнението, класификацията и категоризацията, се преповтаря, докато се стигне до другата крайност – изследване на перцепцията, сетивността и оформянето на психическите представи на невролингвистично равнище. И това можем да разкрием дори в рамките на една книга от типа на *Менталните модели* от П. Джонсън-Лер (1983). Така когнитивизмът от 80-те и 90-те години на XX век още би могъл да бъде наречен „стихийно интердисциплинарен“, тъй като в него се откриват знания не само от областта на формалната логика, чистата философия и класическата лингвистика, но и възгледи, привнесени от медицината, психологията и физиологията, информатиката и изкуствения интелект.

Силно влияние в областта на когнитивната психология, а оттам и първи стъпки в областта на когнитивната лингвистика през 70-те години на XX век прави Е. Рош. Теорията на Рош, често пъти наричана теория на прототипите или на естествената категоризация, се опира на Аристотеловата логика, но когнитивизмът не само на Рош, но и на Дж. Лейкъф (1987) и Р. Лангакър (2008) изработва своя терминологична система и дори цяла научна идеология, свързана с моделите на човешкото съзнание. Както вече беше споменато, човешкото мислене по принцип класифицира и категоризира. Обновлението на психолингвистичните модели, предложени от Рош, има като най-ценна своя методология вглеждането в йерархичните понятийни структури. Съвкупните обекти и идеите за тях, както в примитивните, така и в логическите култури и логическите научни парадигми, почиват

върху родо-видови отношения, разкривани между концептите във вертикални редове. Такива йерархични модели, разбира се, са били известни на науката и след Аристотел, и по време на средновековната схоластика, а дори и дървото на еволюцията, представено от Дарвин, е добра илюстрация на вертикалните понятийни структури. Когнитивизмът използва ключови семантични гнезда в понятийните йерархии, за да илюстрира механизмите на таксономии. Такива тематични области с вертикална структура, както се знае, са роднинските термини, цветовете и техните названия, флората и фауната, както и обектите на астрономията. Родовите названия, както разкрива Рош, са хипероними, видовете – хипоними. Рош разкрива и трето равнище по оста конкретно – абстрактно и това са свръхконкретните названия. В своите разработки световноизвестната когнитивистка определя в подробности равнищата на абстракция, създавайки модел на категоризацията по вертикала и хоризонтала (Рош 1998; Мервис, Рош 1981). Терминът хоризонтала тук е метафорично употребен, защото в никакъв случай не става дума за синтактични словосъчетания или колокации, а за навлизане в дълбочина в психологическите механизми на оформянето на представата, картинността, процеса и обобщението. Тъкмо тази първична форма на мисленето, която после се доизгражда в своите варианти с различна степен на абстракция, авторката нарича прототип. На тази основа се развива цяла теория на семантичните прототипи, при която формалните свойства на концепта се преплитат с оценъчни дейности и така се получава скупчване на данните в естествените таксономии. Един такъв подход на вглеждане в семантичните прототипи и тяхното моделиране естествено води последователите на тази научна школа към релативизъм, т.е. към извода, че различните култури и различните народи имат уникални механизми на категоризация, заключени в езиковите структури, а универсалните знания за света са относително по-малко. Това се дължи, разбира се, на различния социален опит и различните културни традиции и отново ни връща към връзката между езиковите структури и обективната действителност, която се свързва по нееднороден начин в различните езикови общности, т.е. към Хипотезата на Сепир – Уорф за лингвистичната относителност. Но силата на прототипната теория не е в съпоставителните анализи и проследяването на приликите и разликите в отделните езикови общности и географски райони на света, въпреки че А. Вежбицка и нейните колеги разгръщат обширна програма и за такъв вид научни изследвания. Популярността на прототипната теория и на когнитивните изследвания върху категоризацията се дължи на методологическата находчивост и моделирането на естественото човешко съзнание, кореспондиращо с инженерни технологии и изкуствен интелект.

Опитът на Дж. Милър в областта на лексикографията в съчетание с математическата психология, споделена между него и Н. Чомски, предоставя твърде изчистена и прегледна схема на понятийните отношения и многообразието на концептуалните връзки около ключовия термин „ментален

лексикон“. Именно в менталния лексикон, т.е. познавателните таксономии, представяни като склад от думи, или по-точно от понятийния компонент на думата, могат да се проследят семантичните връзки в съзнанието на езиковите носители (Милър 1990). Менталният лексикон не е абстрактен модел и стои много по-близо до езиковата действителност от другите когнитивни модели. Крайният продукт на тази лексикографска дейност е онлайн тезаурус, реализиран от Университета в Принстън и известен под съкращението WordNet. Многогодишният опит в Дж. Милър в областта на семантичните изследвания му дава възможност да изгради дигитален архив на английския език, разкриващ многообразието на известните семантични релации и фигуративните употреби в английския език. Разбира се, WordNet не е само полезно помагало, но и илюстрация на изчистена теория и методология, която може да бъде прилагана и спрямо други езици, били те макроезици от индоевропейското езиково семейство, или по-екзотични и дори мъртви езици. На тази основа последователката на Дж. Милър Хр. Филбаум продължава в глобален мащаб съпоставителните анализи на менталните лексикони около проекта WordNet (Филбаум 1998). Както и при Ю. Апресян отношенията на синонимия и омонимия се оказват основни за семантичните свързвания между понятията и техния словесен израз. Към синонимията и ономинията се прибавя и още една гама от семантични релации, каквито са известните антонимия и меронимия. Категоризацията и вертикалните взаимовръзки между понятията не подминават и теорията на Е. Рош за вертикалните отношения на хиперонимите и хипонимите. Всъщност тази вертикална структура на лексикона посочва логическите отношения на родово-видовите йерархии, а по хоризонтала съществено се оказва и изброяването на синонимите, които най-често са кохипоними, като хиперонимът може да се яви в позицията на универсален синоним. Хиперонимът обаче не е прототип. Прототипът обикновено е един от кохипонимите, който има първична природа и играе ролята на доминанта сред синонимния ред. Тъкмо тези отношения са добре наблюдавани, и то в съпоставителен план в изследванията на А. Вежбицка. Но Дж. Милър се ограничава от подобен род съпоставителни анализи, тъй като във фокуса му е главно английският език.

1.3. Съветски и руски приноси

Руската историческа лексикология и лексикография, за разлика от американската традиция, поначало стои близо до езиковата материя, въпреки че в продължение на целия XIX век учените изследват езиковата вариантност по централноевропейски маниер, т.е. исторически. Ако се вгледаме в емблематичния труд на И. И. Срезневски *Материали за речник на древноруския език*, ще видим огромното внимание и прецизност на учените от неговото поколение по отношение на етимологичните реконструкции и понятийните връзки в древните и средновековните текстове. Въпреки това

разкритията на класическите руски лексикографи представляват изключително ценна основа за съвременни интерпретации на тема когнитивизъм и понятийни таксономии.

През 50-те и 60-те години на ХХ век с развитие на психолингвистиката също се наблюдава паралелно развитие между школите на Дж. Милър в САЩ и на Виготски и Лурия, Леонтиев в СССР (вж. Димитрова (ред.) 1998: 11). Силната съветска психология на езика, както и споменатата лексикографска традиция по естествен път формулират ключовите идеи, фокусирани в термина „езикова картина на света“. Теорията, обосноваваща този термин, и целият свод от идеи, разглеждащи езика като възприятие и знание за света, биха могли да бъдат наречени по-скоро лингвистична идеология. Картините на света, отразени в различните езици, са широко дискутирани още от края на 60-те години на ХХ век и у нас, а с развитието на когнитивната лингвистика този подход претърпя истински разцвет през последните 20 години. Съществува твърде голямо съответствие между моделите на значението, заложили като модели на универсума у Б. Ли Уорф, и Московската лингвистична школа, където работеха и работят цяла плеяда лексиколози и семантици около имената на Ю. Апресян, А. Уфимцева, Д. Шмельов, А. Зализняк, И. Левонтина и др.

Известно е, че картините на света също разкриват дълбинните таксономии и групите понятия, систематизирани в йерархични класове по дадени теми. Така в книгата на Зализняк и др. *Ключевые идеи русской языковой картины мира* (Зализняк, Левонтина, Шмельов 2005) таксономииите са в следните дялове: пространство и време, човек: душа и тяло, чувства и отношения, намерения и дела, етически концепти. Особеност на този подход, който съществено се различава от англоезичната традиция, се състои в това, че анализите са отнесени към конкретния език, а не се проследяват тенденциите на дълбинно универсално мислене. Шмельов и Левонтина говорят за широтата на руската душа, родните простори и въобще руската представа за човека като единство от душа и тяло, т.е. винаги във връзка с конкретни модели на дадена култура.

Трудовете на Ю. Апресян обаче засягат не само културологични модели, но продължителните занимания на автора с практическа лексикография и съчетаването на привидно несъчетаващите се психологически и логически теории му дават възможност да изгради цялостна методология на системната лексикография. Апресян разглежда лексиката като система не по-малко задълбочено и цялостно от теориите на П. Джонсън-Лер и Дж. Милър, свързани с ключовия термин „ментален лексикон“. Според принципите на Апресяновата системна лексикография лексиката е класификационна система, в която има връзки от таксономичен характер (Апресян (ред.) 2006). Нещо повече, лексиката е и операционална система, при която съществуват семантични правила и отношения, създаващи порядък от обективно естество, като в този порядък според Апресян основно мястото заема синонимията. В тази операционална насока на мислене наистина

може да се открият следи от по-ранния когнитивистки модел на И. Мелчук, А. Жолковски и Ю. Апресян, наречен смисъл-текст (Мелчук, Жолковски, Апресян 1984). Този модел имплицитно съдържа намерението за формализиране на отношението език и мислене по законите на механиката. Тук вече идеологията е наистина когнитивистка, тъй като граничи с принципите на изкуствения интелект, компютърната лингвистика и привижда като основна задача машинния превод.

Таксономииите на понятийно равнище се сблъскват и с чистата граматика, тъй като класификацията на думите е по-различна от класификациите на концептите. В различните езици невинаги е ясно по какъв начин глаголят се превръща в съществително и обратно и дали да се проследява таксономията на предикатите, описващи действия, или таксономията на застиналите обекти. Ю. Апресян представя убедителна схема и за класификацията на предикатите в руския език под формата на основни класове, подкласове, пресичания и връзки между фазите на различните действия. Тази схема обаче трудно може да се свърже с таксономииите, характерни за когнитивната ономастика, тъй като конкретността на топоса е статична и отношенията на йерархия са в другата крайност – крайността на устойчивостта и бездействието. Разбира се, предикативност би могло да се открие и в когнитивната ономастика под формата на фигуративно мислене, метафорично познание и интерпретации на равнището на разбирането. В свои обобщаващи трудове Апресян разглежда предикативността и атрибутивността като натрупване на значения и вътрешни ситуации, на причинно-следствени връзки в рамките на един концепт. В този дух са и търсенията на Б. Иомдин, който разработва цялостен модел за семантика на разбирането, и то на равнището на концептите (Иомдин 2006). Тези причинно-следствени отношения Апресян определя като наивни и тук неговите възгледи от 70-те години на ХХ век за наивната картина на света се разгръщат като противопоставени на научната картина на света, но фокусът на неговите търсения е главно всекидневният наивен език и не по-малко всекидневният метаезик, който също е наивен, но по друг начин. Познанието на обикновените хора също изгражда свои квазинаучни модели, обяснения за света и наслагва значения върху определени думи, като ги превръща в термини. Тази терминологизираща дейност извежда определени понятия до равнището на обобщаващи абстрактни единици на езика. Апресян дори говори за ядра в речника, които са „семантични примитиви и по-сложни думи-смисли от типа на: започвам, преставам, момент, цел и т.н. Освен такива ядра речникът на метаезика включва достатъчно голямо число от т.нар. промеждутъчни слова-смисли. Като правило те влизат в състава на значението на много лексикални, но не и граматични единици на даден език“ (Апресян (ред.) 2006: 55). В трудовете на А. Вежбицка се отделя особено голямо внимание на всекидневния метаезик за разлика от изкуствения логически метаезик и на тази основа се разгръща нейната широко обоснована теория за семантичните примитиви.

Макар и да има съвършено различен подход, Московската етнолингвистична школа, чието начало е положено от Н. С. Толстой, също се вглежда в лексиката като система (по-конкретно в народната терминологична лексика). Целта на неговите изследвания е чрез анализ на езиковите данни (народните термини) да бъде осветлена духовната култура на славяните, т.е. да бъде разкрит съдържащият се огромен свод от древни представи за света, заключени в лексиката на даден език. Н. С. Толстой изработва и предлага своя цялостна методология за изучаването на народната терминология, която намира практическо приложение в подготвяния дълги години речник *Славянские древности* в 5 тома (1995–2012). Важно е да се отбележи, че в него лексиката е представена под формата на система от общи понятийни категории, отнасящи се до определени елементи от реалния свят (растения, животни, пространство и пр.) или от имагинерния свят (време, календар) на човека.

1.4. Други

Руският културолог от български произход Г. Гачев разгръща обширна схема за съпоставителен анализ на картините на света. Неговите изследвания съпоставят както културни модели в географски аспект, така и реконструкции на античните и средновековните картини на света. С други думи, този тип културно и лингвистично моделиране може да се осъществява както в синхронен, така и в диахронен план. За българската езиковедска наука трудът на Гачев *Българският космо-психо-логос* (2006) представлява значим монографичен труд, очертаващ особеностите на българската култура и душевност. Важно е да се подчертае, че картината на света за всеки народ е специфична, но картините също така имат сходства и разлики, очертаващи важни типологични характеристики. Основните индикатори за особеното в познавателните модели на етносите са понятийните таксономии, излизащи на повърхността и намиращи своя материална форма в речниковия състав, т.е. в думите. П. Легурска от години работи в областта на съпоставителните лексикални анализи, като разкрива семантичните отношения в речниковите богатства на близкородствени езици (Легурска 2011). В Института за български език са изработени и натрупани редица материали и корпуси (Китанова 2015а), които представят народните знания на българите за определени семантични области, изразени чрез езикови средства, напр. роднинската терминология (Китанова 2015б), терминологията, свързана с различни цикли от семейната обредност (Легурска, Павлова, Китанова 2012), термините от народния календар (Легурска 2000, 2001). При осъществяване на проекта за тематичен речник на народния календар на българите П. Легурска и М. Китанова (2008) прилагат когнитивна матрица. Този тип изследвания в областта на етнолингвистиката могат да бъдат определени като приноси на българския когнитивизъм и имат не само описателен характер, но и все по-задълбочаваща се теоретична рамка

(вж. Китанова 2010; Легурска 2011). Още през 2011 г. П. Легурска пише, че „централна идея, обединяваща съвременните лингвистични изследвания, приемани от научната общност за еталонни, е, че категоризацията на света и в езика се осъществява по общи когнитивни модели (матрици на знанието) и те стават основа за представянето на езиковите данни от дадена област“ (Легурска 2011: 175).

Люблинската етнолингвистична школа, известна още като когнитивна етнолингвистика, се опитва да усвои и адаптира най-доброто и от рускоезичната, и от англоезичната научна мисъл в изучаването на заключеното в езика познание. Както посочва нейният основател Й. Бартмински, „тя черпи вдъхновение от традициите на Хумболт, от школата на Ю. Апресян, Вл. Топоров и Н. С. Толстой, от трудовете на Бр. Малиновски и А. Вежбица, като приема също някои идеи на американските когнитивисти“ (Бартмински 2014: 399). Според представителите на това направление когнитивната етнолингвистика има за цел да реконструира езиково-културния образ на света, утвърден в полската традиционна култура и в общонародния разговорен език (Небжеговска-Бартминска 2014; Китанова 2015a). Когнитивната етнолингвистика се опира на седем ключови понятия, сред които водещо е понятието „езикова картина на света“, разбрана като „съдържаща се в езика, различно вербализирана интерпретация на действителността, която може да се предаде под формата на набор от съждения за света“ (Бартмински 2014: 401). Усилията на учениците от Люблинската етнолингвистична школа намират израз в изработването на капиталния труд *Речник на стереотипите и народните символи*, планиран в седем тома.

ЕТНОБОТАНИКА ИЛИ ФИТОЛИНГВИСТИКА

В научната литература, свързана с изучаване на народните представи за растителния свят, циркулират два термина *етноботаника* и *фитолингвистика*. Те имат идентично или почти идентично покритие. И в двата случая с тях се назовават научните занимания, свързани с проучване на народните растителни наименования, тяхната вариантност, символиката на растенията и тяхното значение в народната култура. Първият термин все пак е придобил много по-широка употреба, докато вторият е доста по-рядко срещан и може би донякъде остарял¹.

2.1. Развитие на етноботаниката

Етноботаниката като самостоятелен раздел в етнонауката има вече повече от един век история. За пръв път терминът *етноботаника* се употребява от американския ботаник Дж. Харшбергер още през 1895 г. Той определя като неин предмет „изучаването на растенията, които се използват от първобитните народи“ (цит. по: Колосова 2010: 7). Първоначално интересът на изследователите е насочен към имената на растенията в т.нар. примитивни култури (най-вече на северноамериканските индианци). Впоследствие етноботаниката се развива, за да се стигне до добре известното определение на В. Джоунс, според когото основната задача на етноботаниката е „изучаването на взаимоотношенията между човека и растенията чрез културата“ (Джоунс 1941)².

Формулирана по този начин, етноботаниката си поставя далеч по-амбициозни цели и задачи от това да проучва единствено начина, по който дадена общност нарича и употребява познатите ѝ растения в своето ежедневие за храна, лечение и други нужди. Нейната основна мисия е да анализира заплетения културен и екологичен контекст, в който протичат отношенията между хората и растенията:

„Животът на хората е тясно свързан с растенията. Познаването, контактът и използването на растенията представляват централни кул-

¹ Тук се предпочита терминът *етноботаника*.

² Тъкмо по този начин се формулира обектът на изследване на етноботаниката и в днешно време като „наука, която изучава отношенията между хората и растенията в опит да се разбере ролята и мястото на човека в окръжаващата го среда“ (Минис 2000: 3).

турни дейности при всички народи. Етноботаниката е мост между различни подходи как да се изучава основната тема за човешкото. Докато ботаниката вижда в растението само обект на природните науки, то при етноботаниката въпросът е каква е ролята на растението в живота на човека изобщо. При това не става въпрос просто за полезността или приложимостта на отделните растения. Растението като естетически обект, свещено творение или посредник, като сигнатура в комуникационния процес, като вдъхновение за философия и опознаване на природата, като инструмент, храна, лекарство и магическо средство, като такова именно растението е обект на изследване от страна на етноботаниката“ (Шрьодер 1985, цит. по: Мишев 2016).

Важен аспект в развитието на етноботаниката представлява засиленият интерес към проучването на ненаучните класификации на растенията, чието начало е поставено през 50-те години на XX век. Това е опит за осмисляне на традиционното екологично познание и на традиционната култура през призмата на когнитивизма. Трудът на американския антрополог Х. Конклин *Hanunóo Agriculture* (1957) е основополагащ, защото отваря вратите за нов тип интерпретация на традиционните фитоними. През 60-те и 70-те години на XX век с развитието на когнитивната антропология в САЩ проучванията върху народната биосистематика стават особено актуални, в резултат на което са проведени множество емпирични изследвания и са събрани данни за различни (главно безписмени) култури (вж. Бърлин, Брийдлов, Рейвън 1968, 1973; Бърлин 1992; Кей 1971; Хън 1976, 1982; Браун 1986). Така в началото на 70-те години се стига до разработването на теоретичната основа на *народната биологична таксономия* – ненаучна система за осмисляне и организация на знанието за заобикалящите ни растителен и животински свят, от американския антрополог Бр. Бърлин и негови колеги (Бърлин, Брийдлов, Рейвън 1973). Впрочем тази теоретична рамка по-късно бива многократно доразвивана и преразглеждана и от страна на самия Бърлин, и от негови последователи и критици (вж. Бърлин 1992; Браун 1986). Споменатата методология обаче се утвърждава като основен модел за изследване на примитивните култури в различни части на света, а в днешно време и за интерпретация на позабравените и застрашени от изчезване знания за растителния свят у развитите общества. Въз основа на множеството проведени сравнителни анализи става очевидно наличието на редица сходства и структурни закономерности при етнобиологичните класификации при отделните народи. Ключов елемент в тези изследвания на народните названия за растенията (и животните) е начинът, по който фолклорното съзнание организира познанието за окръжаващия го свят в йерархична структура посредством таксономични отношения, т.е. отношения, при които едно понятие е част от друго понятие (Д'Андрате 1995: 92). По този начин се изгражда народната таксономия, която до голяма степен е универсална за всички култури.

Славянската и най-вече руската етнолингвистика (в частност етноботаника) също имат дълга история в проучването на растенията и техните фолклорни наименования³. И както Б. Колосова отбелязва: „интересът към това как традиционната култура интерпретира и използва растенията, започва много преди да се намери термин за обозначаване на тези научни занимания“ (Колосова 2010: 7). Началото на заниманията по изучаване на растителния свят се корени далеч във времето и се свързва с усилията на множество изследователи – естественици, които описват и изучават флората в различни територии, населявани от славянските народи. Така далеч във времето се поражда интерес и към народните растителни термини, чието събиране и издаване започва още през XVIII и продължава и през XIX век (вж. Юнджил 1799, 1830; Ростафински 1900; Аненков 1878). През целия XX век изучаването на народните растителни названия в различните славянски езици не престава, като са издадени различни сборки с наименования (вж. Ахтаров и др. 1939; Китанов 1943; Буджишевска 1965; Шамота 1985; Скубаланка 2009 и пр.) и са осъществени множество анализи (вж. Кампер-Варейко 2014 за полските растителни названия).

Едни от най-важните теми, с които се занимава славянската етноботаника, са свързани с чисто лингвистични по характер проблеми: лексикографското описание и картографиране на фитонимите, анализи на принципите на номинация, етимологични анализи, проследяване на езиковите контакти и пр. (вж. Павловски 1974; Хандке 1997). Основополагаща роля за развитието на славянската етноботаника има създадената от Н. С. Толстой Московска етнолингвистична школа. Както е добре известно, неговите съмишленици и последователи в Русия, а и в останалите славянски страни, изследват отражението на културата в езика на различните славянски народи. Етнолингвистичният подход, в смисъла, по който бива разбран от Толстой, е комплексен подход към традиционната духовна култура, като акцентът в анализите пада върху езика, а използваните методи са лингвистични (вж. Китанова 2015а: 103). Проблематиката на тези етнолингвистични изследвания неизменно включва и проучване на растителния свят. С особено голямо внимание се изучават няколко аспекта на растенията, а именно: ролята им в традиционната култура и народното творчество; значението и употребата на растенията в народната медицина и билкарството и не на последно място, тяхното символно и митологично значение (вж. Агапкина 1994; Колосова 2003; Височански 2001; Лишяк 2000–2010; Маркович 1998 и мн. др.).

³ Обширна библиография по славянска етноботаника е представена на страницата на проекта „Растко“ на Комисията по етнолингвистика към Международния комитет на славистите (Библиография по славянска етноботаника), както и в публикациите на Юдин (2003) и на Колосова (2010).

През последните десетилетия придобилите огромна популярност в целия славянски свят концепции на руския когнитивизъм, свързани с *картините на света* и *кодовете на традиционната култура*, намират силно отражение и в славистичните разработки по етноботаника (вж. Коновалова 2001; Роговска 2005; Альошина 2009; Колосова 2010; Попова 2013; Манова 2017). В тази научна парадигма народните растителни названия биват интерпретирани като фрагмент от голямата езикова картина на света. В този смисъл анализите се насочват към осветляване на специфичната роля, която растенията имат за изграждане на националната картина на света. Проучва се *растителният код* в езика, който по думите на Сиянова „въплъщава колективния начин на възприемане и организация на света, т.е. представлява своеобразен вариант за концептуализация на света“ (Сиянова 2010: 81).

В най-ново време етноботаниката (главно в англоезичния свят) продължава да се развива в своя, по-различна насока. За разлика от славянската етноботаника, която, както стана ясно, е лингвистична по своя характер дисциплина, англоезичните етноботанични изследвания не акцентират върху езиковата страна на проблемите, а по-скоро върху социалната и екологичната значимост на растенията в дадена общност. Вниманието на изследователите все повече се обръща към изучаване на традиционните практики за отглеждане и използване на растенията, към традиционното познание за взаимодействията на растителния свят с другите организми (т.нар. етноекология). Целта е чрез придобитите етноботанични знания науката да спомогне за разрешаване на редица актуални проблеми пред човечеството, породени от нарушаването на равновесието между хората и природата. В този смисъл етноботаниката има и своята чисто практическа страна и се схваща като източник на познание, чрез което да бъдат намерени начини за постигане на подобро устойчиво и ефективно земеделие, за разработване на нови медикаменти или за изграждане на успешни стратегии за опазване на околната среда, съпроводени от икономическо развитие от нов тип и незастрашаващи съществуването и оцеляването на културите (Минис 2000). Тези твърде амбициозни и дори идеалистични цели едва ли биха могли да бъдат постигнати в пълнота, но вече са налице известни резултати. Засиленият интерес към екологичното осмисляне на традиционните култури обединява усилията на разнородни специалисти – от природозащитни организации през образователни и научни звена до различни културни институции, а продуктът на такава загриженост са инициативи от типа *People and Plants*, които целят на практика да се популяризира позагубеното традиционно знание за растителния свят (Мартин 2004).

И в теоретичен план днес се наблюдава засилена активност. Появяват се редица сборници, в които се прави опит да се постулират занапред целите и да се обогатят методите на етноботаниката, като същевременно се представят резултатите от проведени „спасителни“ изследвания, напр.:

Етноботаника и биологично разнообразие на Балканите (Ethnobotany and Biocultural Diversities in the Balkans – Пиерони, Клаве (ред.) 2014); *Етноботаниката в нова Европа: население, здраве и диворастящи ресурси (Ethnobotany in the New Europe: People, Health, and Wild Plant Resources* – Пардо-де-Сантаяна, Пиерони, Пури (ред.) 2010); *Етноботаника: еволюция на дисциплината (Ethnobotany: Evolution of a Discipline* – Шултес, Райс (ред.) 2008); *Етноботаника: методологическо ръководство (Ethnobotany: A Methods Manual* – Мартин 2004) и др. Интердисциплинарният характер на тези колективни трудове е колкото предимство за обмена на идеи, толкова и недостатък по отношение на една избистрена и целенасочена събирателска методика. Във връзка с това не по-малко ценни за нашата наука се оказват и усилията на българските ботаници и лингвисти, свършили огромна работа по архивирането и „консервирането“ на названията на растенията и плодовете от българския народен хербарий.

2.2. Развитие на етноботаниката в България

Етнонауката има добри традиции и в България, като проучването на различните страни на народното познание (география, ботаника, зоология, астрономия и пр.) датира още от края на XIX век. Следва да се отбележи, че развитието на етнонауката у нас протича паралелно с полагането на основите на съответните клонове на науката. Така първите ботаници са и първите етноботаници, защото те не само описват и класифицират флората по нашите земи, но и събират информация за названията, дадени от народа, а нерядко предоставят данни и за практическото приложение на растителните видове в бита и духовния живот. От друга страна, проучването на народното познание протича неразделно от изучаването на българските говори, тъй като една от главните задачи пред диалектологията е тъкмо проследяването на диалектните лексикални различия, включително и на равнището на народната терминология. В този смисъл всяко диалектоложко проучване включва и етнолингвистична част, която предоставя изобилни данни относно диалектната народна терминология. Сред едни от първите интердисциплинарни изследвания, които имат действителен принос в развитието на етнонауката в България, са т.нар. *антропогеографски изследвания*, проведени в различни краища на българското езиково землище още в началото на XX век (вж. изследванията за Бурела, Краище, Пиянец и пр.). Тези интердисциплинарни проучвания имат за цел да бъде ексцерпирана и систематизирана голяма по обем и разнородна по своята същност информация относно бита, нематериалната култура и езика на дадена общност, както и изчерпателни сведения относно природната среда, в която тази общност живее. В този смисъл това са едни от първите етнобиологични и етнолингвистични проучвания, тъй като предоставят безценни сведения за названия на растения и животни, но и на други реалии от материалния и нематериалния свят на съответната общност, напр. названия на клима-

тични явления, на частите от денонощието и годишните времена, названия за предмети от бита, названия на обреди и обичаи и пр. (Дрончилов 1923; Захариев 1935, 1949).

Конкретно събирането и описването на народните фитоними у нас започва още в края на XIX век от нашите пионери ботаници – А. Явашев, Б. Давидов, Б. Ахтаров, А. Тошев, В. Ковачев, Ив. Урумов. Главната цел на техните научни занимания е да опишат и систематизират детайлно флората на България. Тези най-първи проучвания по ботаника са твърде ценни и от лингвистична гледна точка, тъй като дават множество важни сведения за народните растителни наименования в различни области. В една голяма част от изследванията наред с научната номенклатура успоредно се привеждат и народните названия, с които са познати съответните организми. Събраната е и важна информация за употребата на проучените растения и най-вече за географската им дистрибуция (подробна библиография за трудовете на първите ботаници у нас вж. у Станев 2001). Първите изследователи на българската флора, макар да не са езиковеди, осъзнават значението на народните растителни названия за българската лингвистика и за културата ни като цяло. Още П. Козаров заявява, че „ползата от събирането на народните названия на растенията е двойка: езикова и научна“ (Козаров 1925: 5). Тъкмо заради това той подчертава, че събирането и изучаването на народните названия на растенията е принос към словесното ни богатство.

Венецът на тези продължителни усилия за изучаване на българския народен хербарий е издаването на капиталния труд *Материали за български ботанически речник* (Ахтаров и др. 1939), който и до днес продължава да бъде от изключителна полза за различни специалисти, тъй като представлява най-богатата сбирка от народни растителни названия. Можем да твърдим, че този труд в голяма степен е лингвистичен, тъй като по същество представлява тематичен речник. Същевременно с него се начертава посоката на системното етнолингвистично изучаване на народните фитоними. Авторите му още през 30-те години на XX век разграничават *народните ботанични наименования от книжовната ботанична номенклатура* и задават целите и посоката на развитие на една специфична интердисциплина – *фитолингвистиката*. Нейна задача е да проучва тъкмо народните наименования на растенията, като обединява лингвистиката и ботаниката (Ахтаров и др. 1939: 15). Днес подобна гледна точка и такъв интердисциплинарен подход към езиковия материал са напълно естествени и дори задължителни, а появата през последните години на дисциплини като еколингвистиката и етноекологията е свидетелство за разволя на научната мисъл в опита ѝ да изучи закодираното в езика знание за заобиклящия свят.

Според дефинираните още през 30-те години на XX век задачи пред *фитолингвистиката* това е научна дисциплина, която се занимава с имената на растенията, с тяхната етимология, миграция, заимствания и асимилации, а също и с тяхното изчезване при някои народи (Ахтаров и др. 1939: 14). От

друга страна, връзката между духовната култура и растителния свят също не е подмината и нейното изучаване е посочено като обект на друга близка дисциплина, наречена *фитофолклор* (или според по-новите определения *етнолингвистика*). Сред първите, насочили вниманието си към тази проблематика, е Ат. Илиев. Още в края на XIX век той се заема с изучаването на растенията от фолклорно гледище, като проучва ролята на редица дървета, храсти, билки и цветя в обредите и обичаите, както и символиката, която те носят в народната поезия. Илиев публикува своите наблюдения в две студии: *Растителното царство в народната поезия, обичаите, обредите и поверията на българите* (1892) и *Растенията от българско фолклорно гледище* (1919). Приблизително по същото време се заражда и интересът към лековитите растения, използвани в народната медицина, изследвани за първи път в труда на Е. Спространов (1906–1907). И до днес това направление в етноботаниката е сред най-плодотворните у нас. Проучването на растенията от гледна точка на тяхната роля в материалната и духовната култура на българите е обект на разработка на множество ботаници, фолклористи, етнографи и етнолингвисти⁴. Традиционно вниманието на учените се насочва към анализ на символиката на растителните мотиви в облеклото, в архитектурата, в украсата на битови предмети (вж. Растителният и животинският свят 2003). Множество изследвания са посветени на ролята на растенията в различни обредни практики и в народната поезия и проза. Не на последно място се обръща внимание и на практическите употреби на растенията като храна и лекарства (Кирилова 2011; Неделчева 2013; Неделчева, Драганов 2014, както и библиография по темата у Мишев 2016).

Към момента у нас вече са натрупани значителни по количество знания за названията на растенията по отношение на диалектното им описание и тяхната етимология (Холиолев 1990, вж. подробна библиография у Стойков 2002). Българската диалектология има огромен принос за изучаването на растителните названия, срещани по нашите земи. Диалектоложките изследвания у нас традиционно се занимават със средствата за обозначаване на растенията и обръщат особено внимание на различията в отделните говори. Известно е, че различните названия на едно и също растение могат да бъдат показателни за разграничаването на един говор от друг, както е случаят с названията за *картоф*, *диня* или *пъпеш* (вж. Стойков 2002: 297–313; БДА 2001). Към момента вече са проучени множество названия на редица растения в нашите говори и е описана детайлно тяхната географска дистрибуция, напр. *динята*, *пъпеша*, *черницата* (Холиолев 1974; Стойков 1963; Илчев 1973; Иванов 1974), а изследванията продължават и в най-ново време, напр. лингвогеографското проучване за *домата/патладжана* на Д. Младенова (2016), както и различните названия на ръжта (50-и международен конгрес).

⁴ Библиография по темата у Мишев 2016.

Една от най-задълбочените и цялостни етнолингвистични разработки върху растителните наименования в нашата наука е трудът на О. Младенова *Гроздето и лозата на Балканите*, издаден на английски език (1998). В него по много органичен начин се прилага едновременно опитът и на американската, и на руската школа в изследването на езика като съкровищница на социалния опит. Както самата авторка още в началото на своята книга синтезирано излага, целта на този труд е да се изследват взаимоотношенията между а) определен сегмент от традиционната култура – едно традиционно занятие, каквото е *винарството*; б) структуриран набор от идеи, понятия и постановки, които то носи в себе си, и в) свързаната с него лексика. Накратко казано, чрез детайлното проучване на лексиката, свързана с лозарството/винарството, се обяснява винарската култура на Балканите. Винарството се разглежда като съвкупност от практики, изпълнявани регулярно, и като традиционно знание, което се предава от поколение на поколение. Езикът от своя страна е средството, чрез което се разкрива социално конструираната сегментация на действителността (Младенова 1998: 3). В духа на американската когнитивна антропология авторката приема, че езиковите знаци, т.е. народната терминология, свързана с винарството, отразяват когнитивните възприятия и са един вид прототипи. С оглед на настоящата работа следва да се отбележи фактът, че О. Младенова предлага много изчерпателен и прецизно изработен модел на народната таксономия на всички понятия, свързани с растението *лоза* и неговия плод – *гроздето*, който включва и названията за отделните части на това растение, както и за дивите му разновидности в четири балкански езика: български, румънски, гръцки и албански.

МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

3.1. Когнитивизъм в ономастичните изследвания

Добре известно е, че топонимите представляват огромен словен имот, който отразява мисленето на създателите на тези имена. Те са важен елемент от традиционната култура на всяка общност и пресъздават нейните специфики. В топонимията се съхраняват много от ненаучните идеи и схващания за света и в този смисъл тя е огледало на наивната организация на знанието. Ето защо когнитивният подход се явява много подходящ за проучването на това все още ненапълно изследвано езиково наследство. Той дава възможност чрез анализа на архаични лексикални елементи да се разкрият механизмите на наивното мислене и начините за концептуализация на окръжаващата среда. Тъкмо затова през последните години ономастиката все по-често се насочва към анализ на топонимията през призмата на когнитивизма.

През 90-те години на XX век се поставя началото на когнитивните топонимни занимания, като тогава интересът е фокусиран най-вече към проучване на градската топонимия. Наблюдава се вълна от изследвания, посветени главно на уличните названия. Този особен тип топоними вече се анализират в нова перспектива – с оглед на ролята им като носители на колективната памет, като фундамент за изграждане на националната идентичност, като основни елементи на „градския текст“ (по-подробно за тези изследвания виж обзора по темата у Влахова-Ангелова 2013). Скоро когнитивният подход се възприема и по отношение проучването на традиционната топонимия – названията на природните географски обекти. И ако през 90-те години на XX век подобен метод беше новаторски, днес вече принципите на когнитивната лингвистика са широко прилагани и добре утвърдени в топонимните изследвания. Благодарение на тях се стига до нова интерпретация на редица фундаментални за ономастиката въпроси, като: същността на топонимите, семантиката на местните имена, типологията на топонимите и пр. (вж. някои ревизиращи трудове по темата: Брендлер (ред.) 2016; Ресеги 2012; Карпенко 2014; Корнева 2016). Напоследък топонимните проучвания все по-често се насочват към една много актуална тема – отражението на менталните модели в топонимията.

3.1.1. Етнолингвистична топонимия или когнитивна топонимия

Както стана по-рано ясно, макар че в основата на научния интерес винаги са езиковите данни (в случая топонимите), подходите към тях са различни и зависят от изходната теоретична рамка. Беше посочено, че руската етнолингвистична школа се различава от американската когнитивна лингвистика, макар че и двете имат за задача, най-общо казано, да изучават отражението на мисленето в езика. Така на практика се развиват две самостоятелни поддисциплини – *етнолингвистична топонимия* (основаваща се на идеите на Московската етнолингвистична школа) и *когнитивна топонимия* (базирана на достиженията на американските когнитивисти). И двете поддисциплини се развиват активно едва през последните години.

• *Етнолингвистична топонимия*

Без колебание можем да приемем твърдението на А. Юдин, че Е. Березович поставя началото на нов раздел в етнолингвистиката – *етнолингвистична топонимия* (Юдин 2003: 5), тъй като именно тя осъществява първото цялостно изследване на руски топонимен материал в етнолингвистичен аспект. Нейният труд *Топонимия русского севера* (1998) представлява фундаментална научна разработка, тъй като в нея за пръв път топонимията се изследва като *источник на информация за духовната култура, като свидетелство за културните специфики на отделните народи (или общности)*. В основата си тази разработка стъпва на идеята, формулирана от Ю. Лотман (1992), че географското пространство принадлежи към една от формите за пространствено конструиране на света в съзнанието на човека. На тази база авторката разглежда топонимията като вторична знакова система, която препредава народните схващания за географското пространство на различните общности и която отразява културните специфики в това възприятие. Е. Березович предлага подробна и цялостна трактовка на народното възприятие на географското пространство, схващано в неговите две измерения – реално географско и нереално сакрално, а топонимията служи като основа за реконструиране на примитивните модели на пространственото мислене.

Всъщност в труда си Е. Березович прилага на практика идеите на руската етнолингвистика в топонимията, които по нейните собствени думи дотогава не са намирали място в ономастиката (Березович 2009: 17). В своята последваща монография *Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте* (1. изд. 2000, 2. изд. 2009) тя продължава да работи в същата насока и вече представя цялостна методика за проучване на топонимията с оглед на скритата в нея етнокултурна информация⁵. Изходна точка на

⁵ Под етнокултурна информация Березович има предвид „система от знания, представи и оценки, описващи явления от вътрешния и външния свят, които са маркирани в процеса на кодиране на езика и други сфери на културата“ (Березович 2009: 27).

нейното проучване е широко възприетата идея на Н. Толстой и С. Толстая за културата като йерархически организирана система от различни кодове, където собствените имена формират отделен ономастичен код в традиционната култура (вж. Березович 2009: 11). Много добре запозната с руската етнолингвистична литература (както с трудовете на Московската школа на Н. Толстой, така и с школата на В. Иванов и Н. Топоров), Е. Березович успява да предложи методика за анализ на безспорно съдържащата се културна информация в топонимията. Във връзка с това тя определя като основна задача на своето изследване да покаже, да онаглежди своеобразието, което топонимията притежава като езиков източник на информация за духовната култура на народа (пак там). Анализът на Березович се фокусира изцяло към закодираната в топонимията информация за пространството и неговото възприятие от наивното мислене. Нейното етнолингвистично изследване на топонимията има за цел определянето на концептуалните основи на топонимната версия на различните пространствени модели (най-вече на географското пространство) (Березович 2009). Идеите и методите на Березович намират множество последователи в цяла Русия и в част от бившите съветски републики, където през последните години се появяват немалко изследвания по етнолингвистична топонимия, като проблематиката постепенно се разширява и включва и градска топонимия (вж. Казакова 2008; Исламова 2014; Жукова 2015; Швидкая 2016; Беляев 2016).

- *Когнитивна топонимия*

През последните няколко години се наблюдава засилена активност сред различните ономастични школи в опит да се прилагат заимстваните от когнитивната лингвистика методи с цел да се проучат менталните модели на местата. Самият термин *когнитивна топонимия* води своето начало от Международния конгрес по ономастика, проведен в Глазгоу (2013 г.). Тогава в една от секциите са обсъдени няколко доклада, представящи различните начини, по които възприятието за околната среда се отразява в топонимията на отделни общности. В хода на породилата се дискусия се стига до изковаване на термина *когнитивна топонимия* (Когнитивна топонимия 2014). Впоследствие дори се основава международна изследователска мрежа, т.нар. Изследователска мрежа по когнитивна топонимия (Cognitive Toponymy Research Network), една от целите на която е да предложи нова парадигма за изследване на местните имена. От изложените цели и задачи, които това общество си поставя, става ясно, че те не се различават съществено от представените по-горе идеи на Е. Березович. Когнитивната топонимия, също както и етнолингвистичната топонимия, анализира местните имена, за да покаже как хората (народът) изграждат своя наивна концепция за заобикалящия ги свят (пространство, флора, фауна, климат и пр.). При това вниманието на изследователите е насочено към менталните модели, както и към ролята на закодираната в имената опит, плод на ежедневното

взаимодействие между човека и заобикалящата го среда (Проект „Когнитивна топонимия“). Когнитивната топонимия се бори да намери своето място като самостоятелна поддисциплина на ономастичната наука и намира все повече последователи. През 2011 г. излиза сборникът *Landscape in Language: Transdisciplinary perspectives* (Марк и др. (ред.) 2011). В него е представена американската гледна точка към „новопоявилата се интердисциплинарна област, насочена към изучаването на човешкото познание за природата, за света, в който живеем, по начина, по който то е отразено в езика“ (Марк и др. (ред.) 2011: ix). Това, което се чете още на първите страници на книгата, се припокрива с целите и задачите, заявени и от мащабния европейския проект *Когнитивна топонимия. Хората и местата в синергия* (2014–2016) (Проект „Когнитивна топонимия“). За разлика от много други сфери на познанието природното обкръжение (*landscape*, *Umwelt*) е много добре отразено (лексикализирано) в езика чрез топонимите. Ето защо тази нова интердисциплина се фокусира върху скритата когнитивна класификация, отразена в езика (Марк и др. (ред.) 2011: xi). По думите на самия редактор на споменатия том досега темата за това как менталните модели се отразяват в имената на местата е доста пренебрегвана (поне що се отнася до западноевропейската топономастика) и едва в последните години преди появата на сборника предизвиква интерес сред изследователите (Марк и др. (ред.) 2011: xi).

3.2. Топонимията като извор за народната таксономия

От изложеното дотук стана ясно, че използването на топонимен материал с цел да се проучат фолклорните системи за организация на знанието е един много надежден метод. Проучването на връзката между топонимията и растителния свят е важно, тъй като дава възможност да бъдат направени редица заключения относно ненаучното схващане на хората за заобикалящия ги свят и респективно за принципите, по които се класифицират растенията във фолклорното съзнание. То би спомогнало още да се изясни до каква степен и по какъв начин местните названия отразяват природните дадености и по-конкретно растителността в дадена територия.

За занимаващите се с ономастика е ясно, че „всяко топонимно проучване предлага нови лексикографски открития“ (Хю 2003: 41), чрез които безспорно се обогатява лексикалният фонд на езика. Те обаче са по-ценни, тъй като нерядко се явяват единственото езиково доказателство за забравени и изчезнали наивни представи за света или фолклорни модели, разкриващи механизмите на мисленето. Чудесен пример в това отношение представляват цветовете в топонимията, чиято употреба, както е вече добре известно, отразява древна система за пространствена ориентация (вж. Иванов 1981; Райчевски 1991; Хил 2008; Михайлова 2012; Влахова-Ангелова 2014б). Местните имена обаче отразяват някои сфери на лексикона по-добре от други и сред тях безспорно е понятийният клас, свързан с

живата и неживата природа. В този смисъл топонимите са съкровищница на народното познание, съхранила представите на традиционния човек за света и посредством тяхното проучване могат да бъдат направени изводи за миросгледа на техните създатели (вж. Березович 1998: 7).

Местните имена са важен източник на данни за изучаване на народната терминология, свързана с различните аспекти на природата: фитоними, зооними, географски понятия, названия за почви и води, както и за редица климатични явления. Нещо повече, оказва се, че в днешно време топонимията е единствената сфера на езика, в която голяма част от народните термини все още съществуват под някаква форма. Всички ние си даваме ясно сметка как с отдалечаването от природата вече сме загубили знанието за огромна част от организмите и явленията, които ни заобикалят, и респективно техните названия са ни чужди и непонятни. Топонимията обаче пази това познание в себе си. Въпреки че самите топоними също са станали неразбираеми за днешните езикови носители, те все още се употребяват и чрез тях косвено се съхранява и препредава за поколенията заключеното в тях фолклорно познание за света. Съвременният човек е свикнал да си служи с научната номенклатура, но много преди тя да бъде разработена и наложена, хората са използвали създадени от самите тях термини. Твърде често народните таксономии се отличават с много повече конкретност, отколкото философските обобщаващи модели на учените (примерът с ескимосите, които имат 40 различни названия за *сняг*, е станал христоматиен). Българската топонимия също ни дава множество свидетелства, показващи удивителните способности на фолклорното съзнание да назовава и систематизира изключително точно живите организми и природните явления. Например в МИ *Басàк* (Мх) е запазена изчезналата дума *басàк* 'дребна гора'; в МИ *Ботурàк* (Цр) – диалектното название *ботур*, *ботурика* 'растение, което има дебели, кухи стъбла', с *-ак* за място, където има такива растения; в МИ *Пийове* (Тр) – *тий* 'водопойна ямка, трапчинка при кладенец'; в МИ *Вèтрушка* (Рм) е запазена изчезналата вече от говора лексема **вèтрушка* 'ястреб', в МИ *Ковильица* (Бз) се открива диалектното название на растението *ковиль* 'коил', а в МИ *Ледине* (Тр) – *ледина* 'ливадка, морава, полянка', в МИ *Стреланикь* (Тр) – *стреланик* 'място, където падат много гръмотевици'. Примерите недвусмислено показват, че фолклорното съзнание с изключителна прецизност категоризира и класифицира отделните елементи и особености на природната среда, което се потвърждава от огромното разнообразие от термини, отразяващи различни сфери на живата и неживата природа – растителност, животински свят, пространство и релеф, климатични особености и пр.

Топонимията пренася в съвременното тези забравени концепти. Взети заедно, те съставляват богат набор от народни термини, формиращ цяла система от понятия, структурирани йерархично, чрез които фолклорното съзнание обяснява и подрежда отделните предмети и явления в природата. Топонимията, както стана ясно, отразява в голяма степен народната

терминология и това я прави особено важна при проучването на таксономии. Така проучването на фолклорните географски представи е немислимо без задълбоченото анализиране на народните географски термини и тяхната динамика във времето, а цялата тази информация е запечатана почти изключително в местните имена. Същото се отнася и за народната ботаническа номенклатура, а в по-малка степен и за народните названия на животни. На практика се осъществява едно прехвърляне от системата на местните имена, която е разгърнат в пространството списък от десигнати, в народните таксономии и познавателните йерархии на всекидневното мислене (Влахова-Ангелова, Ангелов 2016: 301). Ето защо с основание може да се допусне, че изграждането на таксономични модели въз основа на топонимни данни би било много успешно.

3.3. Народната таксономия като система за организация на примитивното познание

Принципите на народната таксономия като система за организация на примитивното познание са в основата на настоящото изследване. Макар да са познати, смятаме за нужно да ги изложим отново.

Според основоположника на тази научна теория – Бр. Бърлин, народната таксономия представлява стъпаловидна структура, всяко едно от нивата на която е съставна част от по-висшето ниво. Основният елемент на народната таксономия са т.нар. *таксони*, които по същество представляват обединения от организми, отличаващи се с различен обхват⁶. Таксоните на свой ред се организират в малък брой групи, формирайки т.нар. *таксономични етнобиологични категории* или *нива*. Според Бр. Бърлин тези етнобиологични категории съставляват отделните нива на народната таксономия. Важно е да се отбележи, че те имат краен брой и не могат да надхвърлят пет. Нулевото ниво в народната таксономия се нарича *уникален първоизточник* и се състои само от един член, защото с него започва таксономията, напр. понятието *растение*. Следва първото ниво в таксономията, наречено *форма на живот*, напр. *дърво, храст, трева*. Второто ниво в таксономията представлява *родът*. Именно родът е нивото, което се характеризира с най-много таксони. Родовите таксони са всъщност основните единици в етнобиологичната класификация, защото маркират най-значимите понятийни групи организми, напр. *бук, бор, сом, костур* (Бърлин, Брийдлов, Рейвън 1973: 215; Д'Андраде 1995: 94). Третото ниво в народната таксономия е *видът*, а четвъртото – *разновидността*. В таблица 1 е илюстрирана предложената от Бр. Бърлин и неговите колеги народна таксономия.

⁶ Има се предвид, че всеки таксон обхваща различен брой организми.

Таблица 1

Модел на народна таксономия според Бр. Бърлин

Ниво 0	Растение	Уникален първоизточник
Ниво 1	дърво	форма на живот
Ниво 2	ябълка	род
Ниво 3	рашка	вид
Ниво 4	бяла рашка	разновидност

Особен интересен представлява въпросът за съотношението между народната таксономия и научната ботаническа класификация. Според Бърлин категоризацията на ненаучно равнище се основава на различни от научните принципи. Фолклорното съзнание идентифицира и причислява даден организъм към определена категория интуитивно. При това не отделни характеристики на обекта са определящи, а възприемането му в неговата цялост като единство от различни характеристики, като *гещалт* (Бърлин 1992; Д'Анраде 1995). В този смисъл народната медицина и билкарството класифицират растенията в таксономии, но родово-видовите отношения не достигат до такива йерархии, каквито познаваме в научната ботаника. Тук вариантите на един вид също се отбелязват много прецизно с оглед на бита и практиката, но целта въобще не е избистрянето на някаква ботаническа теория или описание на организмите, подчинено на строго научни критерии, например строежа на растенията. Ето защо съществува разминаване между народната фитонимия и научната ботаника, макар и двете области да систематизират много детайлно организмите. От друга страна обаче, етноботаниците установяват, че независимо от тези различия в когнитивните възприятия е налице припокриване между ненаучните и научните класификации на биологичните организми, при това в значителна степен. Множеството емпирични изследвания показват, че в някои случаи съвпадението достига до 75% (Д'Анраде 1995: 95).

Както стана по-рано ясно в първа глава, идеите на придобилата световна известност изследователка Е. Рош за естествената категоризация всъщност надграждат теорията за народната таксономия. Тя изважда понятието *таксономия* извън рамките на биологичната класификация на живите организми и разширява неговия обхват, като го прилага върху организацията на понятията в езика изобщо. В теорията на Рош основното понятие *категория* следва да се разбира като: „определен брой обекти, които се смятат за еднакви, еквивалентни и които обикновено се посочват чрез имена (напр. *куче, животно*)“ (Рош 1998: 254). Споменатите категории се обединяват в *таксономия*, т.е. „система от включващи се един в друг класове“, при което всяка категория в рамките на дадена таксономия е изцяло включена в друга категория (освен най-високото ниво) (пак там). Това според Рош е

вертикалното измерение на категориите, т.нар. *basic-level objects*. Колкото по-високо ниво в таксономията заема дадена категория, толкова по-висока степен на абстракция се наблюдава (вж. табл. 2).

Таблица 2
Модел на таксономия според Е. Рош

По-високо ниво	Основно ниво	По-ниско ниво
дърво	дъб	благун
		гърм
		сладун
		цер

Категориите обаче имат и хоризонтално измерение – вътрешна структура, изразяваща се чрез прототипите. Според постулираното от Рош прототипите са най-безспорните представители на дадена категория, определени като такива въз основа на човешката преценка за степента, до която отговарят на дадената категория (Рош 1998: 259).

Всъщност до момента заниманията с народна таксономия остават някак чужди за нашата етнонаука, въпреки че вече са осъществени наблюдения над различни понятийни класове фолклорни термини. Като отделен клас са проучени названията на небесните тела (Ковачев 2002; Младенова 2006). Трудът на Н. Ковачев е ономастичен, т.е. в него народните названия на различните небесни тела и явления се разглеждат като отделен клас собствени имена – астроними, които авторът описва и класифицира. Разработката на Д. Младенова е по-скоро етнолингвистична, но както отбелязва самата авторка, подходът ѝ към проблематиката е подчертано интердисциплинарен. Двете изследвания се допълват взаимно и са принос за българската етнонаука, тъй като разглеждат названията на небесните тела като цялостна система от понятия, представяща конкретен клон от фолклорното познание.

По отношение на фолклорните географски термини също не е прилаган целенасочено подобен изследователски подход. Наистина българските народни географски названия са добре описани като отделен терминологичен клас, но само в изследването на Н. Данчева са осъществени наблюдения върху вертикалната структура на този понятиен клас. Анализирайки диалектната орографска лексика от територията на Западна България, авторката систематизира детайлно различните категории и подкатегории ороними (Данчева 2010). Двете основни категории орографски термини – *названия на изпъкнали земеписни форми* и *названия на вдлъбнати земеписни форми*, са поделени на други подкатегории, напр. извити изпъкнали форми, изпъкнали форми, врязани в землището и пр., и по този начин на практика се изгражда дървовидната таксономична структура на орограф-

ската терминология (Данчева 2010: 35). Това изследване е базирано изцяло на топонимни данни, тъй като тъкмо различните видове местни имена в най-голяма степен са запазили този богат терминологичен клас – народните географски названия, голяма част от които, за огромно съжаление, вече са забравени.

Принос в изучаването на народната таксономия представлява и споменатото по-рано проучване на лозата и гроздето в балканските езици, където се предлага таксонимичен модел на термините за лоза и нейните части (Младенова 1998). Тук следва да се спомене и едно изследване за названията на цветовете, което също се вписва в поредицата анализи, посветени на народната категоризация. В него е представен таксономичен модел на хипонимните отношения при термините за цвят, изграден отново изцяло въз основа на топонимни данни (Влахова-Ангелова: 2014б).

3.4. Топонимия и народна растителна терминология

Вече стана ясно, че топонимията е много богат източник на езикови данни за растителния свят. Може би дори онази част от езика, която е запазила най-много народни названия на растения, макар че и някои други фолклорни жанрове (напр. песни и предания) също съдържат немалко данни за растенията. Това вероятно се дължи на факта, че дървото (и растителността като цяло) се схваща като отличителен белег на дадено място и твърде често мотивира имената на местностите. Съществуването на добре изразена връзка между *растителността* и *мястото* се потвърждава и от наличието в българския език на множество нарицателни имена за места, мотивирани по наличието на растителност (вж. Кяева 2011). Проучването на българската топонимия с оглед на народните названия на растения не е нова и непозната идея. Пръв Ат. Илиев (1919) извлича примери от топонимията за употреба на народни растителни названия. Все пак неговото проучване има друга цел, затова и приведените от него данни са твърде оскъдни. Най-голямо значение за проучването на връзката между народните фитоними и местните имена имат топонимните изследвания, провеждащи се на територията на цялото българско езиково землище в продължение вече на повече от 60 години. Известно е, че всяко едно топонимно изследване съдържа голям брой фитотопоними, които традиционно се разглеждат като отделен семантичен клас – *названия, свързани с растителността* (вж. Заимов 1959, който задава модела на топонимните проучвания у нас). Освен безспорния факт, че топонимията съхранява множество растителни имена, тя е ценна и с това, че предава допълнителна информация (т.нар. метаданни), която също е много полезна при анализа на растителните термини. Преди всичко местните имена дават допълнителни сведения как фолклорната номенклатура се променя в различните географски райони. Тази пространствена вариантност се дължи на разнообразни фактори като климат, терен, диалект или чуждо културно влияние. От една страна, гео-

графските и климатичните особености обуславят появата на определени биологични видове, а от друга страна, езикът, етносът или взаимодействието с друга култура определят лингвистичните средства, с които те са назовани. Например в най-южните части на изследваната от нас територия – долното течение на реките Струма и Места, се откриват топоними, съдържащи гръцки по произход названия на плодове (напр. *мурос* 'черница'), а в северозападната част – в Кулско, се срещат румънски по произход названия на плодове (напр. *пруна* 'слива'). Във връзка с това топонимията може да бъде изключително полезна за изясняването на лингвистичната география на изследваните системи от термини, за изграждане на точни модели на разпространение на даден биологичен вид и не на последно място за определяне на диалектни изоглоси (Хю 2003: 42).

3.4.1. Изследвана територия

Настоящото изследване обхваща широк ареал от българското езиково землище, като в него попадат и част от земите, останали извън българските държавни граници (т.нар. Западни покрайнини). Проучването се фокусира върху Западна България, област, която включва териториите на запад от ятовата граница. Всъщност това диалектно разделение не е определящо за изследването, тъй като при провеждане на топонимни проучвания у нас водещо е валидното някога административно териториално деление на страната по околии⁷. Следвайки тази практика, в изследването са анализирани данните от околията, попадащи в западната част на България, както и земите, принадлежащи днес към територията на Р Сърбия – Босилеградско и Царибродско и части от Трънско и Сливнишко. Проучването използва топонимен материал от общо 30 на брой околии⁸ (вж. карта 1). Извършените в тези земи топонимни проучвания предоставят изчерпателни данни за почти цялата спомената територия с малки изключения (все още Свогенско и Ихтиманско не са проучени, а за Сливнишко и Трънско има частични данни).

Топонимията на Западна България е предпочетена като обект на изследване по ред причини. На първо място, Институтът за български език при БАН в продължение на десетилетия работи върху събирането и проучването на микротопонимията именно от Западна България и Секцията по ономастика разполага с вече събрания и обработен материал. На второ място, в сравнение с останалата част на страната топонимията от Западна България безспорно има по-архаичен характер. В нея преобладават ста-

⁷ Когато се поставя началото на организираното и систематично събиране на микротопонимията у нас, околията е основната административна единица в страната. И до днес при провеждане на теренните проучвания се следва това разделение.

⁸ Виж пълния списък на околията в Списъка на използваните източници.

Карта 1. Карта на бившите околии в България (Карта)

ринните типове названия. Местните имена от Западна България пазят редица фонетични, граматични и лексикални особености, присъщи за езика ни в отминали етапи от неговото развитие. Най-важни с оглед задачите на настоящото изследване се явяват архаичните лексикални елементи, свързани с класификацията на природното обкръжение. Анализът тъкмо на тези оними дава представа как топонимията пресъздава растителното биоразнообразие. Въз основа на тях се прави опит за възстановяване на вертикалната структура на названията на плодовете. Не на последно място, топонимията на Западна България е предпочетена като обект на изследване, тъй като в нея преобладават домашните по произход названия, а чуждите имена са по-скоро изключения.

3.4.2. Тематичен обхват на изследването

Настоящото изследване има за цел да бъде проучен един конкретен клас понятия – плодовете и наименованията, с които те се назовават в топонимията. Имаме основания да допуснем, че топонимията на Западна България може да осигури достатъчно данни за анализ, въз основа на които да бъде изграден модел на народната таксономия на плодовете. Смятаме, че проучването на българската топонимия с оглед на названията на плодовете би дало възможност да се издирят, опишат, съхранят, а защо не и да се възстановят някои забравени днес названия, които са били част от

културата на предците ни и които са твърде интересни и от лингвистична гледна точка. Тъй като по традиция човек назовава онова, което счита за важно и полезно, в топонимията се откриват множество лексеми, означаващи различни диворастващи и култивирани растения и техните плодове, използвани в миналото за прехрана, лечение или за други цели. Ето защо топонимите свидетелстват за важноста и значението на конкретните растителни видове в ежедневието на нашите предци.

От друга страна, плодовете бяха предпочетени като обект на изследване, тъй като все още народните названия на плодовете не са цялостно проучени като специфичен клас фитоними. Към момента има събрани данни, показващи огромното разнообразие от названия на плодове и техни разновидности в отделните български говори (вж. ДА на Института за български език). Ценни сведения за народните наименования на видовете овощни дървета и техните плодове дават и изследванията по българска помология – науката за овощарството, където се съдържат множество имена на традиционни сортове (вж. Българска помология 1958–1960). На този етап са изследвани названията за *черница*, *диня* и *пъпеш* и имаме точна представа за лексикалното разнообразие и географското разпределение на имената, с които се назовават тези растения и техните плодове (вж. Холиолчев 1974; БДА 2001). В най-ново време е проведено и едно съпоставително изследване (за български и руски език) върху системата от понятия, означаващи *дървесно-храстови растения с ядивни плодове*, където се привеждат изобилни данни за средствата за назоваване на множество плодове, като *доля*, *малина*, *черница*, *вишна*, *къпина*, *дрял* и пр. (вж. Ангелова 2014)⁹.

3.4.3. Концептът „плод“

Ключов момент в методологично отношение е дефинирането на понятието *плод*. Преди да се пристъпи към по-нататъшното излагане на методите на изследването, е нужно да се определи обемът на понятието *плод*. Сложността на тази задача произтича от факта, че 1) ненаучното и научното схващане за концепта *плод* се различават; 2) определянето на дадено растение като плод не е универсално за всички култури, напр. французите смятат тиквата за зеленчук, докато други народи определят моркова като плод.

⁹ Според заявката на авторката целта на нейното изследване е да бъде направена лексикално-семантична характеристика на наименованията за дървесно-храстови растения с ядивни плодове, като се отделят и систематизират лексикалните единици, обслужващи анализирания клас „дървесно-храстови растения с ядивни плодове“ в руския и българския език; разглеждат се наименованията на тези растения от гледна точка на произхода им в двата езика; определят се и се съпоставят типовете номинация в двата езика (Ангелова 2014: 7).

Концептът *плод*, бидейки елемент от растителния свят, е обект и на найвната категоризация, и на научната класификация. Но както стана вече ясно, въпреки че двете системи за организация на познанието имат много общи места, между тях има и значителни разминавания. Обстоятелството, че категорията „плодове“ се отличава с размити граници, предпоставя факта, че от научна гледна точка (от гледище на ботаниката или агрономията) едно нещо може да бъде определяно като плод, докато в народното съзнание същото нещо може да не е плод, и обратното (вж. Дзюба 2015). Ботаниката определя растителния плод като „помощно размножително приспособление при растенията за разпръскване на семената“ (Растителен плод). Следователно от ботанична гледна точка всички растения образуват плод, чиято функция е свързана с размножаването.

Ненаучното схващане за плода в българското съзнание в голяма степен се доближава до научното и това става видно от определението на думата *плод*, представено в различни речници на българския език. В Речника на Н. Геров, в който е отразена народната представа за плод, дефиницията гласи: 'всичко, което раждат растенията' (Героу 1977, 4); в РБЕ плодът е 'рожба на растение, която съдържа семе' (РБЕ: плод). От изложеното дотук става ясно, че научната и фолклорната представа не се различават по отношение на факта, че всяко едно растение ражда плод. Следователно и според народното, и според научното виждане плодът може да бъде продукт на различни по вид растения: дървета, храсти, треви или зеленчуци, ядки или зърнени храни. Това доказват и примерите, приведени в РБЕ:

Орехите капят обелени: корите им остават на дървото, а плодът пада долу. А. Каралийчев, С, 296;

На нов месец не се сеят фидани или друга седба, защото само цъфтели, а не завръзвали плод. СБНУ VI, 92;

Като сеяли оризо, па не знаяли, кико да го работа, та затова давал им малко плод. СБНУ, ХХІХ (РБЕ: плод).

С това обаче приликите между фолклорната и научната представа за плода се изчерпват. Приведените тук примери ясно показват, че в народното съзнание плодът се схваща в по-тесен смисъл – преди всичко като рожба на растение, което се употребява за храна. С други думи, само растителните продукти, годни за ядене, се определят като плодове. Стесняването на значението на понятието *плод* до „рожба на растение, която се употребява за ядене, обикн. в сурово състояние; овошки, овощия“ (РБЕ: плод) е представено в РБЕ като второ значение на думата. От друга страна обаче, и това значение също се стеснява, като плодът все повече се схваща единствено като 'сладките и месести плодове на овощните дървета, напр. слива, ябълка, череша и пр.'. В този смисъл плодовете се противопоставят на други растения, употребявани за храна, напр. зелен-

чуци, ядки или билки, като това разграничаване се осъществява въз основа на един основен признак – вкуса (наличието на сладост). Така доматите, патладжаните и пиперът се определят на ежедневно равнище като зеленчуци, макар от ботаническа гледна точка те да са плодове. Същото се отнася и за някои други растения, като бахара и индийското орехче, класифицирани на ежедневно равнище като подправки. От друга страна, смокинята традиционно се схваща като плод, но според ботаниката тя не е плод, а се определя като съплодие, т.е. растителна структура, която прилича на плод, но не е (Растителен плод). Всичко това отново доказва, че народната таксономия и научната класификация на растенията почиват на различни принципи. И ако научната класификация се осъществява въз основа най-вече на структурни белези, то фолклорната биосистематика се извършва на базата на уподобяването, като определящи се явяват най-характерните черти на плода (т.нар. *гецалт* според Бърлин). Ето защо можем да допуснем, че вкусовите характеристики (но не само те) и най-вече наличието на сладост предпоставят възприемането на плода като определен вид храна, различен от другите видове храни. Следователно сладкият вкус е определящ за това дали рожбата на дадено растение ще бъде класифицирана в народното съзнание като плод, или не. Експерименталните когнитивни изследвания могат да дадат най-точна представа за начина, по който различните общности определят границите на категорията плод (вж. Дзюба 2014, 2015; Томпсън и др. 2011). Според данните на Томпсън и др. (2011) е налице значителен разноробой при определяне на определени храни като плодове или зеленчуци сред носителите на английски, испански, китайски и корейски език, живеещи по едно и също време на една и съща територия. За съжаление обаче, не разполагаме с подобни експериментални проучвания за българския език. В дисертационния труд на И. Манова се прави опит за определяне на обема на понятието *плод* в българското езиково съзнание въз основа на традиционната култура (Манова 2017). Използвайки езикови данни (различен вид текстове – фолклорни, научни и др.), авторката анализира символното, митологичното и еталонното значение на плодовете, за да определи национално специфичното по отношение възприятието на плодовете в българската култура¹⁰. Изводът, до който Манова достига, е, че за българското езиково съзнание определящо значение има признакът „сладък вкус“, както и че концептите *ябълка*, *грозде*, *круша* и *слива* са централни за концептуалното поле *плодове* (Манова 2017).

Въз основа на казаното дотук относно концепта *плод* можем да дефинираме обхвата на настоящото изследване по следния начин. Основната му цел е да бъдат проучени термините за назоваване на плодове, като се има

¹⁰ Всъщност трудът на Манова е съпоставителен и има за цел да изследва българската и руската представа за плодовете.

предвид фолклорното възприятие за плод, а не научното. С други думи, обект на изследване са народните имена на тези растения, които българите на ежедневно равнище смятат за плодове.

3.4.4. Изграждане на модел на народната таксономия на плодовете въз основа на топонимията от Западна България

Извличането на лексиколожки материал от „склада“ на топонимията се оказва подзадача на приложната лингвистика. Организирането на топонимията по тезаурусен принцип – по начин, според който на преден план изпъкват понятията, а след това лексикалната вариантност на словообразователно и семантично равнище или с оглед на географската дистрибуция, дава възможност да се обогати самият речников фонд на народните говори по начина, по който говори за това проф. Пернишка (2011). Чрез това се цели да бъдат постигнати следните три задачи: 1) да бъде реконструиран тематичният клас на плодните растения (дървета, храсти и други) и техните плодове въз основа на топонимни данни; 2) да бъде възстановен таксономичният модел на този тематичен клас названия; 3) да бъде онагледен/осмислен начинът, по който те са подредени в народното съзнание.

За целта беше анализиран многоброен корпус от топоними¹¹, включващ предимно микротопоними (селищни, водни и местни имена), но и известен брой макротопоними (предимно селищни имена). Първоначално беше съставен списък с 21¹² диворастващи и култивирани растения, за които да се търсят данни в топонимията. Това са добре познати по нашите земи плодове, които се употребяват повсеместно за храна и лечение. Не се включват т.нар. екзотични плодове, които не виреят по нашите земи, тъй като топонимията няма как да дава сведения за тях. След това чрез метода на ономастичната етимология¹³ от топонимите се извличат запазените там названия на плодове. По този начин се формира нов списък с названия на плодове, които действително се откриват в топонимията на Западна България. В по-голямата си част двата списъка се припокриват. Вторият списък съдържа 20 названия на плодове: *боровинка, вишна, глог, диня, дюля, дрян, кайсия, круша, къпина, малина, пъпеш, сланушка, слива,*

¹¹ Пълният списък на включените в проучването топоними обема няколко хиляди единици, а източниците, които се ползват в изследването, са приложени в Списъка на използваните източници.

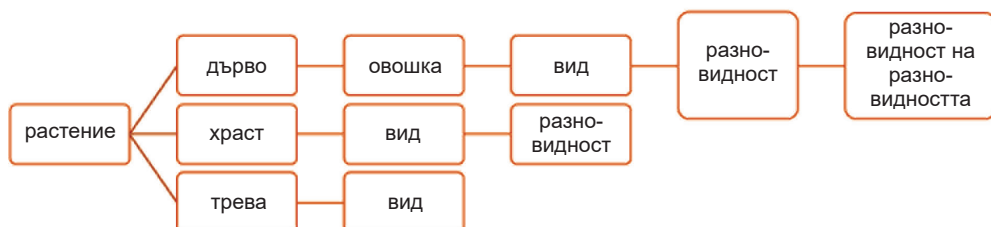
¹² Първоначалният списък с плодове включва: *боровинка, вишна, глог, диня, дюля, дрян, кайсия, круша, къпина, малина, мушмула, нар, праскова, пъпеш, слива, смокиня, тиква, череша, черница, ябълка и ягода.*

¹³ Ономастичната етимология цели да бъде реконструиран изходният етимон на всеки топоним, напр. МИ *Балгърник* (Пирдопско) произлиза от диалектното *балгърник* 'мелничка за булгур' (Займов 1959: 111).

смокиня, скоруша, тиква, череша, черница, ябълка и ягода. Тъкмо тези концепти за плодове са обект на настоящото изследване. Следва да се отбележи, че в корпуса не бяха открити названия за *мушмула*, *нар* и *праскова*¹⁴, но за сметка на това бяха регистрирани други две малко позабравени понятия *скоруша* и *сланушка*.

Паралелно с ексцерпирането на хиперонимите (напр. *круша*, *ябълка* и *череша*) се осъществи извличане и на названия, отнасящи се до разновидности на проучваните плодове – хипонимите. Според първоначалните предположения се очакваше да бъдат открити и такива понятия като *петровка* (разновидност ябълка) или *хрущялка* (разновидност череша). В действителност броят на регистрираните в корпуса хипонимни названия на плодове се оказа изненадващо голям. Например за концепта *круша* бяха ексцерпирани над 50 названия за разновидности (те са детайлно разглеждани в четвърта глава).

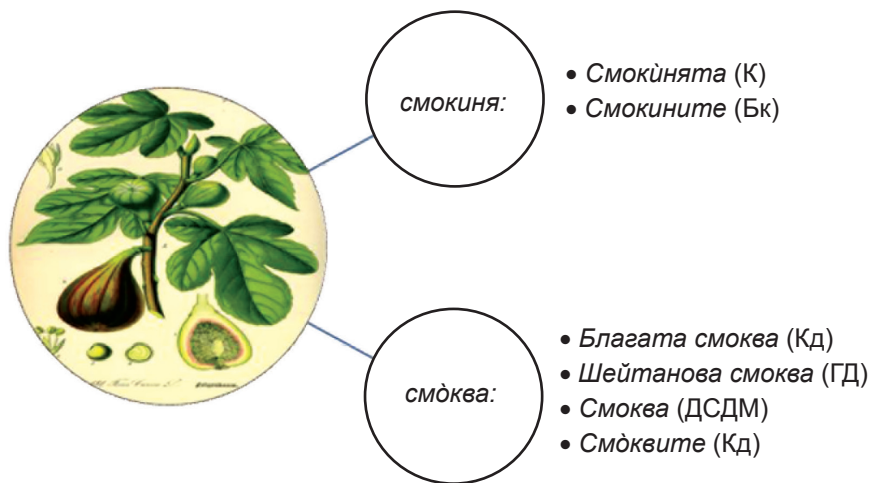
След извличането на всички названия на плодове и на техните разновидности от топонимията на Западна България започва действителната работа по изграждането на модела на народната таксономия на плодовете. Въз основа на анализиранияте данни и като се следва добре установеният модел на Бърлин, се съставя йерархична структура (фиг. 1), която представя начина, по който се класифицират растителните организми в народното съзнание. В нея намира място всеки един от 20-те изследвани концепта.

Фиг. 1. Модел на народната таксономия на плодовете

В четвърта глава се представят модели на народната фитотаксономия, като са отразени всички регистрирани варианти за назоваване на даден концепт, подкрепени със съответни примери от топонимията (вж. фиг. 2). Таксонимичните модели на отделните концепти за плодове следва да се анализират, за да се направят изводи относно начина, по който в народното

¹⁴ Тъй като топонимното проучване на някои от включените в изследването околи се извършва паралелно с настоящото изследване, след съставянето на списъка с плодове на територията на Цариградско беше открит един-единствен топоним, съдържащ названието *праскова* – *Праскова орница* – ниви, гори. – от плод и дърво *праскова*. Двойно название.

Фиг. 2. Концепт *смокиня* 'Ficus carica'

съзнание се изгражда общият модел на народната растителна таксономия. Това ще даде възможност да се разбере доколко топонимията всъщност отразява концептуализацията на природното обкръжение. Извлечените от местните имена данни могат да бъдат сравнени с натрупаните по-рано знания за народната растителна таксономия и да ги допълнят (в случай че в топонимията бъдат открити неизвестни досега названия).

Топонимните данни, макар да са много богат източник на знания за растителния свят, често не носят информация дали даден фитоним се отнася единствено до растението, или назовава едновременно и неговите плодове. Всъщност в огромната си част фитотопонимите са просто названия от типа: *Киселицата* (ГД), *Круши* (Бк), *Крушите* (Бк), *Крушка* (Сф), *Три круше* (Сл), *Сливите* (ЕП, Мх), *Црвени киселици* (Пк), *Къпините* (Мх), *Киселиците* (Пк), *Кайсиите* (Дп), *Скорушите* (Дп), *Черешите* (ЕП), *Ябуките* (Дп) и пр. Този факт представлява проблем за изследователя, който често пъти няма възможност да установи със сигурност референта на термина. Това би могло да затрудни прецизирането на таксонимичния модел и за да се избегне, е необходимо да бъде разгледан въпросът за разграничаването на концептите за плодни растения от концептите за плодове.

Известно е, че плодът се отъждествява с растението, чиято рожба е. Ето защо по правило фитонимите назовават както растенията, така и техните плодове, напр.:

ябълка – 1. Овощно дърво, което ражда възкисели или сладки плодове с кълбовидна форма. *Pirus malus*. 2. Плод от такова дърво. (РБЕ: ябълка);

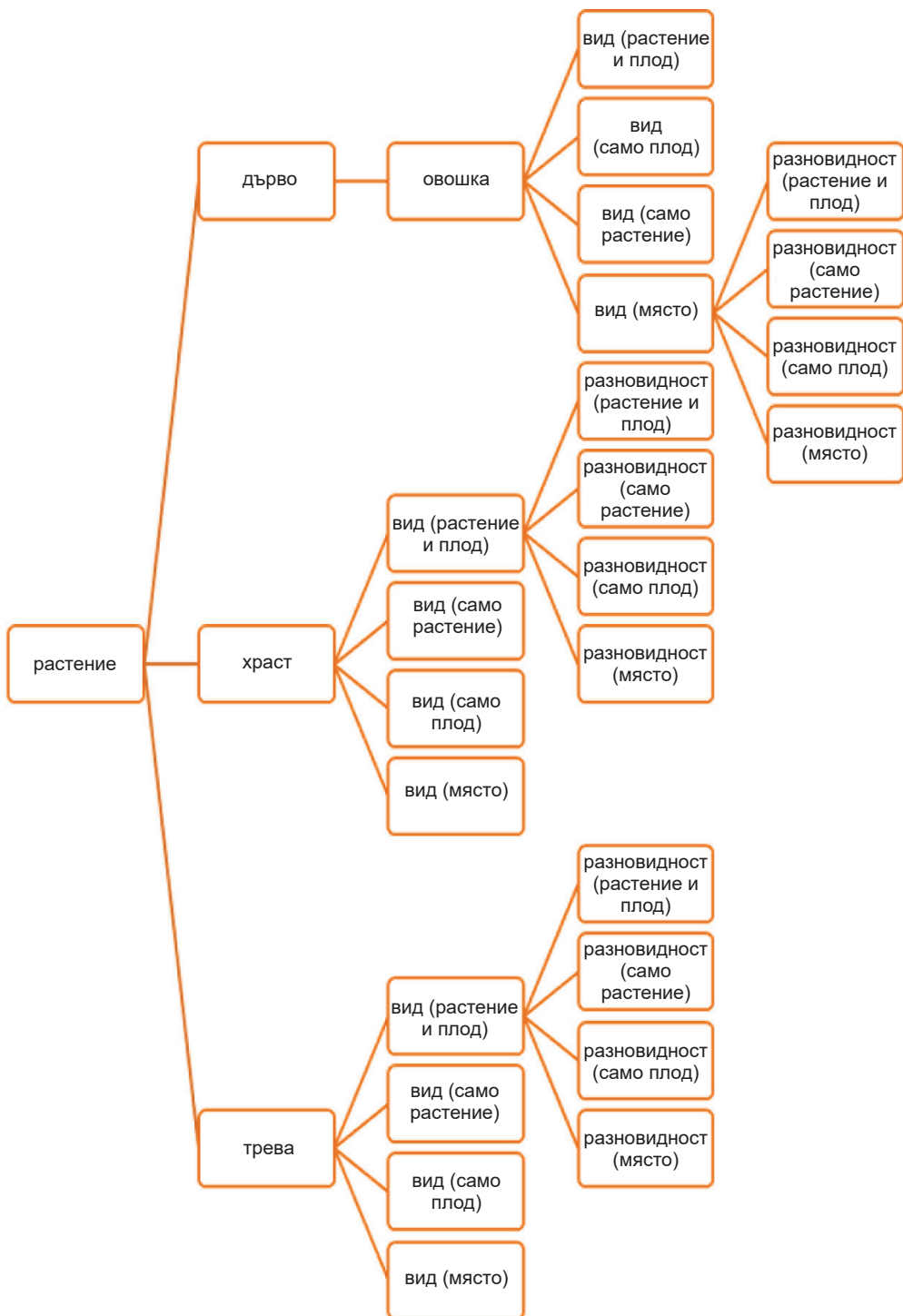
круша – 1. Овощно дърво, което ражда сладки жълти или зеленикаво-жълти плодове с конусовидна заоблена форма. *Pirus communis*. 2. Плодът на това дърво. (РБЕ: круша);

дюля – 1. Ниско овощно дърво от семейство розоцветни, което ражда едри, жълти, твърди плодове с възкисел, тръпчив вкус. *Cydonia vulgaris*. 2. Плодът на това дърво. (РБЕ: дюля) и пр.

Този модел за определяне на растението и неговите плодове чрез идентични термини е универсален и както отбелязва О. Младенова, е масово възприет дори и в неиндоевропейски езици (Младенова 1998: 31). Топонимните данни също потвърждават това твърдение. Ето защо в голяма част от регистрираните фитотопоними е невъзможно да се определи дали растението, или плодовете му са в основата на името. Когато става въпрос за названия на географски обекти, каквито са топонимите обаче, дървото има особено важна функция, тъй като е знаков елемент в пространството, своего рода белег на мястото. Още в най-стари времена дървета служат като маркери за отбелязване на местата за събрания на общността или се употребяват като гранични знаци, каквато е римската традиция (Хук 2003). Към тези древни практики трябва да се прибави и предхристиянската традиция за обожествяване на определени дървета и превръщане на местата, където се намират, в сакрални топоси, следи от която са съхранени в българските фолклорни представи и обреди (Илиев 1892, 1919). Всичко това напълно естествено намира отражение и в топонимията, където различни названия на дървета мотивират възникването на множество местни имена¹⁵. Следователно това ни дава основание да допуснем, че запазените в топонимията растителни названия се отнасят преди всичко за самите растения, т.е. дърво или храст, а не толкова за техните плодове. В настоящата работа този проблем се разрешава, като имената, за които не бихме могли да определим с точност дали се отнасят до растението, или до неговия плод, се привеждат на едно място при представяне на отделните концепти за плодни дървета като *названия за растение и плод* (вж. фиг. 3). Разбира се, в случаите, когато има отделни фитоними, с които се назовава единствено растението или само неговите плодове, те са разгледани самостоятелно в съответното ниво на таксономията (вж. фиг. 3).

На последно място би следвало да обърнем внимание и на още един детайл. Топонимите, бидейки собствени имена на места, отразяват много добре един специфичен словообразователен модел – нарицателните имена за места, т.нар. *nomina loci*. Добре известно е, че образуването на топоними от нарицателни имена за места е традиционен модел в българската топонимия. Ето защо никак не е изненадващо наличието на голямото ко-

¹⁵ У нас подобни примери за топоними, отразяващи древни ритуални практики и митологични представи, свързани с растенията, посочва М. Белнейска-Георгиева (2010).

Фиг. 3. Детайлен модел на народната таксономия на плодовете въз основа на топонимни данни

личество местни имена, произлизащи от нарицателни имена за места със значение 'място, където расте дадено растение (плод)'. Анализирайки в детайли подобни топоними, стигнахме до заключението, че съдържащите се в тях имена за места съставляват неразделна част от народната таксономия на плодовете (Влахова-Ангелова: 2014а). Например имената за места като *сливак*, *сливяк*, *крушак*, *черешак*, *вишняк*, *ябукарник*, *першище*, *кисаличарник*, *киселище* и пр. принадлежат към същото ниво в таксономията, както и самите фитоними, от които произлизат. Нещо повече, има случаи, когато някои от концептите за плодове са отразени в топонимията само по този начин, напр. *тургунарник*. Ето защо представеният по-горе обобщен модел на народната таксономия на плодовете може да бъде допълнен и прецизиран, като в него се включат и нарицателните имена за места със значение 'място, където расте даден плод' (вж. фиг. 3).

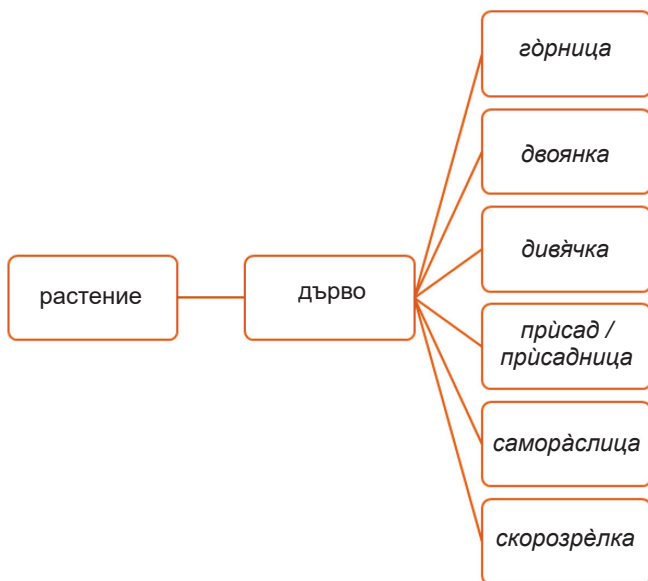
МОДЕЛИ НА НАРОДНАТА ФИТОТАКСОНОМИЯ ВЪЗ ОСНОВА НА ТОПОНИМИЯТА ОТ ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

Настоящата глава съдържа конструираните въз основа на топонимни данни модели на народната таксономия на плодовете. Тук се разглеждат поотделно всички 20 концепта за плодове, които са обект на изследването. Те са представени разделени в три групи според формата на живот, която представляват: 1) *плодни дървета*; 2) *храсти* и 3) *други плодни растения (триви)*. Информацията за всеки концепт е организирана по следния начин:

- Най-напред се дава кратко описание на всеки конкретен плод – какво представлява, къде вирее и какво е разпространението му. След това се прилага пълен списък с всички фитоними, отнасящи се до него, ексцерпирани от топонимията. Привеждат се и множество примерни топоними. Накрая се изгражда таксонимичен модел за всеки конкретен концепт. Дървовидната структура показва степента на диференциация, до която народното съзнание е достигнало, при класифицирането на отделните растителни организми. Таксонимичните модели на плодовете се различават според броя на нивата, от които се състоят. Фитонимите, отнасящи се към даден концепт, се разпределят към съответното ниво на дървовидната структура, към което принадлежат. Важно е да се отбележи, че в тази йерархична подредба се включват няколко различни типа названия: 1) имена, назоваващи и растението, и неговите плодове; 2) имена, отнасящи се само до растението; 3) имена, назоваващи само плодовете на растението; 4) имена на места, където вирее растението. Накрая готовият таксонимичен модел се онагледява графично.

4.1. Коцепт „плодно дърво/овощка“

В хода на изследването бяха ексцерпирани определен брой фитоними, които се свързват с една обобщена представа за плодно дърво – овощка. Както е известно, това понятие не е универсално. В руския език например то не съществува (вж. Манова 2017). Може да се смята, че ексцерпираните термини със значение *овощка* съставляват отделно ниво в таксономията на плодовете. Определянето на плодното дърво като отделна категория, различна от останалите видове дървета, е специфика на българското традиционно възприятие на растителния свят, а топонимните данни дават немалко свидетелства за това. В различни местни имена са отразени 7 термина за означаване на овощки (вж. фиг. 4). При по-внимателно вглеждане

Фиг. 4. Модел за народна таксономия на концепт *плодно дърво/овошка*

в тези термини става ясно, че при тях е налице и разграничение по друга линия: питомно – диво растение, напр. *дивячка*, *самораслица*, но *присад*.

гòрница/гòрниче: 'дивораствяща круша'¹⁶: *Гòрницата* (Сд), *Гòрниците* (Сд), *Гòрничето* = *Гòрниче* (Сд), *На гòрницата* (Сд)

двојанка 'едро крушово дърво с два вида круши': *Двојанка* (Кд)

дивячка 'диво, необлагородено плодно дърво': *Дивячица* (Дп)

присад 'присадено дърво': *Присад* (Кд), *Селски присад* (Кд), *Присадчето* (Кд), *Присадо* (Кд, Сд), *Ильовиа присат* (Сд)

присадница = *присад* 'присадена ябълка': *Присадница* = *Присадо* (Кд), *Присадницата* = *Присадниците* (Кд)

самораслица/саморасница 'само израсло плодно дърво': *Самораслица* (Кд), *Саморасница* (Кд)

скорозрелка 'ранозреещо плодно дърво': *Скорозрелката* (Дп)

4.2. Коцепти за отделни видове плодни дървета

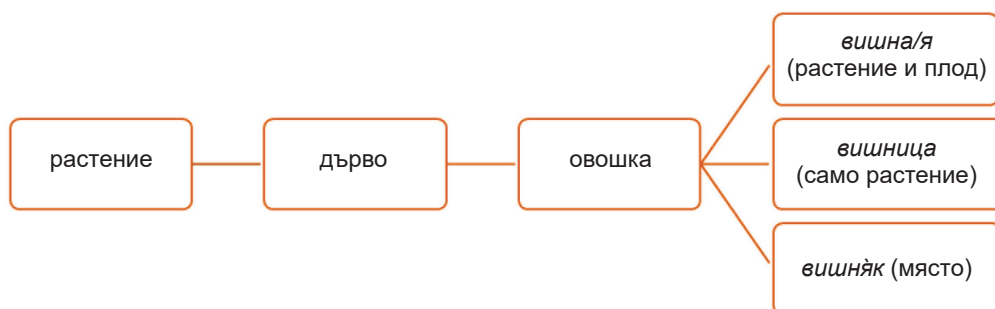
Представянето на отделните концепти плодове започва с разглеждане на дървесните видове, тъй като те съставляват най-голям процент от

¹⁶ За някои от термините е конкретизиран видът плод. Това е възможно, тъй като топонимите имат конкретен референт в пространството.

всички плодове и са ядрото на представата за плод¹⁷. Тук по азбучен ред се излагат таксонимичните модели на 10 понятия – плодове, растящи на дърво.

Концепт *вишна* 'Prunus cerasus'

Вишната е вид овощно дърво, чиито плодове и листа притежават лечебни свойства. Някои смятат, че родината на вишната е именно Балканският полуостров. У нас дървото се среща както в диво, така и в култивирано състояние. Вишната има широко приложение в народната медицина (Вишна). Вишната, макар да е изключително познато и разпространено плодно дърво на територията на България, почти не се открива в топонимията. Най-често вишните се срещат като единични дървета по дворовете, край пътищата и като цяло извън овощните насаждения, в което може би се крие обяснението за малкия брой местни имена. Всъщност от целия корпус с топоними бяха открити едва няколко названия, отнасящи се до концепта *вишна* и мотивирани от наличието в действителност на такова растение на самото място. Срещат се два варианта на едно и също название за назоваване на вида и нито един термин за означаване на разновидности на вишната. Важно е да се отбележи, че е регистриран и един фитоним, с който се означава само дървото вишна: *вйшница*, както и две названия за места: *вишнярник* и *вишняк* (вж. фиг. 5).

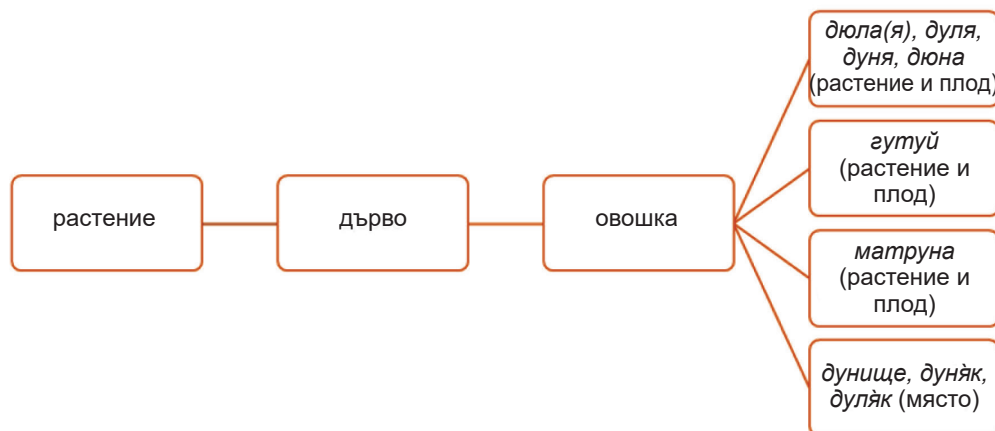
Фиг. 5. Модел на народна таксономия на концепт *вишна*

вишна/я: Вишня (Бур), Вишне (Сл), При вйшните (Бз), Вйшните (Кд), Вишн'овъц (Бур), Вишна поляна (ГД), Вишняк (Сф), Вишняко (Сф)
вйшница 'вишнево дърво': Вйшница (К, ДСДМ) Вишнице (Сл)

¹⁷ Доколкото ни е известно, не са провеждани експериментални изследвания за начина на възприятие на плодовете от българите, но проучването на Манова, базирано на различни видове текстове, показва, че ябълката, крушата и сливата в най-голяма степен отговарят на българската представа за плод (Манова 2017: 51). До подобно допускане стига и Ст. Буров, който предполага, че за българите ябълката е прототипичният плод (Буров 2004: 51).

Концепт *дюля* '*Cydonia oblonga*'

Дюлята е плодно дърво, което се среща из цялата ни страна. Тя се употребява в народната медицина и има и съществена роля в обредността. Широкото разпространение на растението из българските земи е доста добре отразено и в топонимията, където са запазени различни названия, свързани с този концепт, в множество местни имена. Регистрирани са три видови названия, както и няколко фонетични варианта на едно от тях. Не се откриват имена за разновидности на дюлята, но се срещат имена за места: *дуляк*, *дуняк*, *дунище* (вж. фиг. 6).

Фиг. 6. Модел на народна таксономия на концепт *дюля*

дюла(я): *Дюлата* (Бт), *Дюлята* (Сд)

дуля 'дюля': *Дуляка* (Вр), *Дуленица* (Гч), *Дульците* (Бт), *Дулята* (Бт), *Дулите* (Бс), *Дуляка* (Бос)

дуня 'дюля': *Дуня* (Вр, Бур), *Дунята* (ДСДМ), *Дуните* (Сф, Мх, Рм), *Дуньите* (Бк, Мх, Дп, Вр, Кд, Лм, Бк), *Дуняко* (Бк), *Дуньите/Дунски рид* (Дп), *Дунското ливаде* (Дп), *Под дуньите* (Дп), *Дунките* (Вр), *Рагьовски дуньи* (Вр), *Дунище* (Гч), *Дун'е* (Бур), *Дуняко* (Сф), *Дуняците* (Сф), *Дунинките* (ГД)

дюна 'дюля': *Дюнците* (Сд)

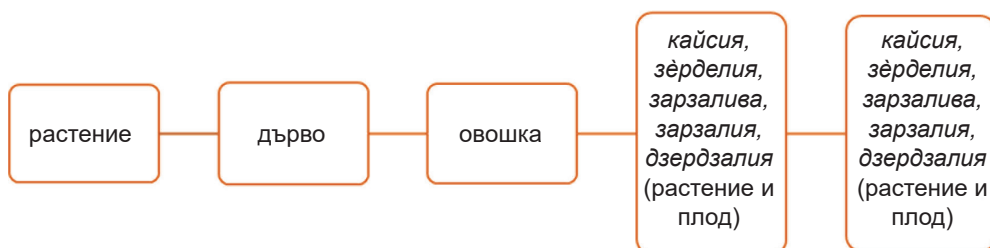
гутуй 'дюля' < рум. *gutui*, м.р. 'дюлево дърво' (Заяков 2013: 147): *Гутуй* (К)

матруна 'дюля': *Матруната* (ДСДМ)

Концепт *кайсия* '*Prunus armeniaca*'

Кайсията е овощно дърво, което е добре разпространено у нас. Има дълги традиции в отглеждането и культивирането му. Въпреки че се среща на много места, названия, свързани с него, се откриват рядко в топонимията. Регистрирани са две означения *кайсия* и *зарзалия* (второто в някол-

ко фонетични варианта). Топонимията обаче не дава точни сведения дали второто название – *зарзалия* се отнася до вида *Prunus armeniaca* или до неговата разновидност *Armeniaca vulgaris* 'дребноплодна, полудива кайсия', т.е. дали е хипероним, или хипоним. От други източници е известно, че в изследваните райони то се употребява и като видово название, и като име на разновидност (вж. фиг. 7).

Фиг. 7. Модел на народна таксономия на концепт *кайсия*

кайсия: *Кайсиите* (Дп), *Кайсиите* (Кд)

зёрделия 'кайсия': *Зёрделиите* (Кд), *Зёрделиите* (Кд)

зарзалива: *Зарзаливата* (ДСДМ)

зарзалия: *Зарзалията* (Лм), *Зарзалията* (Вр)

дзердзалия: *При дзердзалията* (Мх)

Концепт *круша* 'Pirus communis'

Крушата е добре познато растение по нашите земи, като има дълги традиции в отглеждането и култивирането ѝ. На територията на цялата страна много често се срещат и диворастващи видове. За разлика от ябълката крушата не е така важна от фолклорно гледище (Илиев 1919: 128). Наблюденията над ексцерпирания материал категорично показват, че от всички видове овощни дървета крушата се открива най-често в топонимията, включително и в многобройни водни имена (Заимов 2012). Обяснението на този факт донякъде може би да се крие в обстоятелството, че крушата често се среща посадена на нивата, за да пази сянка (Илиев 1919: 128), и по този начин самотното крушово дърво става белег за мястото и мотивира назоваването му. От многобройните топоними, съдържащи термин, свързан с концепт *круша*, бяха ексцерпирани три хиперонимни названия: *круша*, *армут* (с много рядка употреба), *пера* (с единична употреба), както и огромно количество хипонимни названия – имена на разновидности. Може би малко изненадващо, изследването показва, че крушата е концептът, за който топонимията дава най-богати сведения. В различните видове местни имена са съхранени десетки термини за обозначаване на разновидности на плода *круша*. Това прави възможно изграждането на един много детайлен модел на народната таксономия, онагледяващ принципите, по които

фолклорното съзнание категоризира биологичните видове въз основа на множество техни характеристики. От друга страна, те са свидетелство за голямото биоразнообразие и за важността на крушата за прехраната на хората в миналото. От топонимните данни става ясно, че нашите предци са познавали няколко десетки разновидности диви и култивирани круши, като някои от тях от наша гледна точка бихме причислили по-скоро към зеленчуците (напр. *разсълка* или *зимовник*), защото се консумират по начин, характерен за зеленчуците (под формата на туршии).

Хиперонимни названия, свързани с концепта *круша*

Названия за вида *Pirus communis*, запазени в селищни имена¹⁸

круша: *Крушово* (ДСДМ), мах. *Крушовица* (Дп), мах. *Крушовци/Крушовска маала* (Дп), *Крушовица* (Вр) – изчезнало село в края на XVIII век, *Крушево/Крушово* (ГД), *Долна Крушица* (Пч), *Крушарци/Крушарска мах.* (Бт)

армът (заето от тур. 'круша'): *Армутлук махала* (ГД)

Названия за вида *Pirus communis*, запазени във водни имена

круша: *Дивото круше* (Рм), *Круша* (Рм), *Крушечка бара* (Бк), *Крушката* (Мх), *Крушова локва* (Мх), *Круши дол/Крушов дол* (Дп), *Круше* (Рз), *Крушовски изворе* (Вр), *Голѐма Крушовица* (ЕП), *Мала Крушовица* (ЕП), *Крушовица* (ЕП), *Крушаики дол* (Бт), *Крушова локва*, блато (Бс)

Названия за вида *Pirus communis*, запазени в местни имена

круша: *Крушка* (ДСДМ), *Крушките* (ДСДМ), *Три круши* (ДСДМ), *Петте круши* (Рм), *На крушите* (Рм), *Крушарското* (Бз), *Крушовица* (Бз), *Крушата зад Герено* (Дп), *Под крушата* (Дп), *Агова круша* (Рз), *Шива круша* (Рз), *Крушовски изворе* (Вр), *Червената круша* (Вр), *Круша дупка* (Вр), *Редени круши* (См), *Крушките* (ДСДМ), *Трите круши* (ДСДМ), *Белата круша* (Рм), *Блага круша* (Рм), *Круша* (Бз), *Петканина круша* (Мх), *Попадишна круша* (Мх), *Петти круша* (Бз), *Трѐсната круша* (Бз), *Трѐщена круша* (Бз), *Цървенà круша* (Бз), *Ялова круша* (Бз), *Белкина круша* (Мх), *Витата круша* (Мх), *Генова круша* (Мх), *Джоновата круша* (Мх), *Йончова круша* (Мх), *Кановата круша* (Мх), *Кръскиянина круша* (Мх), *Кърна круша* (Мх), *Лашкова круша* (Мх), *Раикина круша* (Мх), *Семчова круша* (Мх), *Старата круша* (Мх), *Търската круша* (Мх), *Цекова круша* (Мх), *Червената круша* (Мх), *Крушата* (Мх), *Жеглишки круши* (Мх), *Криви круши* (Мх), *Редини круши* (Мх), *Крушите* (Мх), *Влъчината крушка* (Мх),

¹⁸ Представянето поотделно на различните видове топоними (СелИ, ВИ и МИ), съхраняващи фитоними, свързани с концепта *круша*, се налага поради техния изключително голям брой. Приведените тук примерни топоними са само част от всички експерпирани в хода на изследването имена.

Паешка крушка (Мх), *Густе круше* (Бз), *Паине круше* (Бз), *Пет круше* (Бз), *Петровете круше* (Бз), *Смилево круше* (Бз), *Туфчестата круша* (ДСДМ), *Пазарската круша* (ДСДМ) и пр.

армут (заето от тур. 'круша'): *Армутка* (ДСДМ), *Армут чаир* (ДСДМ), *Армутлика(та)* (ДГ), *Армутица/Армутлуко* (Дп)

пера (заето от рум. 'круша'): *Периш* (К)

Хипонимни названия за разновидности на *Pirus communis*, запазени в различни топоними

Голямото присъствие на крушата в топонимията, разбира се, е свидетелство за повсеместното и масовото разпространение на това овощно дърво по нашите земи. Това предполага и наличието на множество разновидности на крушата, което също се потвърждава от топонимните данни. Фолклорното съзнание разграничава множество подвидове круши. Според някои източници само в Кюстендилско са познати 22 сорта, за чийто произход се твърди, че са резултат от народната селекция, напр. *Лятна стамболка*, *Беграм*, *Инжирка*, *Присад*, *Водник*, *Горска сочна*, *Редовка*, *Тамянка*, *Топавец* и т.н. (Овощарството 1959). Голяма част от тези народни наименования на стари сортове круши са съхранени в местните имена. Анализите показваха, че в топонимията на Западна България са запазени 58 фитонима, с които се назовават разновидности на крушата. Някои от тях са сравнително широко познати, напр. *киселица*, *петрòвка*, но някои са разпространени на съвсем малка територия, напр. *гүшавец* и *тренулка*, срещани само в Кюстендилско.

(а)лътка 'вид круша': *Алътката* (Кд), *Лътката* (Кд)

арибасмà 'вид круши, средно едри': *Ари басмà* (Кд), *Арибасмàта* (Кд)

бèгар 'вид круша, наричана още и *водняк*': *Бèгар* (Рм)

бèграм 'вид круша с несиметрични, но сочни и сладки плодове, зрее в края на август': *Бèграм* (Кд), *Беграмйето* (Кд), *Бèграмо* – 24 бр. (Кд), *Бèграмчето* (Кд), *При бèграмо* (Кд)

бела круша: *Бела круша* (Рм)

вишàнка 'вид круша': *Вишàнка* (Кд)

воднìк/вòдняк: 'сорт сочни круши': *Вòднико* (Дп), *Воднìк* (Кд), *При воднìко* (Кд), *Водничето* (Кд), *Вòдняко* (Рм)

вочàрка 'друго име на сорт круши *вочнìк*': *Вочàрка* (Кд)

гнилàк 'сорт диви круши': *Гнилàци* (Бз)

гүшавец 'вид лятна круша, средно едра, продълговата, подобна на гуша': *Гүшавец* (Кд)

дрвеняк 'вид едра круша, която зрее през октомври': *Дрвеняко* (Кд)

жлътняк/жлътнявец 'вид круша': *Жлътняко* (Рм), *Жлътняко* (Рм), *Жлътняците* (Рм), *При жлътняце* (Рм)

жѝта круша: *Жѝтата круша* (Дп)

задѝвица 'вид круши: дребни, заоблени, зреят през септември, със стипчив вкус и задавят': *Задѝвицата* (Кд)

зелѝнка 'вид круша, едра, обла, сочна, зрее през септември': *Зелѝнката* (Кд)

зелѝница 'вид круша, дребна, с жълто-зелен цвят, зрее през август': *Зелѝница* (Кд)

зимѝвляк/зимѝвняк/зимѝвник/зѝмяк/зимняк 'вид круша, едра, грапава, зрее през октомври и се слага в саламура': *Зимѝвляк* (Кд), *Зимѝвляко* (Кд), *Зимѝвник* (Кд), *Зимѝвнико* (Кд), *Зимѝвняк* (Кд), *Зѝмяко* (Кд), *Фичѝв зѝмяк* (Кд), *Зимняко* (Бз)

индѝжѝрка 'вид круша, средно едра, с удължена форма, узрява в края на август': *Индѝжѝрката* (Кд), *Индѝжѝро* (Кд), *Индѝжѝрѝето* (Кд), *Трите индѝжѝра* (Кд)

кѝчка 'вид круша с жълти петна': *Кѝчка* (Бз)

киселица 'вид дива круша': *Кисалица* (Дп), *Кисалицата/Кисалата круша* (Дп), *Кисалицата* (Дп), *Киселиче* (Дп), *Кисалица* (Мх), *Кисаличако* (Мх), *Кисалките* (Бк), *Киселицата* (Бк), *Киселката* (Бк)

NB! При подвид *киселица* има допълнително ниво на диференциация:

червена киселица: *Червена киселица* (Бт), *Црѝвени киселици* (Пк)

шарена киселица: *Шарена киселица* (Бт)

матрун(а)/мотрун(а) 'вид круша с едри и твърди плодове': *Матрунка* (Рз), *Матруно* (Рм), *Мотруната* (Рм), *Матруно* = *Мутруно* (Сд), *Матруно* (Сд), *Матрушки андѝк* (Сд)

меришлѝвка 'сорт ароматни круши': *Меришлѝвка* (Кд), *Меришлѝвката* (Кд)

пепеливка 'сорт круши': *Пепеливките* (Мх)

перша 'сорт круша': *Пѝрша* (Бз)

петрѝвка 'вид круша с червеникави плодове и светлокафяви точки, зрее през юли'

плѝва круша 'изчезнал вид круша, вероятно плодовете са със синкав цвят, в говора *плав* 'син'; подобно на друго название за вид круша – *модринѝк*': *Плѝва круша* (Кд), *Плавокрушанѝе*, СелИ (Кд)

попѝвка 'вид круша – едра, зимна, наричана и *попска масловка*': *Попѝвка* (Кд), *Попѝвката* (Кд)

прчѝвѝнка 'вид круша с неприятна миризма на прѝч': *Прчѝвѝнката* (Кд), *Прчѝвѝнката* (Кд)

рабадѝжѝката 'вид круша: едра, грапава, късноесенна – турят я в саламура за зимата, с друго име *зимѝвник*': *Рабадѝжѝката* (Кд)

разсòлка 'вид круша: средно едри плодове, жълти, възкисели, зреят през октомври и ги слагат в разсол за през зимата. – От *разсòлница*, в говора 'разсол от круши, чийто сок се използва за оцет' (Умленски, Ковачев 2018: 173): *Разсòлка* (Кд), *Разсòлница* (Кд)

раница 'вид круша – дребна, жълта, зрее в началото на м. юли': *Раницата* (Кд), *Раниците* (Кд)

рашка 'вид круша': *Рашка* (Рм), *Горна, Долна Рашка* (Рм), *При Рашката* (Рм), *Рашките* (Рм), *Рашка* (Дп), *Вакадiнска рашка* (Кд), *Горни рашки* (Кд), *Рашката-Драка* (Кд)

NB! При подвид *рашка* има допълнително ниво на диференциация:

бела рашка 'вид круша': *Бела рашка* (Кд)

сивляк 'вид круша': *Сивляко* (Рм), *Сивлячето* (Рм)

сiняк/сiнявец/сiнявiц/синец 'вид круша – средно голяма, зрее в началото на октомври': *Сiняк* (Кд), *Сiнявиците* (Кд), *Сiняк* (Кд), *Сiняко* (Кд), *Сiняци* (Кд), *Сiняците* (Кд), *Синецо* (Кд), *Синявец* (Рм), *Синявiц* (Кд)

ситнiша 'круша със ситен, дребен плод': *Ситнiша* (Бз)

ситница 'вид круша – неприсадена, дребна, с дълги дръжки, узрява през септември': *Ситница* (Кд), *Висòка ситница* (Кд), *Горела ситница* (Кд), *Крива ситница* (Кд), *Ситницата* (Кд), *Ситниците* (Кд), *Ситничка* (Кд), *Ситничката* (Кд)

NB! При подвид *ситница* има допълнително ниво на диференциация:

црна ситница: *Црна ситница* (Кд)

скорòзлак 'вид ранна круша: дребна, жълта, узрява през август и угнива': *Скорòзлак* (Кд), *Скорòзлако* (Кд)

скòруша 'вид круша': *Скòруша* (Рм), *Скòрушата* (Рм), *Под Скòруша* (Рм), *Скорiшата* (Сф)

сланопаджа 'вид круша': *Сланопаджа* (Рм), *Сланопаджа* (Бур), *Сланопаджа* (Сл)

стамбòлка 'вид круша: два вида: лятна и есенна – жълта, сочна, внесена вероятно от Цариград': *Стамбòлка* (Кд), *Стамбòлката* (Кд)

сулiя 'вид сочна круша': *Сулiята* (Кд), *Сулiите* (Кд), *Сулiицата* (Кд)

темянка/темянка/темяница 'вид лятна круша с аромат на тамян': *Темянките* (Рм), *Темянката* (Вр), *Тамянка* (Гч), *Темянките* (Сд), *Темяницата* (Сд), *Темяницата* (Дп), *Темянка* (Кд)

тврдка 'вид круша: късноесенна, турят я в туршия с друго име *тòпавец*': *Тврдката* (Кд)

тòпавец/топавiц 'вид круша с едри обли плодове („тòпави“, жълто-зелени, узряват в първата половина на м. октомври, с друго име *тврдка*': *Тòпавец* (Кд), *Ильòв тòпавец* (Кд), *Цветанов тòпавец* (Кд), *Топавiц* (Рм)

тренулка 'вид сладка есенна круша': *Тренулка* (Кд)

туришярка 'вид круша, чиито плодове се слагат в саламура за зимата': *Туришярка* (Кд)

трновка 'вид дребна дива круша': *Трновка* (Кд), *Трновката* (Кд)

цйганка 'тъмночервена, късноесенна круша': *Цйганката* (Кд), *Цйганче* (Кд)

црвѐнка 'вид круша, друго име на рашка': *Црвѐнка* (Кд)

църна круша: *Църна круша* (ЕП)

червена круша: *Червената круша* (Вр, Мх), *Цървенà круша* (Бз), *Цървената круша* (Дп), *Червени круши* (ГД), *Червените круши* (Бт)

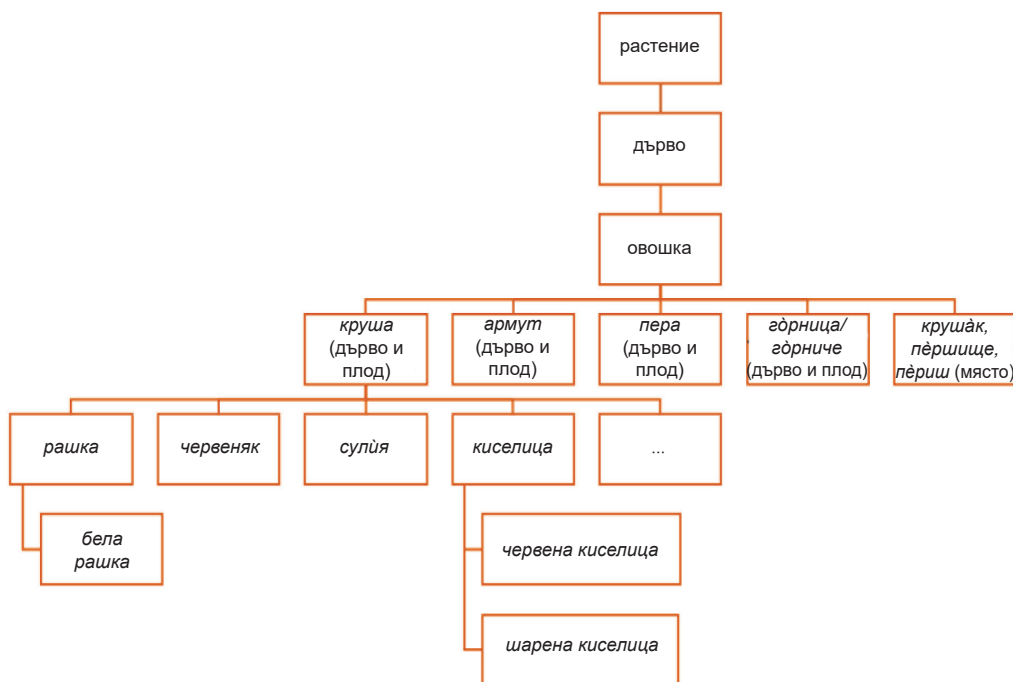
червеняк 'сорт круши': *Червеняка* (Бт)

шекерлика 'вид круша със сладки и сочни дребни плодове, които зреят през септември': *Шекерликата* (Кд)

шиляк 'вид круша': *Шиляко* (Рм)

В топонимията се откриват и немалко имена за места, свързани с концепта *круша*, които имат много архаичен характер, напр.: *крушар*, *крушек*, *крушица*, *крушлияк*, *першище*, *перши*.

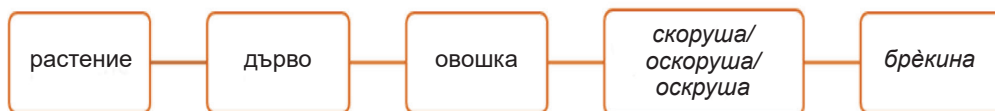
Представената по-долу графика (вж. фиг. 8) показва, че именно при концепт *круша* дървовидната структура на народната таксономия е най-развита и има най-много нива на категоризация – 6 на брой.

Фиг. 8. Модел на народна таксономия на концепт *круша*

Концепт *скоруша* 'Sorbus domestica'

Скорушата е един растителен вид – овощно дърво, който в днешно време е почти забравен. У нас тя е много слабо разпространена като диво-растящо растение. Среща се предимно като единични дървета в горските райони на Стара планина, Средна гора, Осоговската планина и др. Много по-рядко се откриват дървета скоруша в полските райони и по поречията на реките. Отглежда се като овощна култура по нашите земи от ранна древност. Скорушата дава ябълков плод, дълъг 2–3 см, зеленокафеникав, често от страната, огрявана от слънчева светлина, искрящо червен (Скоруша). Изследването установи наличие на множество топоними, съдържащи този фитоним, което е доказателство за широкото му познаване от българите в миналото и за значението на плода за прехраната. В топонимията се среща едно видово название с няколко фонетични варианта: *скоруша*, *оскруша*, *оскоруша*. Следва да отбележим, че тъкмо при концепт *скоруша* поради неговата близост до други плодове – *ябълка*, *круша* и *мушмула*, се откриват най-значителни колебания при класифицирането на плода на фолклорно равнище (вж. фиг. 9). В някои територии като Кюстендилско *скорушата* се определя като отделен плоден вид: „дърво с дребни плодове с крушовидна форма, които се ядат, като угният“ (Умленски, Ковачев 2018). На други места обаче тя се класифицира като разновидност на крушата, например в Радомирско и Софийско (вж. Чолева-Димитрова 2009: 397; Чолева-Димитрова 2011). А според данните в ДА на Института за български език на някои места *скорушата* се смята за „мушмула“ (Банат). Колебанията в определянето на *скорушата* като отделен самостоятелен вид от други близки до него растения се потвърждават и от наличието на един топоним в Кюстендилско – МИ *Брекината*¹⁹, за който обяснението на местните жители е, че това е „дива скоруша“. Следователно в Кюстендилско се разграничават питомна и дива скоруша, т.е. налице е още едно ниво в йерархията на народната таксономия.

Фиг. 9. Модел на народна таксономия на концепт *скоруша*

¹⁹ Според научната ботанична класификация *брекината* е отделен вид плодно дърво, което достига до 20 м височина. У нас се среща доста из цялата страна в смесените широколистни гори. Стволът му е покрит с тъмносива напукана кора. Листата са островърхи, яйцевидни, лопатообразни. Плодчетата са топчести или овални, с жълто-червен цвят и кисело-сладък вкус. Те зреят в края на лятото. Използват се за храна (*Брекина*). Днес *брекината* е слабо познато плодно дърво у нас, което е загубило своето значение в ежедневието на хората.

скоруша/оскруша/оскоруша: *Скòруша* (Бур), *Скòрушата* (Дп, Бс, Кд, Вр, Лм), *Под Скòруша* (Бз), *Оскуруша* (Бз, Пк), *Гулèма скòруша* (Кд), *Мàла скòруша* (Кд), *Вита скòруша* (Бт), *Скòрушка полèна* (Бт), *Скорушите* (Дп, Вр), *Двете скоруши* (Вр), *Скорушки връх* (Вр), *Скорушата* (Сф), *Оскрушка* (Сд)

Концепт *слива* 'Prunus domestica'

Сливата е една твърде добре позната овощна култура по нашите земи, която заема важно място в бита и кулинарията на нашия народ. В народната култура сливата е символ на плодородието и продължаването рода и е свързана с митологемата за световното дърво (Манова 2017: 43). Сливата е едно от плодните дървета, чието название се среща твърде често в топонимията, като почти не са регистрирани водни имена, а преобладават теренните названия. В топонимията има данни за разграничаване на видовото название и няколко разновидности (вж. фиг. 10). Установява се употребата на два хиперонимни термина: *слива* и *пруна*. Второто – заемка от рум. *prun* 'слива', което е регистрирано единствено в Кулско във ВИ *Ла прүни* 'При сливите', извор, намиращ се в сливак (Заяков 2013: 194).

слива: *Сливата* (ДСДМ, Рм, Бк), *ВИ Сливов дол* (ДСДМ), *Сливите* (Мх, Рм, Бк), *Сливаците* (ДСДМ, Бк), *Сливово* (Рм), *Сливашки дол* (Бз), *Сливачки дол* (Мх), *Сливовец* (Пк), *Сливетата* (Дп), *Горни сливи* (Дп), *При сливата* (Рз), *Сливина* (Рз), *Кукува слива* (Рз), *Сливова могила* (Вр), *Сливник* (См), *Под сливу* (См, Гч), *Бабина Китина слива* (Бур), *Сливунка* (Сл, Бур), *Сливичките* (Сд), *Сливките* (Сд), *Сливи рид* (Сд), *Сливйе* (Кд, Рм), *Трите сливки* (Кд), *Сливчетата* (Кд), *При сливуту* (Гч), *Сливово дръмка* (Вр), *Сливово могила* (Бт), *Сливицата* (ГД), *Сливето* (ЕП, Рм), *Сливака* (Сф)

пруна: *ВИ Ла прүни* (К)

Названия за разновидности на Prunus domestica, запазени в различни топоними

бèлвица 'вид слива': *Бèлвиците* (Рм)

дришилівка 'вид слива, която причинява разстройство': *Дришилівка* (Кд)

мекишър 'сорт сливи, узряват през юли, стават жълто-зелени, меки': *Мекишър* (Кд), *Мекишарето* (Кд)

пүковица 'вид слива, малко продълговата, зрее през м. август': *Пүковица* (Кд)

плю̀скавица 'вид бяла слива': *Плю̀скавицата* (Рм), *Плю̀скавица* (Кд)

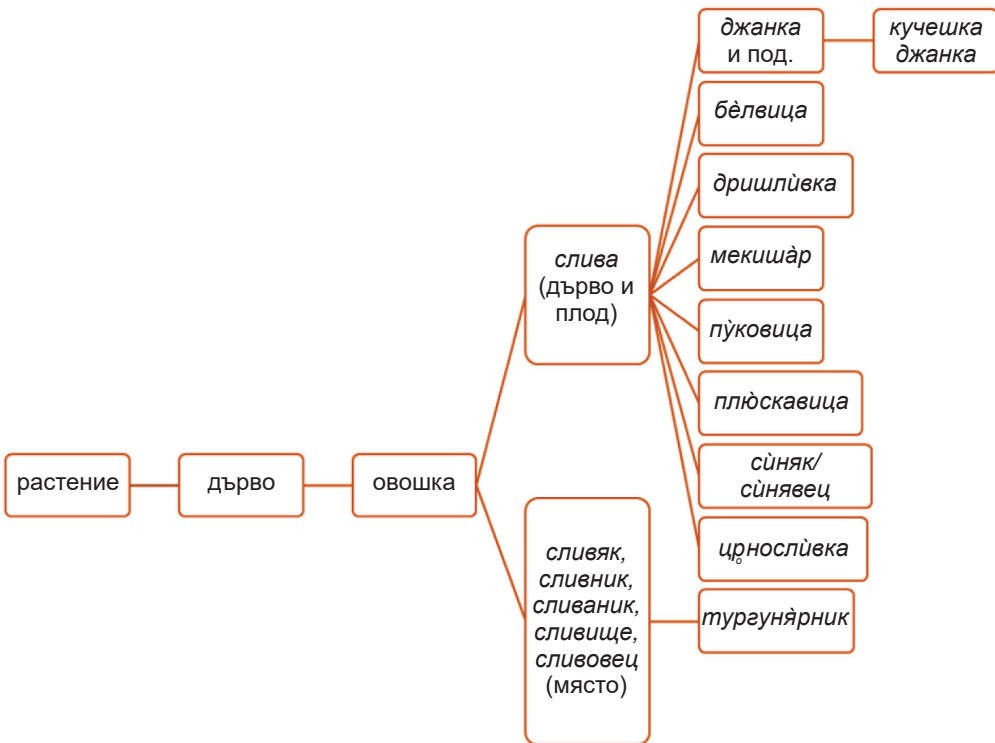
сїняк/сїнявец: 'вид слива – средно голяма, зрее в началото на октомври': *Сїняк* (Кд), *Сїнявците* (Кд), *Сїняко* (Кд), *Сїняци* (Кд), *Сїняците* (Кд)

тургунь 'вид едра синя слива': *Тургуня̀рнико* (Кд)

црносливкa 'вид слива с по-едри плодове, заоблени, узряват през август': *Црносливкa* (Кд)

Концепт *джанка* 'Prunus cerasifera'

Джанката е вид, много подобен на сливата – нейният див, некултивиран вариант. Както е добре известно, тя е едно от най-широко разпространените у нас диворастящи плодни дървета. Дори се предполага, че Балканският полуостров е родина на джанката. Тя вирее на различни места и при различни климатични условия, на надморска височина до 1500 м и дава големи количества плодове (Джанка). Трябва да се отбележи, че народното съзнание не отличава двата близкостоящи вида *Prunus domestica* и *Prunus cerasifera* като отделни, а определя джанките като разновидност сливи (вж. фиг. 10). Що се отнася до джанките, в топонимния корпус бяха открити няколко варианта на един фитоним, които се срещат на доста места.

Фиг. 10. Модел на народна таксономия на концепт *слива*

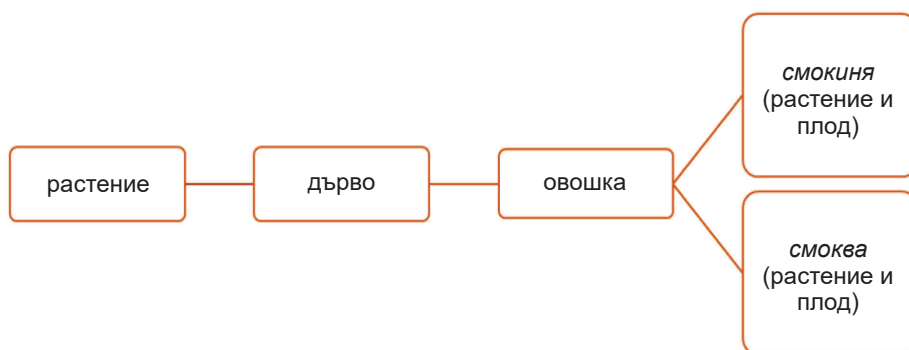
джанка: *Джѐанка* (Кд), *Джанката* (Вр), *Джанките* (Рм), *Джанкова чука* (Рм), *При джанката* (Рм), *При джанчето* (Рм), *Джанкова чука* (Бт), *Гогеви джанки* (Рм), *Благата джѐанка* (Кд), *При джѐанката* (Кд), *При джѐанките* (Кд), *Джанкова полена* (Бт), *Горска джѐанка* (Бс)

джѐандерица/джѐандерка/джѐанерица/джѐанарица 'джанка': *Мѐтева джѐандерица* (Сф), *Джѐандерка* (Сф), *Джѐанерица* (Сф), *Кѹтовата джѐанерица* (Сф), *Джѐанерицата* (Сф), *Джанарицата* (Сл)

NB! При вид *джанка* има допълнително ниво на диференциация: *кучешка джанка*²⁰: *Кучешката джанка* (Бт)

Концепт *смокиня* 'Ficus carica'

Смокинята представлява ниско дърво или храст, принадлежащо към семейство Черничеви. Тя е едно от най-древните растения, което бива постоянно култивирано и в съвремието. У нас смокинята вирее предимно в южните райони на страната, като декоративно или плодно дърво. Използва се както за храна, така и в народната медицина (Смокиня). Смокинята се среща рядко в топонимията на Западна България, като се откриват единични названия в различни територии. Регистрирани са единствено две хиперонимни названия, отнасящи се до концепта *смокиня* (фиг. 11).

Фиг. 11. Модел на народна таксономия на концепт *смокиня*

смокиня: *Смокините* (Бк), *Смокинята* (К)

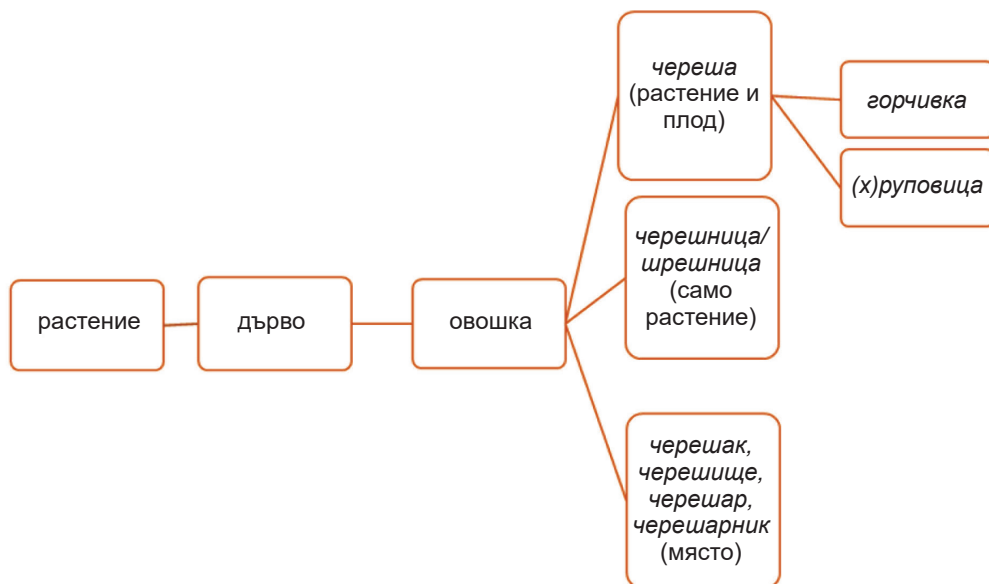
смоква: *Смоквата* (Кд, ДСДМ), *Смоквите* (Кд, ДСДМ), *Благата смоква* (Кд), *Смоковичката* (ДСДМ), *Смоква* (ДСДМ), *Шейтанова смоква* (ГД).

Концепт *череша* 'Prunus'

Черешата също е едно твърде типично овощно дърво за нашата територия, което се среща на много места из цяла България. Подобно на *елата* и *калината* във фолклора черешата също е посветена на жената и се свързва с личния ѝ и семеен живот (Илиев 1919: 129). Черешите са символ на женската красота. Различни фитоними за череша се срещат в множес-

²⁰ Предполагаме, че названието *кучешка джанка* се отнася до някой диворастващ, некултивиран вид, тъй като разграничаването по опозицията диво – питомно често се прави чрез животинския образ, напр. *вълча ябълка*, *гарванѝка* 'диво грозде' (Младенова 1998: 42).

тво местни имена. Наблюденията над ексцерпирания материал показват, че черешата се открива значително по-често, отколкото ябълката в топонимията на Западна България, факт, който донякъде е изненадващ. При концепт *череша* е регистрирано и отделно название, което се отнася единствено до плодното дърво. Наред с широко известното название *череша*, назоваващо както дървото, така и плодовете му, се срещат и *черешница* и *шрешница* със значение 'черешово дърво'. Топонимните данни посочват още, че народното съзнание разграничава и една-две разновидности на черешите (фиг. 12).

Фиг. 12. Модел на народна таксономия на концепт *череша*

Видови названия, отнасящи се до растението и плодовете му

череша: СелИ Черешово (ДСДМ), Черешите (ДСДМ), Черешов рът (Бк), Веселинови череша (Пк), Черешарица (Пк), Черешарска махала (Дп), Черешова падина (Дп), Дивата череша (Дп), Черешолдо (Рз), Черешов дол (Вр), Черешово каманье (Вр), Черешарскио валог (См), ВИ Черешка бара (Сф), Черешовица (ГД), Черешки път (Бт), На черешата (Рм)

черяша: Черяшата (Рз, ГД), Черяшките (ГД), Черяшета (ГД), Черяшьовица (ГД)

чиряша: Чиряшите (ДСДМ), Чиряшките (ДСДМ)

чореша: Чорешите (ДСДМ)

цреша: Црешите (Кд)

црешня: Црешни (Рд), Црешня (Рд, Сл, Кд), Црешнята (9 бр.) (Кд), Диви црешньи (Кд), Тритѐ црешньи (Кд), Црешньите (Кд), Попова црешня (Кд)

Видови названия, отнасящи се единствено до растението

черешница 'черешово дърво': СелИ *Черешница* (Сд)

шрешница 'черешово дърво': *Шрешница* (ДСДМ)

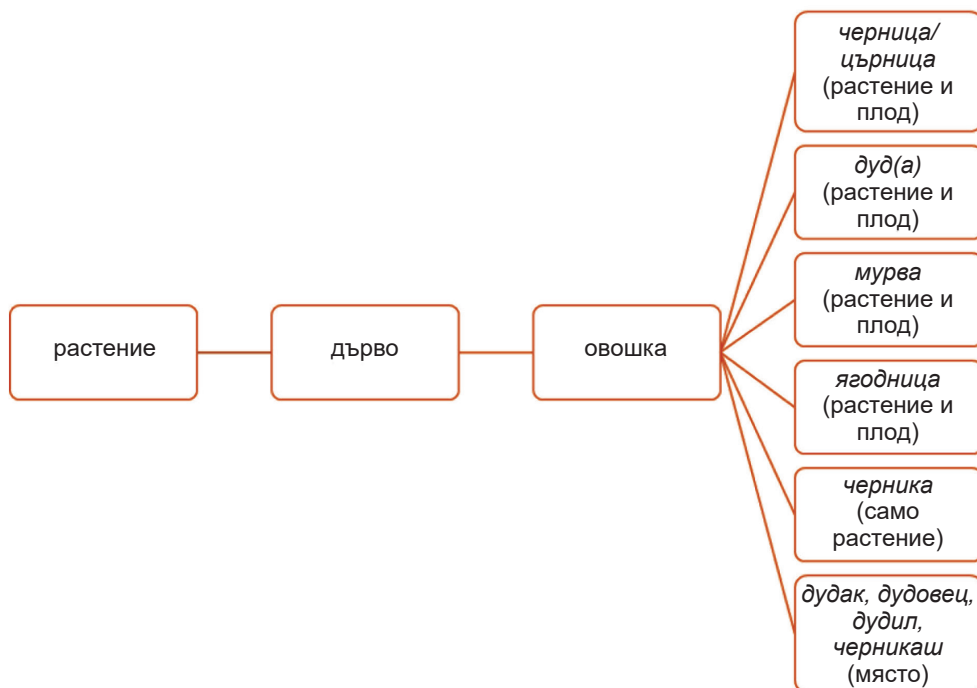
Названия за разновидности на вида 'Prunus', запазени в различни топоними

горчйвка/горчйвица 'дива череша': *Горчйвица* (Кд, Рм), *Горчйвка* (Кд), *Горчйвката* (Кд), *При горчйвка* (Кд)

(х)руповица 'сорт череша': *Руповица* (Мх)

Концепт *черница* 'Morus'

В България черницата се среща много често, което се свързва с бубарството като традиционен поминък за някои региони на страната. Тя е дърво, чиито плодове притежават редица лечебни свойства. Освен в традиционната медицина се употребява и в строителството, и в кулинарията. Названията за черница се срещат изключително често в топонимията на Западна България, а местните имена отразяват голямото разнообразие от фитоними, с които се обозначава този концепт. Също както и при черешата, и за черницата е регистрирано отделно название, отнасящо се единствено до плодното дърво (фиг. 13). Топонимните данни не дават сведения за разграничаване на двете основни разновидности черници – бяла и черна.

Фиг. 13. Модел на народна таксономия на концепт *черница*

Видови названия, отнасящи се до растението и плодовете му

черница: Черницата (ГД), Черничето (ГД), Черничките (ГД), Черничките (Бт)

църница 'черница': Црница (Сф), Църниците (Сф), Цр(ъ)ничето (Мх), Жоговите църници (ГД), Църниците (2 бр.) (ГД), Андревата църница (Сд), Църница (Сд), Църницата (Сд), Църниците (Сд), Църничето (Сд), Църничкови лъки (Сд), Църната църница (Сд), Църницата (См), Църничката (ДСДМ), Църница (ДСДМ), Църниците (ДСДМ)

дуд 'черница': СелИ Дутлия (ДСДМ), СелИ Дуд махала (Бк), Дуд башича (Бк), Дудина башича (Бк), Дудова башича (Бк), Дудовете (5 бр.) (Бк), Чернева дуд (Мх), Чончово дуд (Мх), При дуда (Мх), При дудо (Мх), Печови дудове (Мх), Тоновите дудове (Мх), Дудовете (6 бр.) (Мх) Дуда (2 бр.) (Дп), Дудин рид (Дп), Белинскио дуд (Вр), Марковски дуд (Вр), Спасов дуд (Вр), Дудов дол (Вр), ВИ Дудова бара (Вр), Дудова ливада (Вр), Дудовете (6 бр.) (Вр), Дудовица (2 бр.) (Вр), Дуд (Вр), Дудиница (Бур), Василъдв дуд (К), Цурин дуд (К), Дуда (2 бр.) (К), Крачуновските дудове (К), Дуду лу Испас (К) 'Черницата на Испас' (Заяков 2013: 161), Дуду лу Кацъл 'Черницата на Кацъл' (К), Дудовете (2 бр.) (Сф), Дудовото (Сф), Под Дудовете (Сф), Дудъ (Лм), Дутлука (ГД), Дуда (Бт), Дудака (2 бр.) (Бт), Дудовете (2 бр.) (Бт)

дуда 'черница': Дудите (Бк), Ванова дуда (Вр), Конова дуда (Вр), Дудата (Вр), Заешки дуди (Вр), Дудите (Бт)

мурва 'черница': Мурват/Муроват (Дп)

мурос 'черница': Мурос (ДСДМ)

ягодница 'черница': Ягодница (Кд)

Видови названия, отнасящи се единствено до растението

черника 'дърво черница': СелИ Черниката (Вр), Дочовски черники (Вр), Кунчови черники (Вр), Черниките (Вр, Бт), Черниката (Бт), Марините черники (Бт)

Концепт **ябълка** 'Malus domestica'

Ябълката е едно от растенията, което съпътства човека в неговата история от хилядолетия и вероятно е първото дърво, което е култивирано. Както е добре известно, ябълката е позната и у нас, като често се срещат и диворастващи разновидности. Ябълката заема изключително важно място в бита и в народната ни култура и от всички овощни дървета се среща най-често в българската народна поезия (Илиев 1919: 125). Нещо повече, според Манова тъкмо този концепт е в ядрото на концептуалното поле „плодове“ в българската лингвокултура (Манова 2017: 42). Следва да се отбележи, че количеството топоними, съдържащи фитонима *ябълка* или негови разновидности, не е много голямо. Това е

донякъде изненадващо, като се има предвид колко важно място заема това растение и неговите плодове в бита, а и в народната ни култура. В същото време топонимията показва, че фолклорното съзнание добре разграничава и подрежда отделните разновидности на ябълката (фиг. 14). На фона на учудващо малкия брой топоними, съдържащи този концепт, в тях е запазено относително голямо количество имена на разновидности. Естествено, това има своето обяснение във факта, че култивирането на ябълки има хилядолетна история и нашият народ също има традиции в това отношение. Големият брой названия на разновидности може да се обясни и с факта, че нерядко селектираните от народа сортове имат твърде ограничена територия на разпространение, което е обусловено от обективните природни дадености. От друга страна, културните връзки на конкретната общност с други общности също може да бъде причина за привнасянето на нови сортове и/или термини за тях. Например традиционният сорт *тетовка*, характерен за района на Краище, е пренесен от град Тетово (вж. Краище 2012).

В топонимията на Западна България се откриват множество диалектни форми на хиперонимното название за *ябълка*: *ябалка*, *ябука*, *яболка* и др., а в някои местни имена е запазено и стб. *абланъ*.

Хиперонимни названия, отнасящи се до растението и плодовете му

ябалка: *Ябалката* (ДСДМ, Рм, Рз), *Ябалките* (Вр), *Ябалче* (Вр)

ябълка: *Бърчинска ябълка* (ДСДМ), *При ябълките* (Бк), *Ябълките* (ГД), *Еленини ябълки* (Бт), *Ябълката* (Мх), *Ябълчѐ* (Бз, Вр), *Ябълков дол* (Гч), *Ябълчица* (Гч), *СелИ Ябълково* (Кд), *Ябълка* (К), *Вълчи ябълки* (ЕП)

яболка: *Яболчица* (Гч)

ябулка: *Вълчи ябулки* (Бт), *Ябулката* (Бт)

ябука: *ябука* (Рм, Сф), *Ябуката* (Рм, Рз, Вр), *Трениви ябуки* (Рм), *Ябуките* (Дп), *При ябуката* (Рм), *Червена ябука* (Пк), *Ябукарска падина* (Пк), *Ябуката/Ябучката* (Дп), *Чорапански ябуки* (Пк), *Преод ябуката* (Пк), *Цръвѐна ябука* (Бз), *Вълчи ябуки* (Бз), *Ябуката/Ябучката* (Дп), *Ябучките* (Дп), *Горна ябучица* (Рз), *Долна ябучица* (Рз), *Ябучѐ* (Кд), *Ябучица* (Тр), *Ябучке* (Тр)

мер 'ябълка': *Мериш* (К)

Видови названия, отнасящи се единствено до растението

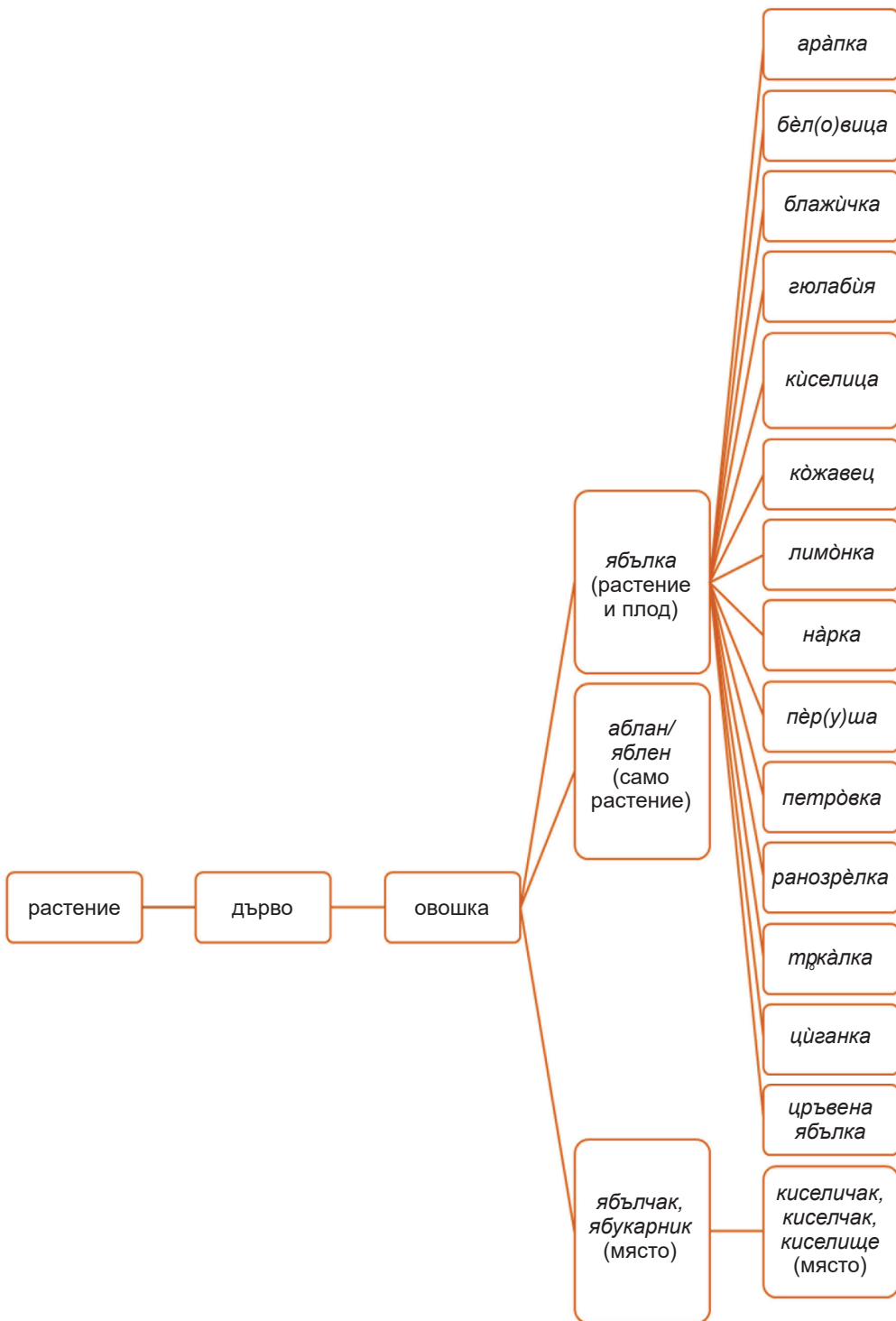
аблан: *Абланица* (Рз), *Абланица* (ГД)

яблен: *Ябленица* (Вр)

Хипонимни названия за разновидности ябълка

ар̀анка 'вид тъмна ябълка': *Ар̀анка* (Кд), *Ар̀анката* (Кд)

б̀ел(о)вица 'вид бяла ябълка': *Б̀елвица* (Кд), *Б̀елвиците* (Кд), *Беловица* (Кд)

Фиг. 14. Модел на народна таксономия на концепт *ябълка*

блажйчка 'сорт ябълка': *Блажйчка* (Бз)

гюлабийя 'вид едра, жълта ябълка, която зрее през октомври': *Гюлабийята* (Кд), *Гюлебйите* (Кд)

к'йсалица/к'йселица/к'йселчовица/киселка 'дива ябълка': *К'йсалица* (Бз), *Панова к'йселица* (Бз), *К'йселицата* (К), *Киселчак* (К), *К'йсалица* (Рм), *К'йселицата* (Рм), *К'йселицата* (Бс), *Лаловата к'йселица* (Бс), *К'йселчовица* (Бс), *Киселиче* (Сф), *Киселката* (Лм), *К'йселицата* (ЕП), *К'йселица* (Бл), *К'йселичка чука* (Бл)

кджавец 'вид ябълка със сива кожата обвивка, средно едра, зрее в края на септември': *Кджавец* (Кд)

лимдонка 'вид ябълка – средно голяма, с лимоновожълт цвят, зрее през септември': *Лимдонките* (Кд)

нарка 'вид ябълка: дребна, тъмночервена, сладка, зимна': *Нарката* (Кд), *Нарките* (Кд)

периша/периуша 'вид зимна /кисела ябълка': *Перишата/Перишице* (Дп), *Блага периша* (Кд), *Периша-Планинйца* (Кд), *Перишин камик* (Кд), *Перишин преслап* (Кд), *При перишата* (Кд), *Перишата* (Рм), *Перуша* (Бт), *Перушата* (Бт)

петрѝвка 'вид ябълка – дребна, сладка, зрее през м. юли, към Петровден': *Петрѝвката* (Кд), *При петрѝвката* (Кд)

ранозрѝлка 'вид ябълка': *Ранозрѝлка* (Рм)

тркалка/тркалѝнка/тркалѝшка 'вид ябълка, овална': *Тркалката* (Кд), *Тркалѝнката* (Кд), *Тркалѝшка* (Кд), *Тркалѝшката* (Кд), *Тркалѝшките* (Кд)

цйганка 'сорт ябълка': *Цйганка* (Рм), *Цйганката* (Рм)

црвѝвена ябълка: *Црвѝвена ябука* (Бз), *Црвѝвена ябука* (Дп), *Црвѝвената ябука* (Рз)

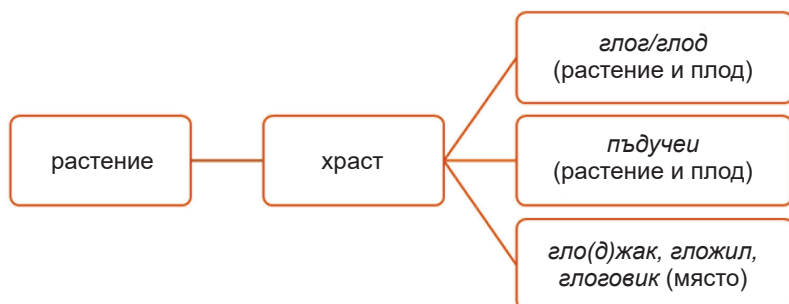
шарѝна ябѝка: *Шарѝната ябѝка* (Кд)

4.3. Концепти за плодни храсти

Концепт *глог* 'Crataegus'

Според научната класификация на видовете глогът е род, който принадлежи към семейство Розоцветни и включва няколко вида храсти и малки дървета. От тях най-разпространени у нас са: обикновеният глог и черният глог. Обикновеният глог 'Crataegus monogyna' (познат още като *бял глог*, *червен глог*, *глогинка* (вж. Ахтаров и др. 1939)) е вид храст или дърво, разпространено сред храсталаци и гори. Глогът е бодливо растение, което израства на височина до 5 м. Среща се широко в цялата страна. Плодовете му са сферични, имат червен или червено-кафяв цвят. Съдържат по едно семе. Широко се използва в медицината (Обикновен глог).

Черният глог 'Crataegus pentagyna' е храст или ниско дърво. Прилича на обикновения, но се отличава от него по това, че листата и осите на съцветието са покрити с власинки, узрелите плодове са черни на цвят и съдържат по 3–5 „костилки“ за разлика от обикновения, чиито плодове имат по една. Разпространен е из храсталаци и широколистни гори, предимно в по-топлите части на страната (Черен глог). Наблюденията показват, че глогът е сред най-често срещаните имена на плодове в топонимията, може би защото той вирее из цялата страна и е широко употребяван в народната медицина. Освен това глогът заема важно място и в народната ни култура (Илиев 1919). Изследването показва, че в топонимията се среща единствено названието *глог* и неговият фонетичен вариант *глед* (фиг. 15). Изключение представлява един топоним МИ *Пъдучеи*²¹ (К). Местните имена не дават сведения за разграничаване на отделните видове глог, но пък съхраняват множество названия за места, където вирее глог, някои от които са архаични, като *глоговик*, *гложил*.

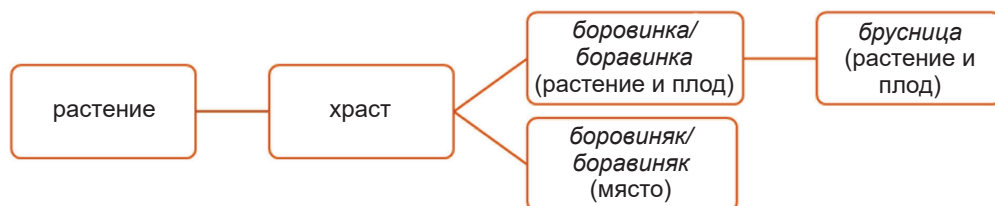
Фиг. 15. Модел на народна таксономия на концепт *глог*

глог: Глогова могила (Рм), Глоговица (Бк, Мх, См, Сф, ГД, Бос, Бт), Глогово бръдо (Бк), Глог (Гч, Кд, Тр, Сл, Лм), Глога (Мх, Вр, Бт), Глого (Рм, Мх, Пк, Рз, Вр, См, Кд, Сф), Глого брод, Голѐми глог (Бз), Мали глог (Бз), Гложов трап (Вр), Глогово (ДСДМ), Горна Глоговица (Рм), Долна Глоговица (Рм), Глогово бръдо (Вр), Глогов дол (Вр, Кд, Лм), Глогов оструг (Вр), Глогов преслап (Вр), Глогова мртвин (Гч), Глогоска река = Глогощица (Кд), Глогове (Сл), Мърчански глог (Сл), Гложки вр (Сл), Глòга (К), Глогова пътека (Сф), Глоговете (Сф), Глоговец (Лм, Бт), Глогò (ЕП), Глòго (ЕП), Глòжки дол (ЕП), Глòга (ЕП), Глодово (глед < глог) (ГД), Глодовско дѐре (ГД), Глоговска махала (Бос), Глоговичанье (Бос), Глогова махала (Бт), Гложините (ДСДМ), Глоджина падина (Сл), Глоджака (Вр, Бт), Глоджако (Вр, Бк), Гложак (Вр, Лм), Гложакò (Вр, Мх, Бк), Гложака (Мх, Бт), Велков гложак (Мх), Предово гложак (Мх), Касановския гложак (Мх), Глоговик (изчезнало село) (Вр), Гложил (Сл)

²¹ От рум. *pădusel*, *-ei* 'глог' (Заяков 2013).

Концепт *боровинка* 'Vaccinium'

Боровинката е храстовидно растение, виреещо из каменисти горски поляни и иглолистни гори в почти всички планински райони в България. Известно е, че съществуват два основни вида: черна (*Vaccinium myrtillus*) и червена боровинка (*Vaccinium vitis-idaea*), които са познати под множество народни имена: *черна боровинка*, *боровки*, *обикновена боровинка*, *черника* и *червена боровинка*, *брусница* (вж. Ахтаров и др. 1939). И двата вида се употребяват както за храна, така и с лечебна цел. В топонимията на Западна България се откриват рядко названия, свързани с този плод. Ексерпирани бяха едва няколко топонима, които съдържат един хиперонимен и един хипонимен термин, както и едно название за място, където виреят боровинки (фиг. 16). Става ясно, че за разлика от концепта *глог* топонимията отразява разграничаването на двата основни вида боровинки.

Фиг. 16. Модел на народна таксономия на концепт *боровинка*

боровинка: ВИ *Боровинков кладенец* (ГД), *Боровинков камик* (ГД), *Боровиняк* (Кд)

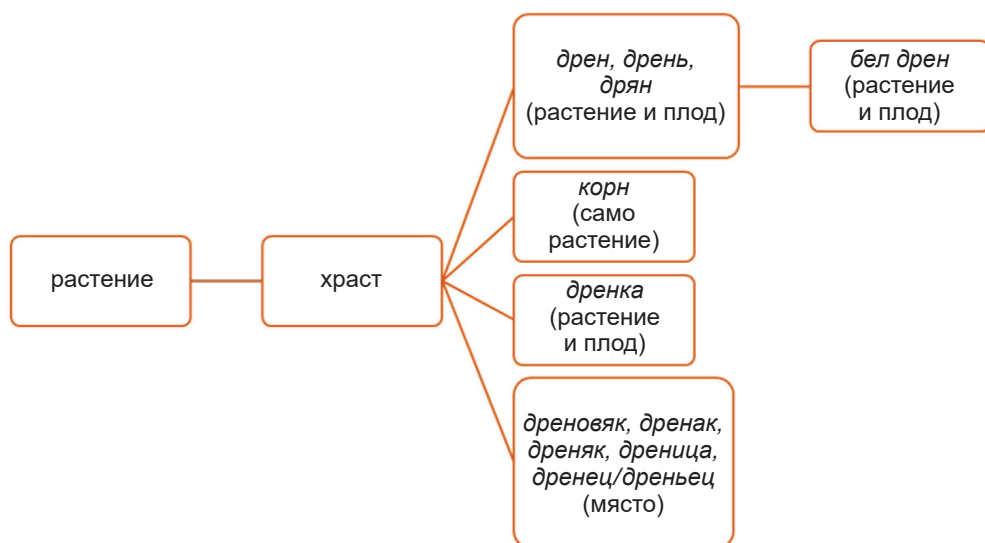
боравинка: *Боравиняк* (Кд)

брусница 'червена боровинка': *Брусницата* (Кд), *Брусница* (ДСДМ)

Концепт *дрян* 'Cornus mas'

Дрянът, както е добре известно, представлява ниско дърво или храст от семейство Дрянови. Към това семейство се отнасят около 40 вида. В България това е едно от растенията, които първи цъфтят и последни дават плодове. У нас вирее в широколистни гори и храсталаци из цялата страна (Обикновен дрян). Дрянът е едно от най-важните растения в народната ни култура. Оказва се, че и в топонимията то се среща много често. Ексерпирани бяха множество названия, съдържащи този плод. От направените наблюдения можем да заключим, че тъкмо *дрянтът*, както и *крушата* са най-често срещаните названия на плодове в топонимията. Откриват се немалък брой селищни и водни имена, както и голям брой местни имена, свързани с концепта *дрян*. Топонимните данни свидетелстват, че растението се назовава предимно с един термин, откриващ се в различни фонетични варианти, характерни за отделните говори: *дрен*, *дрян*, *дрень* (фиг. 17). Регистрират се също така и няколко употреби на фитонима *дренка*, с който

се назовава единствено растението, а не и неговите плодове. От други източници е известно, че на фолклорно равнище съществуват отделни названия за двата най-разпространени представителя на семейство Дрянови у нас – *Cornus mas*: *дря̀н*, *дренѝна*, *дрено̀вица*, *дренка*, *обикновен дря̀н*, и *Cornus sanguinea* – *кучи дря̀н*, *пъси дря̀н*, *мъждря̀н*, *кучешки дря̀н* (Козаров 1925: 28; Ахтаров и др. 1939). В топонимията обаче е регистриран единствен случай на разграничение на разновидност, запазен в местното име *Белио дрен*. Откриват се и множество названия за места, свързани с концепта дря̀н: *дрена̀к/дреня̀к* 'дренова гора', *дрено̀вяк*, *дренѐц/дрень̀ец*, *дренѝца* (фиг. 17).

Фиг. 17. Модел на народна таксономия на концепт *дря̀н*

Хиперонимни названия за концепт *дря̀н*, запазени в селищни имена

дрен: *Дреново* (Сл, Пч), *Дрена* (Бт), *Дрень* (Бт), *Дрен* (Рм), *Дреновец* (Рм), *Мали Дрен* (Рм)

дря̀н: *Дряново* (ДСДМ)

Хиперонимни названия за концепт *дря̀н*, запазени във водни имена

дрен: *Дрен дере* (ДСДМ), *Дренов дол* (Рм, Бк, Мх, Пк), *Дренски дол* (Рм), *Дреновец* (Рм, Мх, Пк, Вр, Бт), *Дрено̀въц* (Бз), *Дренова бара* (Дп), *Дреново* (Дп), *Дренов кладенец* (Мх, Дп), *Дренска река* (Дп), *Дреня* (Вр), *Дренощица* (Кд), *Дренов кладенъц* (Бур), *Дрено̀вец* (К), *Дрено̀вка* (К, Лм), *Дреновичка бара* (Сф), *Дреновичка река* (Сф)

дрень: *Дреньов кладенец* (Вр)

дря̀н: *Дря̀н кладенец* (ГД)

Хиперонимни названия за концепт *дря̀н*, запазени в местни имена

дрен: *Дрен* (Бз, Рз, Гч, Кд, Бур, Бос, Сл), *Дренето* (ДСДМ, Рз), *Дрено* (ДСДМ, Рм, Бк, Мх, Пк, Дп, Рз, См, Сф, Сд), *Дренът* (ДСДМ), *Дренова падина* (Рм), *Дрен ливада* (Бк), *Дреново лице* (Мх), *Дренски пат* (Рм), *Дренова глава* (Бк, Мх, Пк, Бз, Бур), *Дренов р(ъ)т* (Мх, Бт), *Дренец* (Пк), *Дреново присое* (Пк, Сф), *Дренски рид* (Пк), *Дрениче* (Бз), *Дренов андак* (Дп), *Дреновец* (Дп, Сф, Лм), *Дреново* (Дп), *Раин дрен* (Вр), *Горни Дренец* (Вр), *Долен Дренец* (Вр), *Дренова могила* (Вр, См, ЕП, Бт), *Дреново бръдо* (Вр), *Дренски камик* (Гч), *Дрена* (Гч, Бт, Сд), *Дреновия вр* (К), *Дреново* (К), *Дреново вршице* (К), *Дрен корѝя* (Сф), *Дреновите пад̀ини* (Сф), *Дреново ва̀лог* (Сф), *Дреновски пъ̀т* (Лм), *Дренов дол* (ЕП), *Ма̀лко Дреново* (ЕП), *Баби дрен* (ГД), *Дреново* (ГД, Бт, Сд), *Дренски дол* (ГД), *Дренов рид* (Бос), *Дренова рътлина* (Бос), *Дренче* (Бос), *Долни дрен* (Бт), *Дренето* (Бт, Сд), *Дреновете* (Бт), *Дренова равнина* (Бт), *Дренови равнища* (Бт), *Дренското др̀вво* (Бт), *Дренчето* (Бт), *Дренския рът* (Бт), *Дренски валог* (Бт), *Под Дреновища* (Бс), *Дрене* (Сл), *Др̀енски а̀ндъ̀к* = *Др̀енски ѐндек* (Сд), *Др̀еновец* (Сд), *Др̀енска ска̀ла* (Сд), *Др̀енски ха̀ндъ̀к* = *Др̀енско дер̀е* = *Др̀еновски дер̀е* (Сд), *Дренака/Дренияка* (Мх), *Дренака* (Бт), *Дреновяко* (ЕП), *Горен Дренец* (Вр), *Др̀енец* (Сд), *Др̀енища*²² (Сд), *Дренето* (ДСДМ, Рз, Бт), *Дрента/Дрението* (Дп)

дрень: *Дреньо* (Вр), *Дрениа* (Бт, Сд), *Др̀енъ̀во трап* (Сф), *Др̀енъ̀во могила* (Вр), *Дрениецо* (Пк), *Дрениака* (Вр, Бт), *Дрениако* (Вр, Мх, Бк, Дп, Рм, Гч), *Мишовия дрениа̀к* (К), *Дрениа̀к* (Лм), *Др̀еняка* (ЕП), *Дрениа̀ка* (Бс), *Дрениецо* (Пк), *Др̀енъ̀е* (Бз, Пк, Рм, Вр, Дп, Сф, Бур, Гч, Бл), *Дрението* (Вр, Дп, Рм, Бк, Бс, Сд)

дря̀н: *Дря̀н* (ДСДМ, ГД, Бт), *Дря̀на* (Вр, ГД, Бт), *Дря̀но* (ГД), *Дря̀новец* (ГД, Сд), *Дря̀ново* (ГД, Сд), *Дря̀новете* (Бт), *Дря̀нов трап* (Бт), *Дря̀новици* = *Дря̀новско дер̀е* (Сд)

дренка 'растение дря̀н': *Дренките* (ДСДМ, Дп), *Др̀енката* (Сд), *Дреникинища* (Рм)

корн²³ 'дря̀н': *Кор̀ни* (К), *Кор̀ни лу Ма̀гер* (К) 'Дреновете на Магер', *Ла корн* (К) 'При дря̀на'

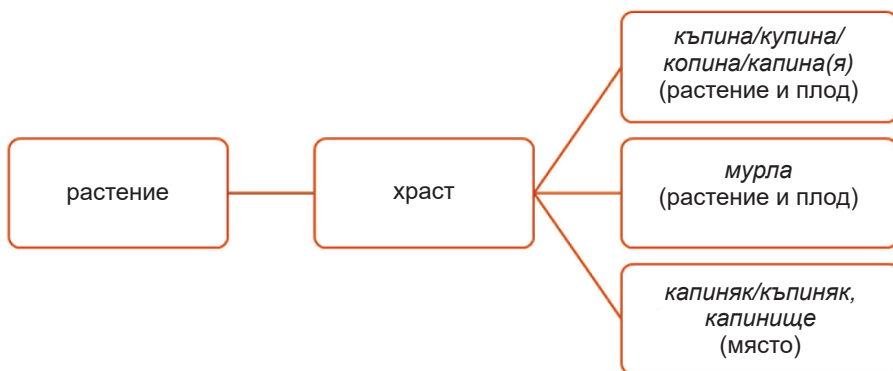
Концепт *к̀ъ̀пина* 'Rubus fruticosus'

К̀ъ̀пината е бодливо, храстовидно растение с дълги полегати или катерливи стъбла и добре развити коренища. Расте из горите, храсталаците, поляните, по предпланински и планински склонове из цялата страна. К̀ъ̀пината се използва в народната медицина, като се употребяват листата и

²² МИ Др̀енища – изцяло от дренища 'дренак, място с дря̀нове' (Електронна база данни на микропонимията от Западна България), а не от дреновища 'Cornus mas' (Ахтаров и др. 1939: 143).

²³ От рум. *corn*, -i, м.р. 'дря̀н' (храст) (Заяков 2013: 182).

корените ѝ. В топонимията се срещат относително често наименования, свързани с концепта *къпина*, като една голяма част от тях представляват събирателни или имена за места. Наблюденията показват, че се срещат две хиперонимни названия: *къпина* (засвидетелствано в множество фонетични варианти) и *мурла* (заето от румънски) (вж. фиг. 18).

Фиг. 18. Модел на народна таксономия на концепт *къпина*

купина 'къпина': *Купина* (Бз)

копина 'къпина': *Копинье* (Гч)

къпина: *Къпина* (Гч), *Къпиница* (ГД), *Къпините* (Мх), *Къпиняка* (Вр), *Къпиняко* (Вр)

капина: *Капината* (Кд, Сф, ГД), *Капини* (Кд), *Капините* (Кд), *Капинище* (Кд), *Капинкин пат* (Кд), *Капинкята* (КД), *Капиняко* (Кд), *Капина* (Сф), *Капиньовица* (Сф), *Капине* (ГД), *Капинте* (ГД), *Капиница* (ГД), *Капинака* (Бт), *Капинова поляна* (Бт), *Капиновец/Капиньовец* (Бт), *Капиняка* (Бт), *Капиняко* (Вр), *Капинява падина* (Вр), *Дундурските капинки* (Дп)/ *Капинките*, *Мульови капинки* (Дп), *Капинките* (Дп), *Капинята* (Дп), *Над Капинята* (Дп), *ВИ Капинското даре* (< МИ Капине) (ГД) *СелИ Капинци*, *мах.* (Гч)

капиня: *Капиньов кладенец* (Вр), *Капиньово кладенче* (Вр), *Капинява падина* (Вр)

**мурла* < рум. *tur, tură* 'къпинов храст': *Мурлат* (Дп)

Концепт *малина* 'Rubus idaeus'

Малината е много разпространен плод по нашите земи – многогодишно храстовидно растение. Среща се както диво, така и култивирано. Плодът му се нарича със същото име. Среща се относително често в топонимията, където се открива едно-единствено название: *малина*, отнасящо се както за растението, така и за плодовете му. Местните имена са запазили и няколко имена за места, като *маленец*, *малиняк*, *малиналище* (фиг. 19).

Фиг. 19. Модел на народна таксономия на концепт *малина*

малина: *Малиница* (ДСДМ), *Малините* (ДСДМ, ГД), *Малинов рът* (Бк), *Големите малини* (Пч), *Малите малини* (Пч), *Малинова ливада* (Пч), *Малинов дол* (Пк), *Малиняк* (Пк), *Малѝнѝе* (Бз), *Малиняк* (Бз), *ВИ Малиновец* (Вр), *Малѝните* (Кд), *Малѝнките* (Кд), *Малиняк* (Кд), *Малиняко* (Кд), *Малиналище* (Кд), *Малин'е* (Бур), *Зад малин'е* (Бур), *Малинова падина* (Бур), *Малинарски път* (Сф), *Малинов гроб* (Сф), *Малинов свинак* (Сф), *Малинова долина* (Сф), *Малинова стрън* (Сф), *Малиново лозье* (Сф), *Сели Дълна Малина* (ЕП), *Сели Гърна Малина* (ЕП), *Малината* (Бт), *Маленец* (Рз), *Маленето* (ГД)

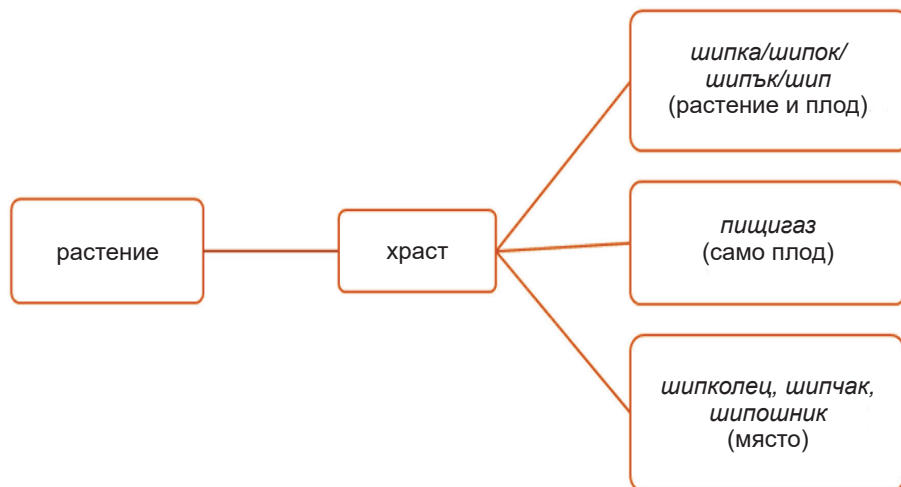
Концепт *шипка* 'Rosa'

В научната ботанична литература с названието *шипка* се означава цял род растения – листопадни бодливи храсти (Rosae). В България естествено са разпространени 26 вида от този род, сред които *обикновената шипка* (*Rosa canina*), *храсталачната шипка* (*Rosa corymbifera*), *казанлъшката роза* (*Rosa damascena* Mill. f. *trigintipetala*) и др. Обикновената шипка²⁴ представлява многогодишен, бодлив, силно разклонен храст, достигащ височина средно около 3 м. Шипката е вид диворастяща роза. Плодовете ѝ узряват през есента и са овални, червено-оранжеви, месести, пълни с множество мъхести семена, с размер 1–2 см. Расте в гори, край реки, в равнини и планини до 2000 м надморска височина из цялата страна. Растението е широко разпространено навсякъде из българската територия и се употребява както за храна, така и като лекарствено средство. Шипката е една от най-важните билки в народната медицина. Тъй като отделните видове шипка се различават трудно един от друг и качествата на плодовете са близки, на практика се събират и използват с лечебна цел плодове от почти всички видове (Род Шипка).

Според данните на П. Козаров (1925: 61) и Б. Ахтаров и др. (1939: 264) в народната растителна терминология фитонимът *шипка* се употребява за обозначаване както на обикновената шипка, така и на други диворастящи видове, приличащи на нея. *Шипката* се среща относител-

²⁴ Обикновената шипка е известна още и с имената: *див гол*, *кучешка шипка*, *див трендафил*, *обикновена шипка* и др. (Ахтаров и др. 1939).

но често и в топонимията, като се откриват няколко разновидности на названието: *шипка*, *шипок*, *шипък*, *шип*, характерни за различните географски области и съответните говори. Следва да се отбележи, че по отношение на концепта *шипка* е регистрирано и едно название, което се отнася единствено до плодовете му – *пицигаз* 'плод от шипков храст' (вж. фиг. 20). Запазени са и три названия за места с шипки: *шипколец*, *шипчак*, *шипошник*.

Фиг. 20. Модел на народна таксономия на концепт *шипка*

шипка: *Шипка* (ДСДМ, Рз, ГД), *Шипката* (ДСДМ, Рз, Вр, Сф, ГД), *Шипкова падина* (Рм), *Шипка кале* (Мх), *Шипковица* (Пк, Вр, Рм), *Шипковец* (Рз, Вр), *Шипков дол* (Вр), ВИ *Шипките* (Сф), *Шипков рът* (Сф), *Шипките* (Лм, ГД), *Шипкалар* (ГД), *Шипколеца* (ГД), *Шипкье* (Бз)

шипок: *Шипок* (Рм, Пк, Бз, Кд), *Шипоко* (Пк, Рм, Дп, См, Кд, Сф, Сд), *На шипоко* (Рм), ВИ *Шипочки дол* (Рм) *Шипочка могила* (Рм), *Шипочки ниви* (Рм), *Шипоченье* (Мх), *Шипочки рид* (Пк), СелИ *Шипочан/Шипочен* (Дп), *Долнио шипок* (Дп), *Шипоков рид* (Дп), ВИ *Шипочка вода* (Рз), СелИ *Шипоцко* (Рз), СелИ *Шипочано* (Кд), *Шипочка кория* (Кд), *Под Шипоко* (Сф)

шипък: *Шипък* (Бз, Бур), *Шипците* (Рм, Пк, Бз, Мх, Сф), *Шипци* (Бз), *Шипците* (Бз, Кд), *Шипъкъ* (Тр), *Шипъче* (Рм)

шип: *Шипье* (Пк), *Гърното шипе* (Сф), *Шипето* (Сф), *Шипъето* (Пк), *Шипайково* (ДСДМ)

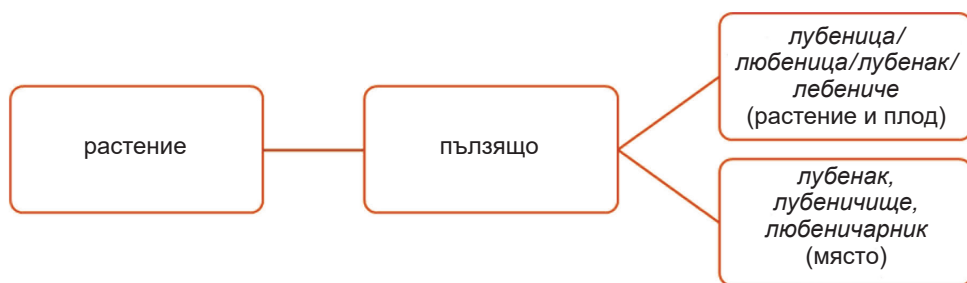
Названия, отнасящи се само до плодовете на растението шипка:

пицигаз 'плод от шипков храст': *Пицигаз* (Дп), СелИ *Пицигазка мала* (Дп)

4.4. Концепти за други плодни растения (триви, пълзящи)

Концепт *диня* 'Citrullus lanatus'

Динята е добре познато културно растение по нашите земи. Тя принадлежи към семейство Тиквови. Понякога се класифицира като плодов зеленчук от ботанична гледна точка (Диня). Според данните на БДА в българското езиково землище се срещат седем различни названия за назоваване на 'Citrullus lanatus', като на територията, включена в настоящото изследване, преобладава означението *лубеница* (БДА 2001: 428, карта № Л34). Топонимните материали също потвърждават данните от БДА, тъй като в тях се срещат само имена, съдържащи фитонима *лубеница* в различни фонетични варианти, типични за западните говори. Не се откриват имена на разновидности²⁵ (фиг. 21).

Фиг. 21. Модел на народна таксономия на концепт *диня*

лубеница: Лубеницата (Кд), Лубеничище (Рм, Бк, Лм), Лубенички връх(х) (Бк) Лубеничищата (Лм)

любеница: Любеничарнико (Рм), Любениче (Вр)

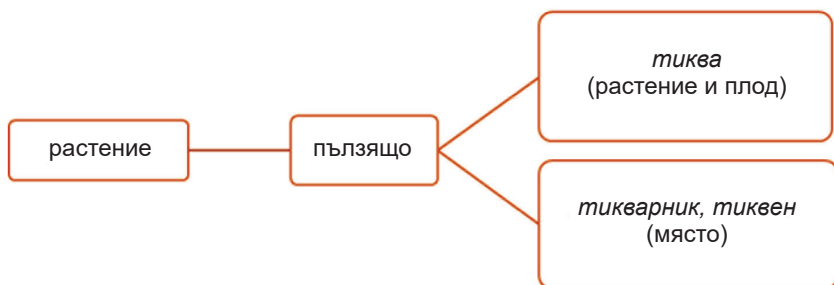
лубенак: Лубенаците (Сф)

лебениче: Лебениче (Бт)

Концепт *тиква* 'Cucurbita pepo'

Тиквата представлява растение, което спада към така наречените плодови зеленчуци според научната ботаническа класификация. На фолклорно равнище тиквата се възприема като плод. Вирее на територията на цялата ни страна. Тиквата у много народи е символ на плодородие и здраве (Илиев 1919). В нашия фолклор присъства много често в пословици и поговорки. В топонимията се среща рядко. Запазени са няколко названия на места, където виреят тикви: *тикварник*, *тиквен* (фиг. 22).

²⁵ В Кюстендилско е записано ВИ *Нерендже*, произлизащо от растителното название *неренджа*, което би могло да означава и 'особен вид диня', тъй като в Западна България се среща това значение на думата. Вж. по-подробно за това название в пета глава.

Фиг. 22. Модел на народна таксономия на концепт *тиква*

тиква: *Тиквата* (Вр), *Тиквите* (См), *Тикварник* (См, Пк), *Тикварнико* (Пк), *Тикварския вълг* (ЕП), *ВИ Тиквата* (ГД), *Тиквен*²⁶ (Вр)

Концепт *пъпеш* 'Cucumis melo'

Пъпешът, както се знае, е едногодишно пълзящо растение, което се отглежда широко в цялата страна. Той принадлежи към семейство Тиквови. От диалектоложките изследвания са известни различните означения за назоваване на растението в отделните български говори (БДА 2001). Настоящото изследване показва, че на територията на Западна България не се среща нито един топоним, в който да е запазено хиперонимно название, свързано с концепта *пъпеш*. Открито беше едно-единствено местно име, съдържащо хипонимен термин за разновидност на пъпеш. Също така няма и регистрирани названия за места. Ето защо при концепт *пъпеш* е налице непълна таксономия, в която липсва основното ниво – видовото название (фиг. 23).

Фиг. 23. Модел на народна таксономия на концепт *пъпеш*

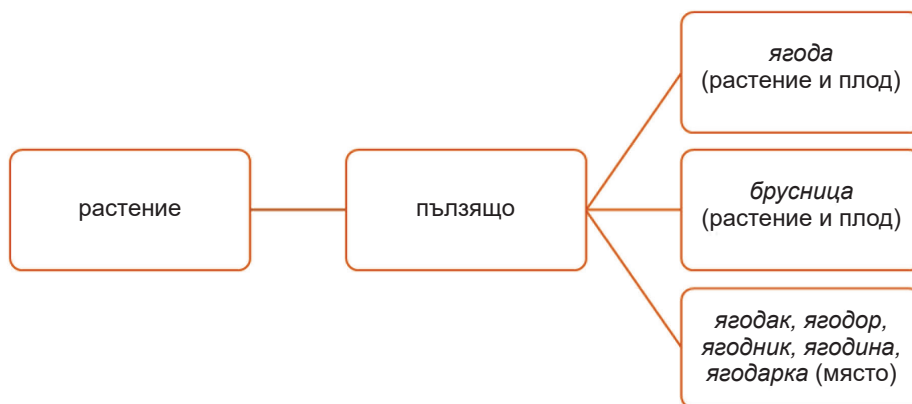
коравец 'вид сладък пъпеш с твърда сива кора': *Коравец*²⁷ (Кд)

²⁶ В конкретния случай топонимът *Тиквен* не би могъл да бъде изведен от нарицателното *тиквен* 'стебло на тиква', тъй като това значение не е познато във Врачанско, а е характерно за Благоевградско (вж. БДА 2001: 430, карта Л36). Най-вероятно ВИ произлиза от нарицателното *тиква* с топонимична наставка *-ен* или направо от *nomem loci тиквен* 'място, където растат тикви'.

²⁷ Според БДА в района на Кюстендилско се употребява означението *пипон* 'пъпеш' като хиперонимно название (вж. БДА 2001: 429, карта Л35).

Концепт *ягода* 'Fragaria'

Според научната класификация растителните видове *Fragaria* са род, който съдържа няколко вида растения, от които в България естествено са разпространени три вида (Род Ягода). Широко се отглежда т.нар. *градинска ягода*, но на много места вирее и добре познатата *горска ягода*. В топонимията названията, свързани с този концепт, се срещат по-скоро рядко. Регистрирани са два фитонима, с които се назовава това растение (*ягода* и *брусница*), като от топонимите не става ясно за кой вид (градински или горски ягоди) се отнасят. Може с основание да се предположи, че в по-голямата част от случаите става въпрос за названия на местности, наречени така заради наличието на горски ягоди, напр. *Ягодашка полена* (Бт), *Ягодин дел* (Гч), *Ягодака* (Бт) и др. Топонимията е съхранила и доста примери за *potina loci*, някои от които твърде архаични по своя строеж: *ягодак*, *ягодор* 'местност с диви ягоди', *ягодник*, *ягодарник* 'място за отглеждане на ягоди', *ягодина* 'ягодова градина, място с (много) диви ягоди', *ягодарка* (фиг. 24).

Фиг. 24. Модел на народна таксономия на концепт *ягода*

ягода: *Ягодарнико* (Рм), *Ягодите* (См), *Ягода* 'военна заставка' (Сд), *Ягодака* (Бт), *Ягодашка полена* (Бт), *Ягодите* (ГД), *Ягодора* (ЕП), *Ягодарник* (Сд), *Ягодарнико* (5 бр.) (Сд), *Ягодите* (Сд), *Ягодицата(-ите)* (Сд), *Ягодничка маала* (Кд), *Ягодин дел* (Гч), *Ягодно* (2 бр.) (Гч), *Ягодина* (Сд)

брусница 'ягода': *Брусница* (ГД)

4.5. Изводи от реконструкциите на народната фитотаксономия

Представените по-горе таксонимични модели показват, че топонимията в действителност отразява твърде добре една специфична част от растителния свят – плодовете. Стана ясно, че в местните имена са запазени множество народни названия на плодни дървета/плодове, голямата част

от които са застрашени от изчезване като растителни видове, а техните названия отдавна са забравени от мнозинството езикови носители. На второ място, събраните фитоними показват висока степен на категоризация и класификация на растенията във фолклорното съзнание на българина. Както се видя от предложените таксономични модели, народът с голяма прецизност определя отделните групи организми, т.нар. таксони, и ги обединява в по-обща класове. За една част от проучените концепти народното съзнание достига до тристепенна йерархия, като определя конкретния организъм по следния начин: (1) растение – (2) дърво/храст/трева – (3) и дава име на конкретния вид – хипероним, напр.:

(1) растение – (2) храст – (3) *глог, шипка, диня* и пр.

Този модел се отнася за повечето храстовидни и тревисти плодове: *глог, шипка, малина, къпина, ягода, диня, тиква*. Сред изследваните храстовидни плодове по отношение на концепт *дрял* и *боровинка* в топонимията бяха открити данни за допълнително разграничаване на разновидности на вида, т.е. за наличие на хипонимни названия, напр.:

(1) растение – (2) храст – (3) *боровинка* – (4) *брусница*;

(1) растение – (2) храст – (3) *дрен* – (4) *бели дрен*.

По същество такава четиристепенна йерархична структура може да се предположи и по отношение на концепт *пъпеш*, макар в топонимията да не открихме видовото название, а само негова разновидност, т.е. да имаме непълна таксономия:

(1) растение – (2) трева – (3) (*пъпеш*) – (4) *коравец*.

По-висока степен на категоризация от 5 нива се достига при дърветата заради наличието на отделна категория *овошка*, която съставлява допълнително ниво в таксономията, напр.:

(1) растение – (2) дърво – (3) овошка – (4) *ябълка* – (5) *петровка, беловица, киселица*...

Все пак при немалко от изследваните плодни дървета беше регистрирана само четиристепенна таксономия, тъй като за тези концепти не бяха открити названия за техни разновидности, напр. *вишна, смокиня, дюля, скоруша, брекина*. За два от концептите – *кайсия* и *слива*, могат да бъдат предложени по два различни таксонимични модела, изградени въз основа на топонимните данни, тъй като народното съзнание твърде колебливо класифицира определени обекти ту като отделен вид, ту като разновидност на един и същи вид, напр. *зарзалия* означава и 'кайсия (*Prunus armeniaca*)', и 'дребноплодна, полудива кайсия (*Armeniaca vulgaris*)'. По отношение на концептът *слива* също се открива подобно колебание. Джанката се определя или като отделен вид – *Prunus cerasifera*, или като разновидност на сливата.

Най-разклонена е дървовидната структура, отнасяща се до концепт *круша*, която достига шест нива:

(1) растение – (2) дърво – (3) овошка – (4) *круша* – (5) *рашка* – (6) *бяла рашка*, *червена рашка*.

Като се има предвид, че това е плодът, който се среща най-често в топонимията на Западна България, този факт не е изненадващ.

4.5.1. Определяне на отделните нива в народната таксономия на плодовете

Българската научна мисъл в лицето на един от първите проучватели на народните фитоними – П. Козаров, още в началото на ХХ век прави опит да прозре начина, по който фолклорното съзнание организира знанието за растителния свят. Той анализира народната растителна номенклатура в културологичен контекст и прави ценни обобщения за народната таксономия. Според него в българската народна фитонимия преобладават изключително видовите названия²⁸, като отбелязва, че обикновено имена получават онези растения, които принасят някаква полза или вреда за човека (Козаров 1925). Козаров заключава, че „народът в своето развитие не е можал да достигне дотам, да открие родствените връзки между растенията и да ги съедини в отделни групи, като ги именува с особени названия“, ето защо в голямата си част народните названия на растенията са повечето видови; родови няма или са много редки. Нещо повече, когато родът има само един вид, то видовото название е служило и за обозначаване на рода: *дюля*, *царевича*, *коноп*; близкостоящите, от ботаническа гледна точка, видове също твърде рядко се различават на фолклорно равнище (пак там).

Наблюденията над фитонимите, ексцерпирани от топонимията, напълно потвърждават тези заключения на Козаров. Категоризацията на растителните видове се осъществява най-ясно и категорично на ниво вид, като при някои близкостоящи видове се наблюдават затруднения при класифицирането на организмите. Най-яркият пример в това отношение е скорушата, която поради близостта си с крушата и мушмулата често се посочва като вид круша или мушмула, а не като отделен растителен вид.

При сравнението на предложените тук модели на народната таксономия с научната биологична класификация става ясно, че народното съзнание твърде често назовава с едно-единствено име близки и подобни растителни видове, които трудно могат да бъдат различени един от друг, напр. фитонимът *шипка* се отнася до '*Rosa canina*', '*Rosa cogymbifera*' и други представители на този род (вж. Козаров 1925: 61). Същото важи и за наз-

²⁸ Козаров изхожда от принципите на научната класификация и определя названия от типа *ябълка*, *круша* и пр. като видови.

ванията *глог* = *Crataegus monogyna* и *Crataegus pentagyna*, *дрян* = *Cornus mas* и *Cornus sanguinea*. Това потвърждава наблюденията на П. Козаров, който обобщава, че „народът рядко прави разлика между близкостоящите видове, а още по-малко за полиморфните“ (Козаров 1925: 7). В този смисъл фолклорните названия *шипка*, *дрян* и *глог* се явяват и родови, и видови названия. Може да се каже, че в топонимията това важи в особена степен, защото, дори и да съществуват отделни названия за няколко близки вида, напр. *обикновен дрян* и *кучи дрян*, то в местните имена се употребява просто *дрян*.

Въпреки казаното дотук все пак имаме данни, въз основа на които става видно, че и наивното мислене е в състояние да определя по-висши нива на категоризация въз основа на общи белези. Пример в това отношение е понятието *овошки* – отделна група дървета, различни от останалите видове дървета поради факта, че раждат плодове. В този смисъл по отношение на дърветата можем да приемем, че съществува отделен род „овошки“.

По отношение определянето на по-ниските нива в йерархията топонимията дава сведения, че при някои видове е налице прецизно разграничаване на разновидностите, докато при други – такова изобщо липсва. Обяснението на този факт е екстралингвистично. Прави впечатление, че са съхранени множество термини за разновидности главно на три плода: круша, ябълка и слива. Тъкмо тези три плода имат най-съществено икономическо значение – „принасят най-вече полза“ за хората. Те традиционно се култивират, селектират и произвеждат по нашите земи. Ето защо съществуват най-много техни разновидности в различните части на страната, които съответно имат свои названия.

Народната растителна номенклатура разкрива способността на фолклорния човек да възприема, анализира и структурира натрупаните познания за заобикалящия го растителен свят и да внедри преработената информация в названия. В резултат на това наименованията на растенията по удивително точен начин отразяват характеристиките на отделните организми. От когнитивна гледна точка тези фитоними са изключително интересни, защото онагледяват начина, по който се извършва категоризацията на ежедневно равнище. От друга страна, категоризацията има проявление и в строежа на лексикалните средства. Както е добре известно, видовите названия (според терминологията на Рош *basic-level elements*) обикновено са прости, т.е. състоят се от един корен, напр. *бук*, *дъб*, *круша* и пр. Названията, отнасящи се към по-ниските нива в йерархията, обикновено са сложни или представляват синтактични изрази – определение + съществително име. Разграничаването на отделните нива в категоризацията се осъществява или чрез лексикални средства, т.е. появата на нова дума (*ябълка* > *перша*, *киселица*, *нарка* и пр.), или чрез синтактични средства, т.е. прибавянето на определение към вече съществуваща лексема (*круша* > *червена круша*, *жута круша*, *бела рашка*), а понякога чрез изковаване на нова сложна дума: *сланопаджа*.

Народът именува заобикалящия го свят и отделните елементи в него въз основа на специфичното във всеки организъм. Ето защо напълно очаквано, имената са мотивирани от някакъв признак на растението/плода, който е отличителен белег за конкретния растителен вид и служи за неговото разграничаване от други близкостоящи организми. Така възникват наименования като *водник* 'много сочна и водна круша' или *петровка* 'круша или ябълка, която зрее по Петровден', или *сланопаджа* 'късна круша, която пада от сланата'.

ЕЗИКОВО ВАРИРАНЕ И ЕЗИКОВО РАЗНООБРАЗИЕ НА НАЗВАНИЯТА ЗА ПЛОДОВЕ

5.1. Географско разпространение и варианти на хиперонимните названия за плодове

От множеството диалектоложки изследвания е добре известно, че в българските говори съществуват големи различия по отношение назоваването на едни и същи растителни видове. Често пъти едно и също растително наименование се среща в различни области, но има различно значение или обратното – различни названия се отнасят до един и същи растителен организъм. Анализите на топонимния материал показваха, че някои от фитонимите имат широк географски ареал на употреба, докато други се срещат на твърде ограничена територия. Фитонимите с широка употреба са преди всичко хиперонимите, напр. *вишна*, *круша*, *слива*, *боровинка* и пр. В микротопонимията, напълно очаквано, се срещат предимно техни диалектни фонетични варианти – *яболка*, *ябулка*, *ябука*, *глод*, *купина* и пр. От проведеното проучване стана ясно, че на цялата изследвана територия тези фитоними неизменно се свързват с един и същи концепт, т.е. навсякъде названието *ябълка* (или *ябука*, *яболка* и пр.) означава *Malus domestica*, названието *круша* се отнася до *Pirus communis*, *слива* – до *Prunus domestica* и т.н. Това е така, защото тези народни растителни названия са много древни и се свързват в народното съзнание с основните категории, т.е. видовите понятия. Не на последно място те назовават растения, които съпътстват човека от най-ранни времена. Следователно не се открива вариантност в значенията им в различните географски области.

От друга страна, нашето изследване показва съществуването на допълнителни, синонимни хиперонимни названия, напр. *круша/армут/непа*; *черница/дуд(а)/мурва* и пр. Известно е, че синонимията и омонимията са много типични за народните названия на растенията. На този проблем обръщат внимание още първите изследователи на народната ни растителна терминология. П. Козаров констатира, че някои растителни видове имат по много имена, обособени за всяка местност, и привежда над 25 примера за синонимни названия, отнасящи се до различните видове ягоди (*Fragaria*) (Козаров 1925: 7). Изследователят изтъква два важни фактора за именуването на растенията, които са причината за несъответствията при техните названия в различните географски области. Първият е, че за едно и също растение в различните места са забелязани различни особености, което според неговото виждане поражда наличието на синонимия. Вторият е, че

един и същи белег е схванат като основен при различни растения, което води до омонимни названия. Тъкмо на тази особеност при назоваването на растенията се дължат такива паралелни названия като: *ягода* и *брусница*, *боровинка* и *брусница*.

Друг фактор, който спомага за появата на синонимия при растителните термини, са езиковите контакти с носители на други култури. Това, както показва настоящото изследване, се наблюдава в граничните територии, където контактите със съседните етнически общности са много интензивани. В повечето случаи все пак заетите термини имат ограничена териториална употреба. Например рядкото название *гутуй* 'дюля'²⁹ е регистрирано само в МИ *Гутуй* в Кулско. Румънският език и контактите с населението отвъд Дунава повлияват за появата на тази дума в говорите и в топонимията, намиращи се в териториите, близки до Дунава. Същото се отнася и за няколко други румънски по произход фитоними, срещани в местни имена от Кулско, напр.:

МИ *Пъдучеи* (К) – от рум. *păducèl*, *-ei* 'глог' (Заяков 2013);

МИ *Корни* (К), стръмен склон с дренак; МИ *Корни лу Магер* (К) 'Дреновете на Магер', склон с пасище и шумак – от рум. *corn*, *-i*, м.р. 'дрял' (храст) (Заяков 2013: 182);

МИ *Ла корн* (К) 'При дряна' (Заяков 2013: 192);

ВИ *Ла прүни* (К) – от рум. *prun*, *i*, м.р. 'дърво слива' (Заяков 2013);

МИ *Меріш* (К), стръмен бряг с пасище и гори; имало диви ябълки – от рум. *târ*, *tèri* 'ябълка (и дърво)', *meriş* 'ябълкова градина' (Заяков 2013: 206);

МИ *Пери* (К), дол с крушови дървета; МИ *Періш* (срещано 4 пъти) – от рум. *pèri* 'круши' (Заяков 2013: 226).

Освен заетите от румънския език фитоними в топонимията на Западна България се срещат и заети от други езици растителни названия. От турски е заето названието *армут* 'круша', което се регистрира твърде рядко само на територията на Гоцеделчевско и Дупнишко, както и по долното течение на реките Струма и Места: *Армутка* (ДСДМ), *Армутлика(та)* (ГД), *Армутица/Армутлуко* (Дп). В най-южните части на изследваната територия пък се откриват някои фитоними, заети от гръцкия език: *мурос* 'черница', *мурва* 'черница'³⁰.

²⁹ Според Н. Заяков *гутуй* произлиза от рум. *gutui*, м.р. 'дюлево дърво' (Заяков 2013: 147). Г. Ангелова цитира М. Фасмер, като обяснява произхода на лексемата *гутей* 'дюля' с „рум. *gutui* от лат. **cotōneus*, *cydōneus* < гр. *μῆλον κωδόνιον*. Но по-вероятно е нем. посредничество (нов.-в.-н. диал. *Kütte* едновременно с *Quitte* „айва“)“ (Фасмер 1964: 479, цит. по: Ангелова 2014: 21).

³⁰ Според БЕР диал. *мүрви* 'плодове на черница' вероятно е образувано вторично от *мурвінки* диал. 'плодове на черница', а то вероятно е образувано от *мүра*, *мүри*, мн.ч. 'плод на черница' – вероятно от новогр. *μουρία* 'черница – растение и плод' (БЕР 1995 (2012)).

Подобна е ситуацията и с друга турска заемка *дуд(а)*, която, както е добре известно, има твърде широк ареал на разпространение из цялото българско езиково землище и която на много места е изместила от употреба изконното *черница*. Нашите наблюдения над топонимията показват, че в някои от местните имена е отразено по-старото състояние на говорите, когато все още турцизмът не е навлязъл. Има случаи на топоними, пазещи фитонима *черника* 'черничево дърво', на места, където днес в говора тази лексема е заменена от *дуд* (растение), *дуди* (плодове) (според БДА 2001: 431–432, карта Л37, Л38), напр. в Ботевградско в местните имена *Черниката*, *Мърините черники*, *Черниките*, *Черничките*.

5.2. Географско разпространение и варианти на хипонимните названия за плодове

Изследването показва, че при създаването на местните имена хиперонимите, напр. *круша* и *ябълка*, са се използвали наравно с хипонимите, т.е. сортовете круши или ябълки. Това е така, тъй като разновидностите на даден плод са били схващани от носителите на езика като отделни растения, защото за тях разликите по вкус, цвят, форма, мирис, време на зреене, трайност и други качества са били твърде отчетливи. Очевидно в по-стари състояния на езика словното богатство е било наситено с множество конкретни съществителни нарицателни, които с отделянето на човека от природата постепенно отпадат от употреба, а колективната памет за тях излинява. Следователно езиковата вариантност следва разнообразието на живота и когато разнообразието в културата и в бита се променя, естествено е и лингвистичната вариантност на лексикално равнище да претърпява подобни изменения (Влахова-Ангелова, Ангелов 2016).

Беше споменато вече, че някои фитоними имат твърде ограничен ареал на употреба. Това са преди всичко хипонимни названия на плодове, получени в резултат на местна селекция. Ето защо тези разновидности твърде често са познати само в определен, териториално ограничен район. Изследваният топонимен корпус дава информация за съществуването на множество подобни названия в отделните части на Западна България. Именно извличането на тези имена е един от най-важните приноси на това изследване, тъй като понякога те не са били засвидетелствани никога по-рано – нито в ДА на Института за български език, нито в сборките с народна растителна терминология на нашите ботаници. Въз основа на извършените анализи можем да обобщим, че има хипонимни названия, срещани само в една околия, и такива с по-широка употреба, отбелязани в топонимията на повече околии. Например названия като *бел(о)-вища*, *киселица*, *петровка*, *водник/водняк*, *тамянка/темянка/темнянка*, *скорозрелка* са добре познати. Днешните езикови носители, разбира се, вече не знаят значението на тези народни растителни термини, макар да са чували някои от тях.

По отношение на разнообразието от регистрирани хипонимни названия на плодове Кюстендилска околия е на първо място. Именно там се откриват най-много „уникални“ названия на разновидности на плодове. Данните на ДА на Института за български език потвърждават този факт, като в някои редки случаи топонимното проучване допълва и този най-богат масив от сведения за диалектното разнообразие на българския език. Например според настоящото проучване в Кюстендилско с термина *аранка* се означава вид тъмна на цвят ябълка. В ДА се потвърждава, че в с. Шишковци (Кюстендилско) *аранка* 'вид ябълка, циганка', докато на други места *аранка* 'черна на цвят овца' (ДА, с. Кърналово) или 'вид царевица' (ДА, Кърджалийско). В таблица 3, 4, 5 и 6 са представени „уникалните“ названия на разновидностите круша, ябълка, слива и череша, които се срещат в топонимията само на една околия.

Таблица 3
„Уникални“ названия за разновидности *круша*

Названия за разновидности <i>круша</i>			
Кюстендилско	Радомирско	Брезнишко	Михайловградско
<i>(а)латка</i>	<i>жџтняк/ жџтнявец</i>	<i>гнилак</i>	<i>пепеливка</i>
<i>арибасма</i>	<i>сџвляк</i>	<i>кџчка</i>	
<i>вишанка</i>	<i>шџляк</i>	<i>ситнџша</i>	
<i>вочарка</i>			
<i>гушавец</i>			
<i>дрвеняк</i>			
<i>задавица</i>			
<i>зеленка/зеленица</i>			
<i>инджџрка</i>			
<i>меришливка</i>			
<i>прчовинка</i>			
<i>рабаджџката</i>			
<i>сџняк/сџнявец/ сџнявџ/синџ</i>			
<i>сулия</i>			
<i>тврдка</i>			
<i>трџнџля</i>			
<i>туришиџрка</i>			
<i>трџновка</i>			
<i>шекерлика</i>			

Таблица 4

„Уникални“ названия за разновидности *ябълка*

Названия за разновидности <i>ябълка</i>	
Кюстендилско	Брезнишко
<i>аранка</i>	<i>блажичка</i>
<i>гюлабия</i>	
<i>кòжавец</i>	
<i>лимòнка</i>	
<i>нарка</i>	
<i>тркàлка/тркàлòшка</i>	

Таблица 5

„Уникални“ названия за разновидности *слива*

Названия за разновидности <i>слива</i>
Кюстендилско
<i>дришилòвка</i>
<i>мекшиàр</i>
<i>пòковица</i>
<i>сìняк/сìнявец</i>
<i>тургунь</i>
<i>црнослòвка</i>

Таблица 6

„Уникални“ названия за разновидности *череша*

Названия за разновидности <i>череша</i>
Михайловградско
<i>(x)руповица</i>

5.3. Количествено разпределение на фитонимите в отделните видове топоними

Въпреки че от самото начало на изследването беше ясно, че топонимията изобилства с названия на плодове, наблюденията над ексцерпирания корпус показаха, че фитонимите не са разпространени равномерно в проучената територия, а също и че някои видове плодове са по-добре представени от други. Не е равномерно и количеството на регистрираните фитоними в отделните видове топоними: водни, селищни и теренни (местни) имена.

От предходните глави стана ясно, че най-много названия на плодове са съхранени в местни имена, т.е. названия на ниви, ливади, местности, градини и пр. Това е лесно обяснимо с факта, че по принцип тези теренни названия са мотивирани от наличието на конкретния растителен организъм, който се е намирал там. Местните имена не само са най-многобройни, но и съхраняват най-голямо разнообразие от фитоними. Само в подобен тип топоними се регистрират имена на разновидности на плодовете, т.е. хипонимни названия. Селищните и водните имена се отличават от теренните, тъй като в тях не се откриват термини за разновидности на плодове. Изключение представлява СелИ *Киселица* (Кд), което най-вероятно произлиза от название за дива, кисела ябълка, но може да се тълкува и като название за вид почва (Чолева-Димитрова 2002: 131). Сред водните имена беше регистрирано също едно-единствено изключение – *Киселичка река* (Бос), но то твърде вероятно е вторично по произход, т.е. образувано е по названието на местността *Киселица* (Бос), през която преминава реката. С други думи, хидронимите и ойконимите, които са запазили немалко обозначения за плодове, съдържат изцяло и единствено хиперонимни названия (табл. 7, 8). При това, тъй като водните имена са най-архаичните от всички топоними, нерядко сред тях се откриват старинни типове названия на водни обекти, произлизащи от плодове, запазили древни словообразователни суфикси.

Таблица 7

Термини за плодове, запазени в селищни имена

Термини за плодове	Селищни имена
<i>вишна</i>	<i>Вишлене</i> (Пч)
<i>глог</i>	<i>Глогъвица</i> (Рм, Тр), <i>Глджие</i> (Чолева-Димитрова 2002: 88)
<i>дрян</i>	<i>Дрѐново</i> (Пч), <i>Дрѐновица</i> (Пч), <i>Дренѓво</i> (Бл)
<i>дуд 'черница'</i>	<i>Дутлия</i> (ДСДМ), <i>Дуд махала</i> (Бк)
<i>киселица</i>	<i>Киселица</i> (Кд)
<i>круша</i>	<i>Круша</i> (Сл), <i>Крушово</i> (ДСДМ), мах. <i>Крушовица</i> (Дп), мах. <i>Крушовци/Крушовска маала</i> (Дп), <i>Крушовица</i> (Вр) – изчезнало село в края на XVIII век, <i>Крушево/Крушово</i> (ГД), <i>Армутлук махала</i> (ГД); <i>Крушица</i> (Пч), <i>Гърна Крушица</i> (Сд)
<i>малина</i>	<i>Гърна/Дълна Малина</i> (ЕП)
<i>череша</i>	<i>Черешово</i> (ДСДМ), <i>Черешовица</i> (Мх), мах. <i>Черешово</i> (Рз), <i>Черешница</i> (Сд)
<i>слива</i>	<i>Сливница</i> (Сл, Сд), <i>Сливата</i> (Лм)
<i>шипка</i>	<i>Шипкѓвица</i> (Тр), <i>Шипѓчано</i> (Кд)
<i>ябълка</i>	<i>Цървѓна ябука</i> (Кд)

Таблица 8

Видове названия на плодове, запазени във водни имена

Термини за плодове	Водни имена
<i>глог</i>	<i>Глогоска река/Глогоица (Кд), Глоговец (Лм, Вр), Глоговица = Глоговичка ряка (ГД)</i>
<i>дуд 'черница'</i>	<i>Дудовец (Вр)</i>
<i>дрян</i>	<i>Дреновец (Рм, Мх, Вр, К, Бт), Дренъвѣц (Бз), Дренъв кладенец (Вр), Дренъвка (К, Лм), Дреновичка бара (Сф), Дреновичка река (Сф), Дрян кладенец (ГД)</i>
<i>круша</i>	<i>Круши дол (Дп), Крушечка бара (Бк), Круше (Рз), Голѣма/Мала Крушовица (ЕП), Голѣма Крушовица (ЕП), Крушовица (ЕП), Крушъва лѡква (Бс)</i>
<i>киселица</i>	<i>Киселичка река (Бос)</i>
<i>кѡпина</i>	<i>Капинъв кладенец (Вр)</i>
<i>малина</i>	<i>Малиновец (Вр)</i>
<i>слива</i>	<i>Сливашки дол (Бк)</i>
<i>тикѡа</i>	<i>Тиквен (Вр)</i>
<i>череша</i>	<i>Черѣшка бѡра (Сф)</i>
<i>шипка</i>	<i>Шипочка вода (Рз), Шипковец (Вр)</i>

Една особеност на хидронимите е, че сред тях се откриват немалко вторични оними, т.е. такива, които произлизат от друг вид собствени имена, най-често теренни названия. Наблюденията показват, че тези мотивационни вериги са твърде типични за създаването на хидроними в Западна България, напр. речното име *Черешка бара* (Сф) произлиза от МИ *Череши* (Сф); хидронимът *Крушашки дол*, название на поток в Ботевградско – по МИ *Крушака* (Бт); ВИ *Дреновска река* (Бт) – по името на местността *Дренови равнина* (Бт); ВИ *Черешовски дол* (Бт) – от МИ *Черешовица* (Бт).

5.4. Географско разпределение на отделните видове фитоними

От направените дотук анализи вече стана ясно, че най-често срещаните названия на плодове в топонимията на Западна България са на крушата и дряна. Тези два фитонима се срещат в най-голямо количество местни, водни и селищни имена на територията на цяла Западна България. И ако по отношение на растението дрян можем да намерим лесно обяснение за честата му употреба в топонимията, то по отношение на крушата този факт е донякъде изненадващ. Дрянът, като диворастящо и много разпространено растение из цялата страна, напълно естествено мотивира множество имена на местности и води. За честата употреба на крушата в топонимията обаче не беше намерено друго обяснение освен казаното от Ат. Илиев, че крушо-

ви дървета често се срещат посадени из нивите и синорите с цел да пазят сянка. За нас беше неочаквано, че крушата е най-често срещаното плодно дърво в топонимията, а не ябълката или сливата, каквито бяха първоначалните ни предположения.

Наблюденията показаха още, че има територии, където топонимията е съхранила много повече названия на плодове, отколкото на други места. Стана ясно, че от всички изследвани околии топонимията в Кюстендилско е най-богата в това отношение. Тъкмо в района на Кюстендилско са засвидетелствани най-голям брой фитоними от територията на цяла Западна България. При това една значителна част от тези названия не се срещат другаде. В този смисъл изследването потвърждава известното твърдение, че „Кюстендилско е овощната градина на България“. Другите околии, в които също има съхранени по-голям брой названия на плодове, са: Радомирско, Брезнишко, Дупнишко и Врачанско.

Именно при анализа на териториалното разпределение на названията се забелязват някои особености, на които следва да се обърне внимание.

- Неочаквано се оказа, че *вишната* е твърде рядко засвидетелствана в топонимията на Западна България. Въпреки че е добре познато и широко разпространено дърво, бяха регистрирани едва няколко топонима, съдържащи *вишна* в целия изследван корпус.

- Изненадваща е липсата на топоними, съдържащи фитонима *смокиня*, в Санданско. Очакваше се тъкмо там да бъдат отбелязани такива названия, тъй като в този регион виреят и традиционно се отглеждат смокини. В същото време в Брезнишко и Кюстендилско бяха засвидетелствани местни имена, съдържащи названия като *смокиня* и *смоква*.

- Стана ясно, че неподозирано голям брой топоними съдържат названието *скоруша*. Тъй като това дърво днес вече е доста слабо познато единствено на хора, занимаващи се с градинарство, а неговото название е непонятно за съвременните езикови носители, наличието на толкова много местни имена, мотивирани от плода скоруша, също може да се интерпретира като неочаквано. Топонимните данни са запазили названието на това овощно растение в територията на запад от София – Радомирско, Пернишко, Брезнишко, Сливнишко, Кюстендилско, Дупнишко, но се открива и на север във Врачанско и дори в Ломско и Белослатинско, макар и по-рядко. В този смисъл топонимията се явява безспорно доказателство за значимостта на този древен растителен вид за бита на нашите предци.

- Бяха регистрирани няколко твърде интересни топонима, в които се пазят единични употреби на много рядко срещани днес и напълно забравени вече плодове:

- *брѐкина*: МИ *Брѐкина* (Кд), нива. В случая названието се тълкува като *дива скоруша*;

- *нѐренджа*: ВИ *Нѐредже* (Кд), голям извор край р. Струма. – Събирателно от *нѐренджа*, изчезнало от говора (Умленски, Ковачев 2008). За значението на думата авторите цитират Н. Геров, който дава две значения –

'портокал' и 'вид диня'. От топонима не може да стане ясно какво е значението на фитонима *нѐренджа*. Според ДА на Института за български език думата (в различни нейни фонетични варианти) се среща из множество краища на българското езиково землище и се отнася до следните растения: 'вид дребен пъпеш със силна приятна миризма' (Ломско), 'портокал', 'особен вид дини, малки колкото ябълки или дуни, кората им е червена на жълти ивици. Мирише много хубаво' (Западна България), 'цацарка, растение от рода на кратуните, което не се яде' (Белослатинско).

– *сланушка*: МИ *Сланушка* (Кд). Според местното обяснение *сланушка* 'дърво с дребни червени плодове'. Това название на плодно дърво не се открива нито в Материалите за български ботанически речник, нито в ДА на Института за български език. Може да се смята, че е едно от откритията на изследването за попълване на народната ботаническа номенклатура.

– *праскова*: МИ *Праскова орница* (Цр), ниви, гори. – От плод и дърво *праскова*. Двойно название. На територията на цяла Западна България названието *праскова* се среща в един-единствен топоним от Царибродско.

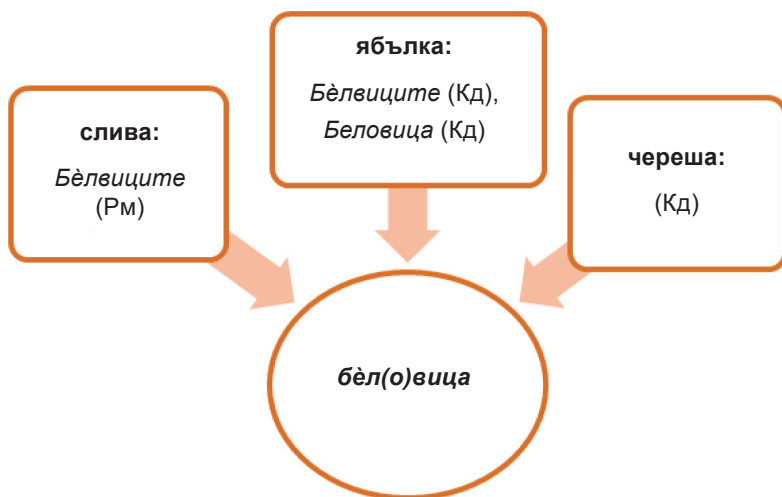
– *гушавец*: *Гушавец* (Кд) 'вид лятна круша, средно едра, продълговата, подобна на гуша'. Това е още едно незасвидетелствано до момента название на разновидност круша, което беше регистрирано в топонимията на Кюстендилско.

5.5. Семантични несъответствия по отношение на названията на плодове

Топонимният материал предоставя изобилни примери за асиметрии на значенията на названията на изследваните тук растения в различните територии. Както стана ясно от предишната глава, немалко на брой названия на плодове (главно хипонимни) имат различно значение в различните говори, а понякога дори и в един и същи говор. Въз основа на анализите на топонимните данни можем да извлечем информация за вариациите в значенията на тези названия в географски аспект.

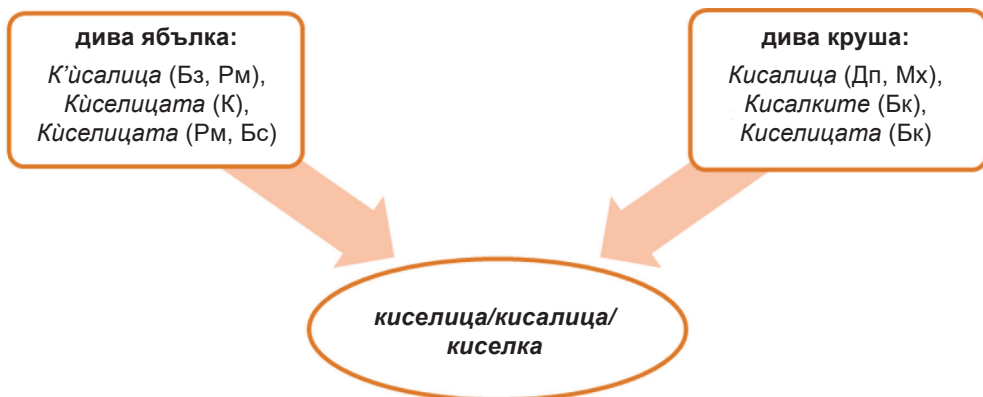
Названието *бел(о)вица* се отнася до разновидности на три отделни вида плодове: слива, ябълка и череша (вж. фиг. 25). В Радомирско *бѐлвица* 'вид слива': *Бѐлвиците* (Рм), докато в Кюстендилско *бѐл(о)вица* 'вид бяла ябълка': *Бѐлвица* (Кд), *Бѐлвиците* (Кд), *Беловица* (Кд). В ДА на Института за български език има данни, че същото название се употребява и за определен сорт бели череши (с. Влахи, Кресненско). Същото се потвърждава и от названията *Ръждавичка белвица*, *Переста белвица* – средноранни сортове, отглеждани в Кюстендилско (Овощарството 1959), но такива примери не се откриват в топонимията³¹.

³¹ Данните в ДА са още по-богати и дават информация за още някои други значения на *бел(о)вица* – вид круша (Царибродско); плод на бяла черница (Кресненско); вид ягода (по данни от Хр. Вакарелски).

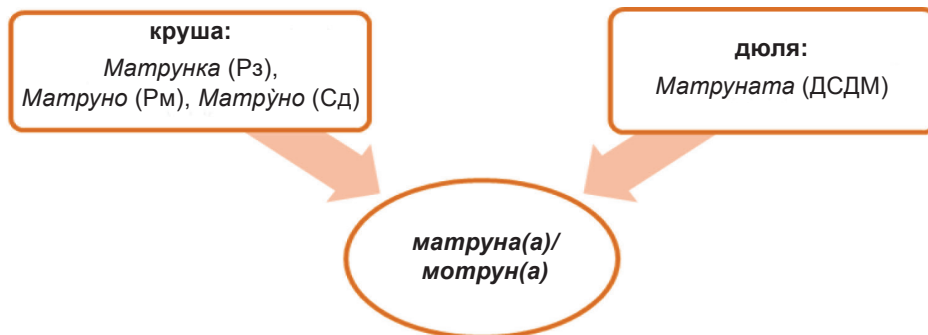
Фиг. 25. Значения на фитонима *бѐл(о)вица*

Названието *киселица* е широко разпространено из цялата територия на българското езиково землище, като се отнася до два вида плодове: ябълка и круша. В Дупнишко, Михайловградско и Берковско *кисалица/киселица/киселка* 'вид дива круша': *Кисалица* (Дп, Мх), *Кисалицата* (Дп), *Киселиче* (Дп), *Кисалките* (Бк), *Киселицата* (Бк), *Киселката* (Бк), а на други места в Брезнишко, Кулско, Радомирско, Белослатинско, Ломско, Софийско и Елинпелинско к' *йсалица/кйселица/кйселчовица/киселка* 'дива ябълка': *К'йсалица* (Бз), *Пѐнова кйселица* (Бз), *Кйселицата* (К), *Киселчака* (К), *Кйселицата* (Рм, Бс, ЕП), *Лаловата кйселица* (Бс), *Кйселчовица* (Бс), *Киселиче* (Сф), *Киселката* (Лм), *Кйселица* (Бл), *Кйселичка чука* (Бл) (вж. фиг. 26).

Фиг. 26. Значения на фитонима *киселица/кисалица/киселка*

Названието *матрун(а)/мотрун(а)* също се отнася до два отделни вида плодове: круша и дюля. В Разложко, Санданско и Радомирско *матрун(а)/мотрун(а)* 'вид круша с едри и твърди плодове': *Матрунка* (Рз), *Матруно* (Рм), *Мотруната* (Рм), *Матру̀но* = *Мутру̀но* (Сд), *Матру̀но* (Сд), *Матрушки андък* (Сд), докато на територията около долното течение на реките Струма и Места *матруна* 'дюля': *Матруната* (ДСДМ) (вж. фиг. 27).

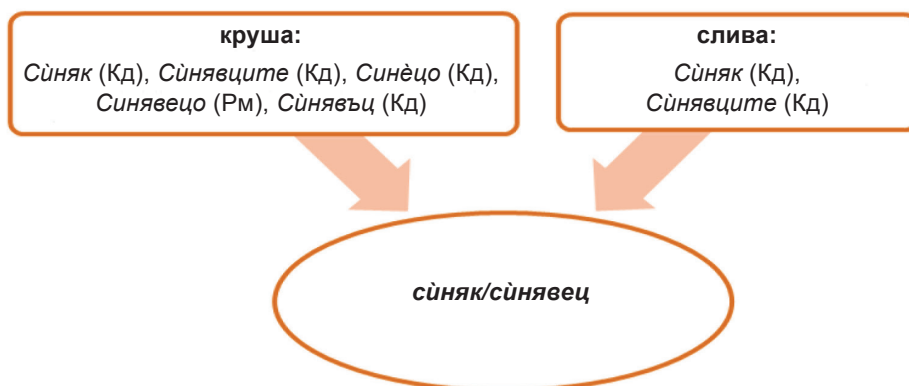

Фиг. 27. Значения на фитонима *матрун(а)/мотрун(а)*

Названието *сияк/сиявец* се среща доста често в топонимията на Кюстендилско, като то се отнася за назоваването на два плода – круша и слива:

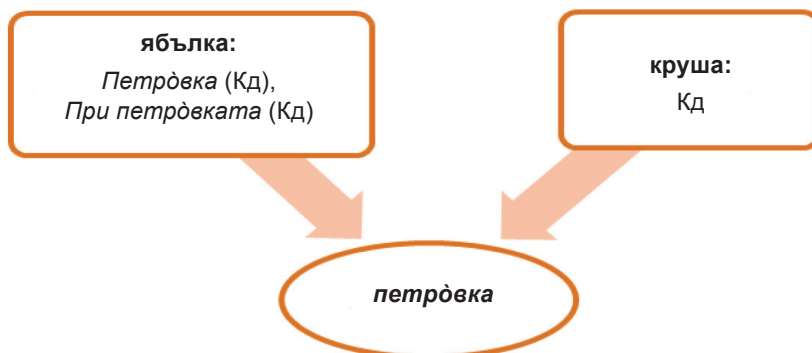
сияк/сиявец 'вид слива – средно голяма, зрее в началото на октомври': *Сияк* (Кд), *Сиявците* (Кд), *Сияко* (Кд), *Сияци* (Кд), *Сияците* (Кд)

сияк/сиявец/сиявъц/синец 'вид круша – средно голяма, зрее в началото на октомври': *Сияк* (Кд), *Сиявците* (Кд), *Сияк* (Кд), *Сияко* (Кд), *Сияци* (Кд), *Сияците* (Кд), *Синецо* (Кд), *Сиявецо* (Рм), *Сиявъц* (Кд). С това си значение е регистрирано и в един топоним от територията на Радомирско (вж. фиг. 28).

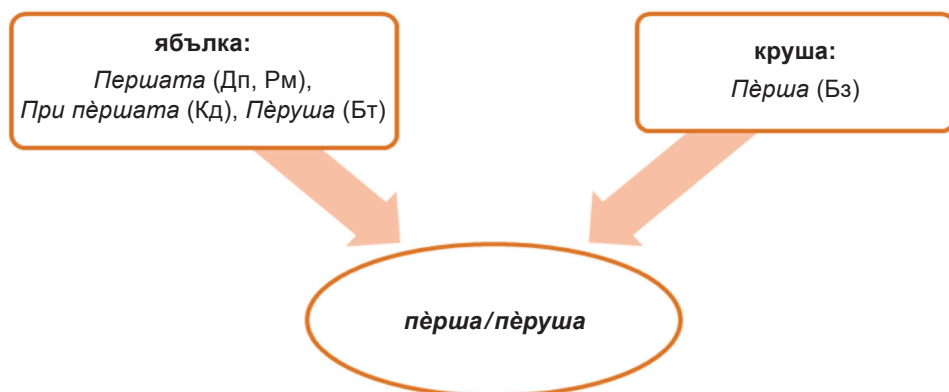
Фиг. 28. Значения на фитонима *сияк/сиявец*

Названието *петрòвка* се открива само в топонимията на Кюстендилско и означава 'вид ябълка – дребна, сладка, зрее през м. юли, към Петровден': *Петрòвка* (Кд), *Петрòвката* (Кд), *При петрòвката* (Кд) (вж. фиг. 29). Авторите на изследването обаче дават сведения, че има и крушов вид „петрòвка“, с червеникави плодове и светлокафяви точки, които зреят през юли (Ковачев, Умленски 2018).

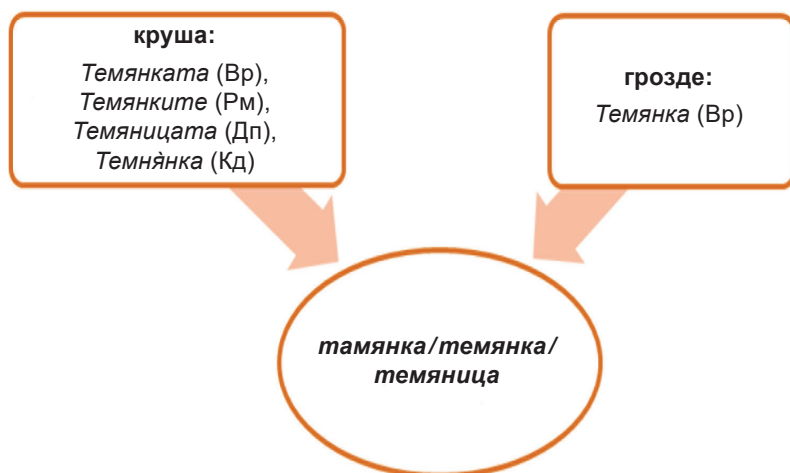
Фиг. 29. Значения на фитонима *петрòвка*

Названието *пер(у)ша* също е доста често срещан фитоним в топонимията на Западна България, като се отнася до два вида плодове: ябълка и круша (вж. фиг. 30). Като название на вид ябълка *пèрша/пèруша* 'вид зимна кисела ябълка' се открива в местни имена на територията на Дупнишко, Кюстендилско, Радомирско и Ботевградско: *Першата/Першище* (Дп, Рм), *Блага пèрша* (Кд), *Пèрша-Планиница* (Кд), *Пèршин камик* (Кд), *Пèршин прèслап* (Кд), *При пèршата* (Кд), *Пèруша* (Бт), *Пèрушата* (Бт). Единствено в Брезнишко е регистрирана употреба на *перша* 'сорт круша': *Пèрша* (Бз).

Фиг. 30. Значения на фитонима *перша/перуша*

Названието *тамянка/темянка/темнянка/темяница* също има различно значение в различни територии (фиг. 31). *Темянка/темяница* 'сорт круша с аромат на тамян' се регистрира във Врачанско, Радомирско, Кюстендилско и Дупнишко: *Темянката* (Вр), *Темянките* (Рд), *Темяницата* (Дп). Същевременно във Врачанско се среща и *темянка* 'сорт грозде': *Темянка* (Вр).

Фиг. 31. Значения на фитонима *тамянка/темянка/темяница*

Названието *цйганка* може да се отнася както за сорт ябълки, така и за сорт круши. В Кюстендилско с него се назовават и двата вида плодове (фиг. 32).

Фиг. 32. Значения на фитонима *цйганка*

Названието *(о)ск(о)руша*, както стана ясно, е доста често срещано в топонимията на Западна България. Като се вземат предвид данните от топонимните изследвания, се вижда, че народното съзнание понякога определя *(о)скорушата* като название за *круша* и *мушмула*. За разлика от гор-

ните названия тук се наблюдава по-различна ситуация, която е свързана с невъзможността плодът, назоваван чрез това име, да бъде класифициран точно като отделен вид организъм. Според научната ботанична класификация скорушата е самостоятелен вид *Sorbus domestica* от рода *Sorbus*. Народът обаче, опирайки се на сходството на плодовете му с плодовете на други овощни дървета, понякога определя скорушата като вид круша или мушмула. Топонимията е съхранила названието на това овощно растение в територията на запад от София – Радомирско, Пернишко, Брезнишко, Сливнишко, Кюстендилско, Дупнишко, но се открива и на север във Врачанско и дори в Ломско и Белослатинско, макар и по-рядко.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изследването на българската топонимия с оглед на названията на плодовете показва, че местните имена действително съхраняват голям обем етнолингвистична информация относно тази определена част от растителното биоразнообразие. Извлечени бяха стотици микротопоними, а също и немалък брой макротопоними, съдържащи различни названия на плодове, в които е заключено ценното ненаучно познание на българите. Проведените анализи върху българската топонимия доказаха, че тя е надежден източник на сведения (може би дори най-надеждният) за изучаване на ненаучното разбиране за растителното разнообразие. В днешно време проучването на народните популярни представи и наивните обяснения за света все по-малко може да бъде осъществявано въз основа на преки контакти с носителите на тези представи по разбираеми причини. Ето защо топонимията се превръща в особено важен извор за отделните концепции за света. Настоящото изследване показва, че в тази съкровищница на българското народно познание, каквато е топонимният фонд, много ясно като отделна вертикална структура се очертава понятийният клас, свързан с растителния свят.

Всъщност, както се вижда, топонимията представлява един вид „снимка“ на действителността. Етноботаничната информация, запазена там, макар и значителна по обем, е чисто механично пренесена. На практика се наблюдава следното: има (или е имало) дърво на конкретно място, има и топоним, съдържащ неговото название. Става ясно, както беше допуснато още в самото начало, че в топонимията можем да открием единствено директно пренесена ботаника, т.е. названията на плодовете нямат символно значение и не отразяват никакви древни и забравени механизми на митологично мислене. Може би по отношение на други растителни видове, които не са обект на изследване в настоящата работа, биха могли да бъдат открити подобни следи в топонимията, защото дървото (и някои конкретни растения) е важна част от наивните представи на хората. По отношение на плодовете обаче нашето изследване не показва подобни представи да са отразени в местните имена. Всъщност стана ясно, че имената на плодовете са пренесени от чисто практическите употреби в топонимията, без да се превръщат в отделна семиотична система или фолклорен метаезик. Това е донякъде изненадващо, като се има предвид, че ябълката, а и някои други плодове, е толкова важен символ в народната ни култура. От друга страна, този факт би могъл да се дължи и на обстоятелството, че не разполагаме с достатъчно стари топонимни данни. Местните имена у нас започват да

се изследват едва от началото на XX век, а целенасоченото им събиране започва преди 60 години. Най-старите записи на топоними датират едва от края на XIX век (извлечени от т.нар. крепостни актове). Действително понякога в тях е отразено много по-старо състояние на топонимията. Въпреки това те не биха могли да се сравнят с изобилните средновековни записи, с каквито разполагат в много части на Европа и които дават възможност да се засвидетелстват някои много древни митологични представи, свързани с растенията.

Настоящите наблюдения показаха, че топонимите, съдържащи имена на плодове, почти без изключение се отнасят за места, където действително вирее (или е виряло) съответното растение. С други думи казано, ако използваме ономастичната терминология, те са реално мотивирани описателни названия. Ето защо можем да заключим, че топонимията отразява утилитарния характер на народната биологична таксономия на растителните видове. Оказва се, че бидейки „пренесена ботаника“, растенията в топонимията имат чисто практическо значение. Те служат за ориентир в пространството, каквато е основната функция на топонимите, макар и не единствената.

Подобно проучване на българската топонимия в етнолингвистичен аспект, през призмата на когнитивните теории не е правено в нашата наука досега. Този опит да бъде изследвана менталната картина на растителния свят и да се изградят таксонимичните модели на плодовете въз основа на местните имена се оказа по-скоро успешен. От направените анализи стана безспорно ясно, че местните имена отразяват много добре сложната система, в която българите организират растителните организми. Стана още ясно, че плодоносните растения от своя страна съставляват отделна, и то важна, категория в когнитивните представи на нашия народ. Тъй като те са важен елемент от бита и духовната ни култура, това не е изненадващо. Топонимното проучване показва също равнището на категоризация на ежедневно ниво от страна на нашите предци. Дори за изследователите е изненадващо доколко прецизно и последователно може да бъде т.нар. наивно мислене при разграничаването на толкова много организми. Както стана ясно от предходните две глави, за разновидностите круши бяха регистрирани над 50 отделни термина! Тази способност на народа да приписва отделни имена за всеки организъм, при това уникални и своеобразни, е впечатляваща за съвременните хора, които са свикнали да разчитат на готово приетите научни концепции за организация на знанието. Следва да се отбележи, че бяха открити твърде малко описателни фитоними от типа: *църна круша, червена круша, жъта круша*. В огромната си част названията на разновидностите са прости и отразяват по удивителен начин когнитивните способности на наивното съзнание да категоризира по интуитивен път концептите според: форма, цвят, размер, вкус, време на узряване и други, смятани за съществени, белези, напр. *топавец, лимонка, киселица, сланопаджа*.

Настоящото изследване показва, че топонимният фонд по рефлекторен път повтаря редица от народните таксономии (както в случая с класификацията на плодовете). В нашето съвремие, когато народните таксономии са застрашени от изчезване, като се редуцират и се забравят, топонимията се запазва като вторична система с много по-устойчива прагматика. Всъщност в последните години и тя вече е силно застрашена, тъй като се употребява от все по-тесен кръг хора и все по-често се заменя от нови системи за обозначаване на местата в пространството (например в Холандия традиционните топоними вече не се използват, а са заместени от цифрова система за идентификация). Топонимията, бидейки вторична система на номинации, отличаваща се със своя специфичен семиозис, припомня и допълва редица най-разнообразни тематични класове, понятийни йерархии и на практика може да възкреси стотици забравени думи. Настоящото изследване предлага богат материал в тази насока. Въз основа на анализите на топонимните данни бяха ексцерпирани редица забравени термини, а заедно с тях и споменът за организмите, назовавани с тях. Местните имена свидетелстват за важността и значението на конкретните растителни видове в ежедневието на нашите предци. Чрез тях отново се връща към живот натрупаното в продължение на стотици години знание за полезните растения и за техниките за тяхното отглеждане, култивиране, събиране и употреба. Тъкмо това скрито в народната растителна номенклатура познание може да бъде използвано в търсенето на разрешение на някои от най-наболелите в днешно време проблеми на екологията.

Не на последно място, изследването има принос и в областта на диалектната лексикография и лингвистичната география. Бяха допълнени и обогатени сведенията за териториалното разпределение на отделните фитоними (както хипероними, така и хипоними), за синонимията при названията на плодовете, а също така и за семантичните несъответствия между термините в отделните територии.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Агапкина 1994: Агапкина, Т. А. Южнославянские поверья и обряды, связанные с плодовыми деревьями, в общеславянской перспективе. – В: *Славянский и балканский фольклор. Верования. Текст. Ритуал*. Москва: Наука, 1994, 84–110.
- Альошина 2009: Алешина, Е. К. Исследование наименований растений и национальная языковая картина мира: к постановке проблемы. – *Вестник НГУ, серия История, филология*, 8, 2009, № 2, 34–37. <<http://lib.nsu.ru:8081/xmlui/bitstream/handle/nsu/5777/05.pdf?sequence=1>>, дата на достъп 23.01.2017.
- Ангелова 2014: Ангелова, Г. *Лексикално-семантична характеристика на наименованията на дървесно-храстовите растения с ядовити плодове в руския и българския език*. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. София, 2014.
- Аненков 1878: Анненков, Н. И. *Ботанический словарь: Справочная книга для ботаников, сельских хозяев, садоводов, лесоводов, фармацевтов, врачей, дрогистов, путешественников по России и вообще сельских жителей*. Санкт-Петербург, 1878.
- Апресян (ред.) 2006: Апресян, Ю. (отв. ред.). *Языковая картина мира и системная лексикография*. Москва: Языки славянских культур, 2006.
- Ахтаров и др. 1939: Ахтаров, Б. и др. *Материали за български ботанически речник*. София, 1939.
- Бартмински 2014: Бартмински, Й. Седем ключови понятия на когнитивната етнолингвистика. – *Български фолклор*, 2014, № 4, 399–412.
- БДА 2001: *Български диалектен атлас*. Обобщаващ том. Ч. 1–3. Фонетика. Акцентология. Лексика. Отг. ред. Ив. Кочев. София: КИК „Груд“, 2001.
- Белнейска-Георгиева 2010: Белнейска-Георгиева, М. Имена на оброчни обекти и места за проклинане в българската ономастика. – *Състояние и проблеми на българската ономастика*, 11, 2010, 56–63.
- Беляев 2016: Беляев, А. Н. Немецкие топонимы как порождение и отражение культуры. – *Вестник Башкирского университета*, 21, 2016, № 3, 683–687. <<http://bulletin-bsu.com/archive/2016/3/27/>>, дата на достъп 22.03.2018.
- БЕР 1995 (2012): *Български етимологичен речник*. Т. 4. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1995 (2012).
- Березович 1998: Березович, Е. *Топонимия Русского Севера. Этнолингвистические исследования*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1998.
- Березович 2009: Березович, Е. *Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте. Пространство и человек*. Второе, исправленное и дополненное издание. Москва: URSS, 2009.
- Библиография по славянска етноботаника: Этноботаника – библиография. – В: *Славянская этнолингвистика*. <<http://www.rastko.rs/rastko/delo/11596a>>, дата на достъп 21.06.2015.

- Блат 1979: Blaut, J. M. Some Principles of Ethnogeography. – In: Gale, S., G. Olsson (eds.). *Philosophy in Geography*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1979, 1–7.
- Боас 1938: Boas, F. *The Mind of Primitive Man*. New York: The Macmillan Company. <<https://archive.org/details/mindofprimitive00boas>>, дата на достъп 17.01.2018.
- Браун 1986: Brown, C. H. The Growth of Ethnobiological Nomenclature. – *Current Anthropology*, 27, 1986, 1, 1–19.
- Брекина: Брекина. Сем. Rosaceae (Розоцветни). – В: *Фрамар*. <<https://medpedia.gramar.bg/ботаника/брекина>>, дата на достъп 25.01.2018.
- Брендлер (ред.) 2016: Brendler, S. (ed.). *Cognitive Onomastics. A Reader*. Hamburg: Ваар, 2016.
- Буджишевска 1965: Budziszewska, W. *Słowiańskie słownictwo dotyczące przyrody żywej*. Wrocław: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1965.
- Бурдийо 1979: Bourdieu, P. *La Distinction: Critique sociale du jugement*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1979.
- Буров 2004: Буров, Ст. *Познанието в езика на българите. Граматично изследване на концептуалната категоризация на предметността*. Велико Търново: Фабер, 2004.
- Българска помология 1958–1960: Колектив. *Българска помология*. Т. 1–2. София: Земиздат, 1958–1960.
- Бърлин 1992: Berlin, B. *Ethnobiological Classification: Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1992.
- Бърлин, Брийдлов, Рейвън 1968: Berlin, B., D. E. Breedlove, P. H. Raven. Covert Categories and Folk Taxonomies – *American Anthropologist*, 70, 1968, 290–299.
- Бърлин, Брийдлов, Рейвън 1973: Berlin, B., D. E. Breedlove, P. H. Raven. General Principles of Classification and Nomenclature in Folk Biology. – *American Anthropologist*, 75, 1973, 214–242.
- Височански 2001: Wysoczański, Wł. Semantyczno-kulturowa interpretacja nazw roślin (niektóre aspekty pogranicza chrześcijańsko-pogańskiego). – *Acta Universitatis Wratislaviensis*, No 2282, Język a kultura, t. 16, 2001, 71–81.
- Вишна: Вишна. Сем. Rosaceae (Розоцветни). – В: *Фрамар*. <<https://medpedia.gramar.bg/ботаника/вишна>>, дата на достъп 10.01.2018.
- Влахова-Ангелова 2013: Влахова-Ангелова, М. *Улиците на София: картографиране на градската идентичност*. София: ИБЕ, 2013.
- Влахова-Ангелова 2014а: Влахова-Ангелова, М. Народната таксономия на плодовете според данни на българската топонимия. – *Български език*, 61, 2014, № 4, 55–69.
- Влахова-Ангелова 2014б: Влахова-Ангелова, М. Цветовете в българската топонимия (върху материал от Западна България). – *Известия на Института за български език*, 27, 2014, 130–160.
- Влахова-Ангелова, Ангелов 2016: Влахова-Ангелова, М., А. Г. Ангелов. Съживяване на диалектната лексика по данни от българската топонимия – В: *Професор Иван Кочев – живот, отдаден на езикознанието. Юбилеен сборник*. София: Издателство на БАН „Проф. М. Дринов“, 2016, 298–303.

- Гачев 2006: Гачев, Г. *Българският космо-психо-логос*. София: Захарий Стоянов, УИ „Св. Кл. Охридски“, 2006.
- Геров 1977–1978: Геров, Н. *Речник на българския език*. Ч. 1–5. София: Български писател, 1977–1978.
- ДА: *Диалектен архив на Института за български език*.
- Д’Андрате 1995: D’Andrade, R. G. *The Development of Cognitive Anthropology*. Cambridge University Press, 1995.
- Данчева 2010: Данчева, Н. *Диалектната лексика в българската микропонимия от Западна България (с оглед на орографската лексика)*. Автореферат за присъждане на образователната и научна степен „доктор на науките“. София, 2010.
- Джанка: Джанка. Семейство Rosaceae (Розоцветни). – В: *Фрамар*. <<https://medpedia.framar.bg/ботаника/джанка>>, дата на достъп 10.01.2018.
- Джонсън-Лер 1983: Johnson-Laird, P. N. *Mental Models: Towards a Cognitive Science of Language, Inference, and Consciousness*. (Cognitive Science Series). Cambridge University Press, 1983.
- Джоунс 1941: Jones, V. The Nature and Scope of Ethnobotany. – *Chronica botanica*, 6, 1941, 205–210.
- Дзюба 2014: Дзюба, Е. В. *Категория фрукти в научной, торговой, кулинарной и бытовой картинах мира*. <<http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/2685/1/licu-2014-08-09.pdf>>, дата на достъп 08.02.2018.
- Дзюба 2015: Дзюба, Е. В. *Лингвокогнитивная категоризация в русском языковом сознании*. Екатеринбург, 2015. <<http://elar.uspu.ru/bitstream/uspu/5230/1/mon00036.pdf>>, дата на достъп 08.02.2018.
- Димитрова 1989: Димитрова, Ст. *Лингвистична относителност*. София: Наука и изкуство, 1989.
- Димитрова (ред.) 1998: Димитрова, Ст. (ред.). *Езиково съзнание. Сборник студии*. София: Наука и изкуство, 1998.
- Диня: Диня. – В: *Фрамар*. <<https://medpedia.framar.bg/>>, дата на достъп 30.11.2017.
- Дрончилов 1923: Дрончилов, Кр. Бурел. Антропогеографски проучвания. – *ГСУ ИФФ*, 19, 1923.
- Електронна база данни на микропонимията от Западна България: *Електронна база данни на микропонимията от Западна България*. Институт за български език – БАН.
- Жукова 2015: Жукова, Т. Етнолингвистическите фактори в названиях топонимов и гидронимов в архангелских говорах. – *Филологические науки. Вопросы теории и практики Тамбов: Грамота*, 2015, № 8 (50): в 3-х ч. Ч. 3, 88–92. <www.gramota.net/materials/2/2015/8-3/>, дата на достъп 22.03.2018.
- Займов 1959: Займов, Й. *Местните имена в Пирдопско*. София: БАН, 1959.
- Займов 2012: Займов, Й. *Български водонис. Географско описание, строеж и произход на имената*. Т. 1–2. Велико Търново: Фабер, 2012.
- Зализняк, Левонтина, Шмелъв 2005: Зализняк, А., И. Левонтина, А. Шмелъв. *Ключевые идеи русской языковой картины мира*. (Язык, семиотика, культура). Москва: Языки славянской культуры, 2005.
- Захариев 1935: Захариев, Й. Каменица. Географско-етнографско проучване. – *СбНУ*, 40, 1935.
- Захариев 1949: Захариев, Й. Пиянец. Географско-етнографско проучване. – *СбНУ*, 45, 1949.

- Заяков 2013: Заяков, Н. *Местните имена в Кулско*. Велико Търново: Астарта, 2013.
- Иванов 1974: Иванов, Й. Две малко известни названия за *диня* в българските диалекти. – *Български език*, 1974, № 5, 433–434.
- Иванов 1981: Иванов, В. Цветовая символика в географических названиях в свете данных типологии (К названию Белоруссии). – *Балто-славянские исследования*, 1981, 163–177.
- Илиев 1892: Илиев, Ат. Растителното царство в народната поезия, обичаите, обредите и поверията на българите. – *СбНУ*, 7, 1892, 311–412.
- Илиев 1919: Илиев, Ат. Растенията от българско фолклорно гледище. – *Сп. БАН*, 18, 1919, 93–180.
- Илчев 1973: Илчев, Ст. *Любеница и диня*. – *Български език*, 1973, № 6, 559–560.
- Иомдин 2006: Иомдин, Б. Языковая модель понимания. – В: Апресян, Ю. (отв. ред.). *Языковая картина мира и системная лексикография*. Москва: Языки славянских культур, 2006, 517–612.
- Исламова 2014: Исламова, Ю. В. Этнолингвистическая специфика топонимии Обь-Иртышского междуречья (на материале гидронимов хантыйского происхождения). – *Вестник Кемеровского государственного университета*, 2014, № 2 (58). Т. 2, 184–186.
- Казакова 2008: Казкова, С. Л. *Этнолингвистический подход к изучению урбанимов*, 2008. <https://www.pglu.ru/upload/iblock/d18/uch_2008_v_00033.pdf>, дата на достъп 22.03.2018.
- Кампер-Варейко 2014: Kamper-Warejko, J. Historia polskich nazw roślin występujących w poradniku P. Krescencjusza – *Linguistica Copernicana*, 11, 2014, 143–158. <<https://repozytorium.umk.pl/bitstream/handle/item/3495/LinCop.2014.042,Kamper-Warejko.pdf?sequence=1>>, дата на достъп 08.03.2018.
- Карпенко 2014: Karpenko, O. Cognitive Onomastics. – In: Hough, C., D. Izdebska (eds.). *Names and Their Environment*. Proceedings of the 25th International Congress of Onomastic Sciences, Glasgow, 25–29 August 2014. Vol. 4. Theory and Methodology. Socio-onomastics. <www.icos2014.com/wp-content/uploads/icos2014_v4_69.pdf>, дата на достъп 13.02.2018.
- Карта: Карта на бившите околии в България. <<http://karta.free.bg/adm46.jpg>>, дата на достъп 12.08.2018.
- Кей 1971: Kay, P. On Taxonomy and Semantic Contrast. – *Language*, 47, 1971, 866–888.
- Кирилова 2011: Кирилова, Л. Растения – закваски за кисело мляко в Източните Родопи: традиционен и научен аспект. – В: *Светът на българина през XX век*. София, 2011, 403–413.
- Китанов 1943: Китанов, Б. Народни имена на растения от Източна Македония. – *Сп. БАН*, 48, 1943, 81–108.
- Китанова 2010: Китанова, М. *Етнолингвистични етюди*. Велико Търново: Знак 94, 2010.
- Китанова 2015а: Китанова, М. Етнолингвистиката на границата между две столетия. – *Slavica slovacca*, 50, 2015, 2, 103–115.
- Китанова 2015б: Китанова, М. *Род, семья и дом в болгарской культуре и языке*. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2015.

- Ковачев 2002: Ковачев, Н. Народни имена на звезди и съзвездия в България. – *Състояние и проблеми на българската ономастика*, 5, 2002, 7–152.
- Когнитивна топонимия 2014: McLaughlin, H. What is Cognitive Toponymy?, 2014. – In: *Cognitive Toponymy Project*. <<http://cogtop.org/en/what-is-cognitive-toponymy/>>, дата на достъп 12.03.2018.
- Козаров 1925: Козаров, П. Български народни названия на растения. – *Сб. БАН*, кн. 20, 1925, 8, 1–90.
- Колосова 2003: Колосова, В. Б. *Лексика и символика народной ботаники восточных славян (на общеславянском фоне). Этнолингвистический аспект*. Автореф. дисс. канд. филол. наук. Москва, 2003. <<http://www.ruthenia.ru/folklore/kolosova1.htm>>, дата на достъп 11.03.2018.
- Колосова 2010: Колосова, В. Б. Славянская этноботаника: очерк истории. – В: Колосова, В. Б., А. Б. Ипполитова (отв. ред.). *Этноботаника: растения в языке и культуре*. (Acta Linguistica Petropolitana. Труды Института лингвистических исследований РАН. Отв. ред. Н. Н. Казанский. Т. 6. Ч. 1). Санкт-Петербург: Наука, 2010, 7–32.
- Конклин 1957: Conklin, H. C. *Hanunóo Agriculture*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 1957.
- Коновалова 2001: Коновалова, Н. И. *Народная фитонимия как фрагмент языковой картины мира*. Екатеринбург: Изд-во Дома учителя, 2001.
- Корнева 2016: Корнева, В. В. Топонимические исследования в новой научной парадигме. – *Вестник ВГУ: Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация*, 1, 2016, 150–154. <<https://elibrary.ru/item.asp?id=25953890>>, дата на достъп 22.03.2018.
- Крайще 2012: Крайще – район на уникални сортове овощни култури. София, 2012. <https://ltu.bg/images/files/file/Project%20OP/Ninov/Katalog_KROG.pdf>, дата на достъп 07.02.2018.
- Кяева 2011: Кяева, Е. *Диалектно богатство 2. Имена за места в българските диалекти. Nomina loci*. София: Пропелер, 2011.
- Лангакър 2008: Langacker, R. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Левистрос 1966: Lévi-Strauss, Cl. *The Savage Mind*. Chicago: The University of Chicago Press, 1966.
- Легурска 2000: Легурска, П. *Тематичен речник на термините на народния календар*. София: Херон прес, 2000.
- Легурска 2001: Легурска, П. *Тематичен речник на народния календар*. София: Херон прес, 2001.
- Легурска 2011: Легурска, П. *Съпоставителни лексикални анализи и основа за съпоставка*. София: Ето, 2011.
- Легурска, Китанова 2008: Легурска, П., М. Китанова. *Тематичен речник на термините на народния календар*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2008.
- Легурска, Павлова, Китанова 2012: Легурска, П., Н. Павлова, М. Китанова. *Човешкият живот – раждане, сватба, погребение. Тематичен речник на българската семейна обредност*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2012.
- Лейкф 1987: Lakoff, G. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press, 1987.

- Лишяк 2000-2010: Łysiak, W. *Materiały pokonferencyjne "Las w kulturze polskiej"*, siedem tomów z lat 2000-2010. Есо.
- Лотман 1992: Лотман, Ю. М. *Избранные труды*: в 3 т. Т. 1. Статьи по семиотике и типологии культуры. Таллинн: Александра, 1992.
- Манова 2017: Манова, И. *Концептуалното поле „плодове“ в руската и българската лингвокултура*. Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. София, 2017.
- Марк и др. (ред.) 2011: Mark, D., A. Turk, N. Burenhult, D. Stea (eds.). *Landscape in Language: Transdisciplinary perspectives*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing House, 2011.
- Маркович 1998: Marković, J. Phytolinguistic Research. Contribution to the Phytolinguistics III; The Faculty of Philosophy in Niš (1998). – *Facta Universitatis. Series: Linguistics and Literature*, 1, 1998, No 5, 343–344.
- Мартин 2004: Martin, G. J. *Ethnobotany. A Methods Manual*. WWF, 2004.
- Мелчук, Жолковски, Апресян 1984: Mel'chuk, I., A. Žolkovskij, J. Apresjan. *Tolkovokombinatornyj slovarj sovremennogo russkogo jazyka: opytj sematikosintaksicheskogo opisanija russkoj leksiki*. – *Wiener slawistischer Almanach*, 14, 1984.
- Мервис, Рош 1981: Mervis, C., E. Rosch. Categorization of Natural Objects. – *Annual Review of Psychology*, 32, 1981, 89–115.
- Милър 1990: Miller, G. WordNet: An On-line Lexical Database. – *International Journal of Lexicography*, 3, 1990, No. 4, 235–244.
- Минис 2000: Minnis, P. E. (ed.). *Ethnobotany. A Reader*. University of Oklahoma Press: Norman, 2000.
- Михайлова 2012: Михайлова, Д. *Семантични процеси и явления в българската топонимия*. Велико Търново: Ивис, 2012.
- Мишев 2016: Мишев, Г. *Етноботаниката в България*. Доклад, представен на IV обучение за повишаване капацитета на служителите, ангажирани с опазване на защитените територии в България (гр. Трявна, 30.05.–03.06.2016 г.). <http://parks.bg/wp-content/uploads/2016/07/11.-Ethnobotanikata_v_Bulgaria_Mishev.pdf>, дата на достъп 30.01.2017.
- Младенова 1998: Mladenova, O. *Grapes and Vine in the Balkans. An Ethnolinguistic Study*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1998.
- Младенова 2006: Младенова, Д. *Звездното небе над нас. Етнолингвистично изследване на балканските народни астроними*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2006.
- Младенова 2016: Младенова, Д. *От лингвистична география към ареална лингвистика. Теория и практика на анализа на късни явления в българския език: названията на домата и патладжана*. София: Факултет по славянски филологии, Софийски университет „Св. Климент Охридски“. <<http://slav.uni-sofia.bg/naum/liliserie/diss/2016/9>>, дата на достъп 08.03.2018.
- Морис 2000: Morris, B. The Pragmatics of Folk Classification (Chapter Four). – In: Minnis, P. E. (ed.). *Ethnobotany. A Reader*. University of Oklahoma Press: Norman, 2000, 69–87.
- Небжеговска-Бартминска 2014: Небжеговска-Бартминска, Ст. Люблинската когнитивна етнолингвистика: от диалектологията и фолклористиката до междукултурната семантика. – *Български фолклор*, 2014, № 4, 413–436.

- Неделчева 2013: Nedelcheva, A. An Ethnobotanical Study of Wild Edible Plants in Bulgaria. – *EurAsian Journal of BioSciences*, 7, 2013, 77–94. <<http://dx.doi.org/10.5053/ejobios.2013.7.0.10>>, дата на достъп 20.03.2014.
- Неделчева, Драганов 2014: Nedelcheva, A., S. Draganov. Bulgarian Medical Ethnobotany: The Power of Plants in Pragmatic and Poetic Frames. – In: Pieroni, An., C. Quave (eds.). *Ethnobotany and Biocultural Diversities in the Balkans*. New York: Springer, 2014, 45–65.
- Обикновен глог: Обикновен глог. – В: *Фрамар*. <<https://medpedia.framar.bg/>>, дата на достъп 29.11.2017.
- Обикновен дрян: Обикновен дрян. – В: *Фрамар*. <<https://medpedia.framar.bg/>>, дата на достъп 29.11.2017.
- Овощарството 1959: Колектив. *Овощарството в Кюстендилска околия*. Кюстендил, 1959.
- Павловски 1974: Pawłowski, E. Polskie nazwy roślin (Próba klasyfikacji semantycznej). – *Studia Indoeuropejskie*, 1974, 163–169.
- Пардо-де-Сантаяна, Пиерони, Пури (ред.) 2010: Pardo-de-Santayana, M., A. Pieroni, R. K. Puri (eds.). *Ethnobotany in the New Europe: People, Health and Wild Plant Resources*. New York/Oxford: Berghahn Books, 2010.
- Пернишка 2011: Пернишка, Е. От погледа – към света и времето. – В: *Проблеми на социолингвистиката. Т. 10. Езикът и социалният опит*. София: Международно социолингвистическо дружество, 2011, 29–34.
- 50-и международен конгрес: *50-и международен конгрес на Европейския лингвистичен атлас*. <<http://ibl.bas.bg/50-i-mezhdunaroden-kongres-na-evropeyskiya-lingvistichen-atlas/>>, дата на достъп 08.03.2018.
- Пиерони, Клаве (ред.) 2014: Pieroni, An., C. Quave (eds.). *Ethnobotany and Biocultural Diversities in the Balkans*. New York: Springer, 2014.
- Попова 2013: Попова, К. Образът на дървото в българската и полската езикова картина на света. – *Научни трудове на Русенския университет*, т. 52, серия 6.3, 2013, 22–26.
- Проект „Когнитивна топонимия“: *Cognitive Toponymy Project*. <<http://cogtop.org/en/about/>>, дата на достъп 12.03.2018.
- Райчевски 1991: Райчевски, Ст. Цветовата символика в хидронимията по българските земи. – *Българска етнография*, 1991, № 1, 24–30.
- Растителен плод: Растителен плод – анатомия и морфология на растенията. – В: *Abritus.com* <<https://abritvs.com/плод-плодове-растения/>>, дата на достъп 02.03.2017.
- Растителният и животинският свят 2003: *Растителният и животинският свят в традиционната култура на българите*. Доклади от X национална конференция на българските етнографи. Стара Загора, 2003. София: Етнографски институт с музей – БАН, 2003.
- РБЕ: *Речник на българския език*. <<http://ibl.bas.bg/rbe/>>, дата на достъп 05.03.2017.
- Ресеги 2012: Reszegi, K. Cognitive Approaches to Hungarian Toponymy. – *Onoma*, 47, 2012, 367–379.
- Роговска 2005: Rogowska, E. *Gwarowy obraz roślin w świetle aktywności nominacyjnej ich nazw*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2005.
- Род Шипка: Род Шипка (Роза). – В: *Българската флора онлайн*. <<https://www.bgflora.net/families/rosaceae/rosa/rosa.html>>, дата на достъп 21.02.2018.

- Род Ягода: Род Ягода. – В: *Българската флора онлайн*. <<http://www.bgflora.net/families/rosaceae/fragaria/fragaria.html>>, дата на достъп 07.02.2018.
- Ростафински 1900: Rostafiński, J. *Słownik polskich imion rodzajów oraz wyższych skupień roślin poprzedzony historyczną rozprawą o źródłach*. Kraków: Akademii Umiejętności, 1900, <<http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/doccontent?id=2072&from=-FBC>>, дата на достъп 15.11.2018.
- Рош 1998: Rosch, E. Principles of Categorization. – In: Mather, G., H. Verstraten, S. Anstis (eds.). *The Motion Aftereffect*. Cambridge, MA: MIT Press, 1998, 251–270. Reprinted from: Margolis, E., S. Laurence (eds.). *Concepts. Core Readings*. Cambridge, MA: MIT Press, 1978, 189–206.
- Сепир 1921: Sapir, E. *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Harcourt, Brace. <<http://www.ugr.es/~fmanjon/Sapir,%20Edward%20-%20Language,%20An%20Introduction%20to%20the%20Study%20of%20Speech.pdf>>, дата на достъп 17.01.2018.
- Сяянова 2010: Сяянова, Е. И. Растителният мир в ономастическата картина на диалектоносителя (на материале смесанни руски и украински говори на Воронежска област). – В: Колосова, В. Б., А. Б. Ипполитова (отв. ред.). *Етноботаника: растения в език и култура*. Санкт-Петербург: Наука, 2010, 78–99.
- Скоруша: Скоруша. – В: *Градинар*. <<http://gradinar.net/782-Skorusha>>, дата на достъп 20.10.2016.
- Скубаланка 2009: Skubalanka, T. Polskie nazewnictwo roślin. *Struktura zbioru. – Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, 27, 2009, sectio FF, 129–144.
- Славянски древности 1995 – 2012: *Славянски древности. Етнолингвистически словарь*. Т. 1–5. Москва, 1995–2012.
- Смокиня: Смокиня. Сем. Морасеае (Черничеви). – В: *Фрамар*. <<https://medpedia.framar.bg/ботаника/смокиня>>, дата на достъп 10.01.2018.
- Спространов 1906–1907: Спространов, Е. Народни лековници. – *СБНУ*, 22–23, 1906–1907, дял 3, 1–106.
- Срезневски 1893–1912 (1958): Срезневский, И. И. *Материалы для Словаря древнерусского языка*. Т. 1–3. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1892–1912 (1958).
- Станев 2001: Станев, Ст. *Малко познати имена от българската ботаника*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“: Пенсофт, 2001.
- Стойков 1963: Стойков, Ст. Названията на две културни растения в български език [диня и пълеш]. – *Език и литература*, 1963, № 5, 23–34.
- Стойков 2002: Стойков, Ст. *Българска диалектология*. 4. фототип. изд. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2002.
- Томпсън и др. 2011: Thompson, F. M., G. V. Willis, O. M. Thompson, E. L. Yaroch. The Meaning of ‘Fruit’ and ‘Vegetables’. – *Public Health Nutrition*, 14 (7), 2011, 1222–1228.
- Умленски, Ковачев 2008, 2013, 2018: Умленски, Ив., Г. Ковачев. *Местните имена в Кюстендилско*. Т. 1, 2008; т. 2, 2013; т. 3, 2018. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Фасмер 1964–1973: Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка*. 1-е изд. Москва: Прогресс, 1964–1973.
- Филбаум 1998: Fellbaum, Ch. *WordNet: An Electronic Lexical Database*. Cambridge, Mass: MIT Press, 1998.

- Фишман 1982: Fishman, J. A. Whorfianism of the Third Kind: Ethnolinguistic Diversity as a Worldwide Societal Asset. (The Whorfian Hypothesis: Varieties of Validation, Confirmation, and Disconfirmation II). – *Language in Society*, 11, Apr., 1982, No. 1, pp. 1–14. <<http://www.jstor.org/stable/4167289>>, дата на достъп 17.01.2018.
- Хандке 1997: Handke, K. Polskie nazewnictwo botaniczne oczami językoznawcy. – W: K. Handke (red.). *Rozważania i analizy językoznawcze*. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN, 1997, 173–185.
- Хил 2008: Hill, P. The Metaphorical Use of Colour Terms in the Slavonic Languages. – In: Wells, D. N. (ed.). *Themes and Variations in Slavic Languages and Cultures. Australian Contributions to the XIV International Congress of Slavists*. Perth, 2008, 62–83.
- Холиолчев 1974: Холиолчев, Хр. Из българската растителна терминология: черница *Morus L.* – В: Андрейчин, Л. (отг. ред.). *Сборник в памет на проф. Ст. Стойков (езиковедски изследвания)*. София: БАН, 1974, 307–314.
- Холиолчев 1990: Cholioltschev, Ch. *Onomasiologische und derivative Struktur der bulgarischen Phytonyme (Beitrag zur bulgarischen volkstümlichen Phytonymie)*. (Miscellanea Bulgarica, 8). Wien, 1990.
- Хук 2003: Hook, D. Trees in the Anglo-Saxon Landscape: The Charter Evidence. – In: Biggam, C. P. (ed.). *From Earth to Art. The Many Aspects of the Plant-World in Anglo-Saxon England*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2003, 17–39.
- Хън 1976: Hunn, E. Toward a Perceptual Model of Folk Biological Classification. – *American Ethnologist*, 3, Folk Biology, Aug., 1976, No. 3, 508–524. <<http://links.jstor.org/sici?sici=0094-0496%28197608%293%3A3%3C508%3AТАРМОФ%3E2.0.CO%3B2-9>>, дата на достъп 21.01.2014.
- Хън 1982: Hunn, E. The Utilitarian Factor in Folk Biological Classification. – *American Anthropologist*, 84, 1982, 830–847.
- Хю 2003: Hough, C. Place-Name Evidence for Anglo-Saxon Plant-Names. – In: Biggam, C. P. (ed.). *From Earth to Art. The Many Aspects of the Plant-World in Anglo-Saxon England*. Amsterdam, New York: Rodopi, 2003, 41–78.
- Черен глог: Черен глог. – В: *Уикипедия*. <https://bg.wikipedia.org/wiki/Черен_глог>, дата на достъп 29.11.2017.
- Чолева-Димитрова 2002: Чолева-Димитрова, А. *Селищни имена от Югозападна България. Изследване речник*. София: Пенсофт, 2002.
- Чолева-Димитрова 2009: Чолева-Димитрова, А. *Местните имена в Радомирско*. София: ИБЕ, 2009.
- Чолева-Димитрова 2011: Чолева-Димитрова, А. *Местните имена в Софийско*. Историко-etimологичен речник (електронна версия), 2011.
- Чомски 1986: Чомски, Н. Език и мислене. – В: Сивилов, Л. (съст.). *Съвременни немарксистки теории на познанието*. София: Университетско издателство, 1986.
- Шамота 1985: Шамота, А. М. *Назви рослин в українській мові*. Київ, 1985.
- Швидкая 2016: Швидкая, Н. Историко-этнолингвистические истоки формирования микротопонимики Славянщины. – *Res humanitariae*, 20, 2016, 215–226. <<file:///C:/Users/Samsung/Downloads/1400-5345-1-PB.pdf>>, дата на достъп 22.03.2018.

- Шрьодер 1985: Schröder, E. Einleitende Bemerkungen zu diesen Beiträgen und Nachträgen der 5. Fachkonferenz Ethnomedizin. – *Ethnobotanik-Ethnobotany. Beiträge und Nachträge der 5. Internationalen Fachkonferenz Ethnomedizin in Freiburg 30.11.-3.12.1980*. Wiesbaden, 1985.
- Шултес, Райс (ред.) 2008: Schultes, R. E., S. von Reis (eds.). *Ethnobotany: Evolution of a Discipline*. Timber Press, 2008.
- Юдин 2003: Юдин, Ал. Новые публикации по славянской этнолингвистике (2000–2003). / *Etnolingwistyka słowiańska w latach 2000–2003*. – *Etnolingwistyka*, 15, 2003, 241–247.
- Юнджил 1799: Jundziłł, J. *Botanika stosowana czyli wiadomość o własnościach u użyciu roślin w handlu, economice, rękodzielach, o Ich Oyczyźnie, mnożeniu, utrzymywaniu, według układu Linneusza*. Wilno, 1799.
- Юнджил 1830: Jundziłł, J. *Opisanie roślin w Litwie, na Wołyniu, Podolu i Ukrainie dziko rosnących iako i oswojonych*. Wilno, 1830.

СПИСЪК НА ИЗПОЛЗВАНИТЕ ИЗТОЧНИЦИ

- Електронна база данни на микропонимията от Западна България. Институт за български език, БАН.
- Бз = Велев, В. Местните имена в Брезнишко. Велико Търново: Фабер, 2009.
- Бк = Михайлова, Д. Местните имена в Берковско. София: БАН, 1986.
- Бос = Кацарова-Папа, Г. Местните имена в Босилеградско. Велико Търново: Астарта, 2013.
- Бс = Попов, К. Местните имена в Белослатинско. – ГСУ ФФ, 54, 1959, № 2, 485–671.
- Бт = Михайлова, Д. Местните имена в Ботевградско. София: БАН, 2008.
- Бур = Дрончилов, Кр. Бурел. Антропогеографски проучвания. – ГСУ ИФФ, 19, 1923.
- Вр = Николов, Б. Топонимията на Врачанска околия. София: Алиса, 1997.
- ГД = Иванов, Й. Местните имена в Гоцеделчевско (Неврокопско). София: БАН, 1996.
- Гч = Симеонов, Б. Етимологичен речник на местните названия от Годечко. – В: ГСУ ФСлФ, 60, 1966, 166–248.
- Дп = Еленин, Й. Местните имена в Станкедимитровско (Дупнишко). Благоевград: УИ „Неофит Рилски“, 2006.
- ДСДМ = Иванов, Й. Местните имена между Долна Струма и Долна Места. София: БАН, 1982.
- ЕП = Близнашка-Янева, С. Местните имена в Елинпелинско. Велико Търново: Астарта, 2013.
- К = Заяков, Н. Местните имена в Кулско. Велико Търново: Астарта, 2013.
- Кд = Умленски, Ив., Г. Ковачев. Местните имена в Кюстендилско. Т. 1, 2008; т. 2, 2013; т. 3, 2018. София: АИ „Проф. Марин Дринов“.
- Лм = Дуриданов, И. Местните названия от Ломско. София: БАН, 1952.
- Мх = Михайлова, Д. Местните имена в Михайловградско. София: БАН, 1984.
- Пк = Велев, В. Местните имена в Пернишко. Велико Търново: Фабер, 2010.
- Рз = Попов, К. Местните имена в Разложко. София: БАН, 1979.
- Рм = Чолева-Димитрова, А. Местните имена в Радомирско. София: ГЕА, 2009.
- Сф = Чолева-Димитрова, А. Местните имена в Софийско. Историко-етимологичен речник (електронна версия), 2011.

СЪКРАЩЕНИЯ

БДА	=	Български диалектен атлас
БЕР	=	Български етимологичен речник
Бз	=	Брезнишко
Бк	=	Берковско
Бл	=	Благоевградско
Бос	=	Босилеградско
Бс	=	Белослатинско
Бт	=	Ботевградско
Бур	=	Бурел
ВИ	=	водно име
Вр	=	Врачанско
ГД	=	Гоцеделчевско
гр.	=	гръцки
ГСУ ИФФ	=	Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет
ГСУ ФСлФ	=	Годишник на Софийския университет, Факултет по славянски филологии
ГСУ ФФ	=	Годишник на Софийския университет, Филологически факултет
Гч	=	Годечко
ДА	=	Диалектен архив на Института за български език
диал.	=	диалектно
Дп	=	Дупнишко
ДСДМ	=	Долна Струма и Долна Места
ЕП	=	Елинпелинско
К	=	Кулско
Кд	=	Кюстендилско
Лм	=	Ломско
мах.	=	махала
МИ	=	местно име
мн.ч.	=	множествено число
м.р.	=	мъжки род
Мх	=	Михайловградско (Монтанско)
новогр.	=	новогръцки
Пк	=	Пернишко
Пч	=	Петричко
Рз	=	Разложко

Рм	= Радомирско
рум.	= румънски
Сб. БАН	= Сборник на Българската академия на науките
СБНУ	= Сборник за народни умотворения, наука и книжнина
Сд	= Санданско
СелИ	= селищно име
Сл	= Сливнишко
См	= Самоковско
Сп. БАН	= Списание на Българската академия на науките
Сф	= Софийско
Тр	= Трънско
тур.	= турски
Цр	= Царибродско

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИ, КАРТИ И ФИГУРИ

- Таблица 1. Модел на народна таксономия според Бр. Бърлин / 37
Таблица 2. Модел на таксономия според Е. Рош / 38
Таблица 3. „Уникални“ названия за разновидности *круша* / 88
Таблица 4. „Уникални“ названия за разновидности *ябълка* / 89
Таблица 5. „Уникални“ названия за разновидности *слива* / 89
Таблица 6. „Уникални“ названия за разновидности *череша* / 89
Таблица 7. Термини за плодове, запазени в селищни имена / 90
Таблица 8. Видове названия на плодове, запазени във водни имена / 91
- Карта 1. Карта на бившите околии в България / 41
- Фиг. 1. Модел на народната таксономия на плодовете / 46
Фиг. 2. Концепт *смокиня* ‘*Ficus carica*’ / 47
Фиг. 3. Детайлен модел на народната таксономия на плодовете въз основа на топонимни данни / 49
- Фиг. 4. Модел за народна таксономия на концепт *плодно дърво/овошка* / 52
Фиг. 5. Модел на народна таксономия на концепт *вишна* / 53
Фиг. 6. Модел на народна таксономия на концепт *дюля* / 54
Фиг. 7. Модел на народна таксономия на концепт *кайсия* / 55
Фиг. 8. Модел на народна таксономия на концепт *круша* / 60
Фиг. 9. Модел на народна таксономия на концепт *скоруша* / 61
Фиг. 10. Модел на народна таксономия на концепт *слива* / 63
Фиг. 11. Модел на народна таксономия на концепт *смокиня* / 64
Фиг. 12. Модел на народна таксономия на концепт *череша* / 65
Фиг. 13. Модел на народна таксономия на концепт *черница* / 66
Фиг. 14. Модел на народна таксономия на концепт *ябълка* / 69
Фиг. 15. Модел на народна таксономия на концепт *глог* / 71
Фиг. 16. Модел на народна таксономия на концепт *боровинка* / 72
Фиг. 17. Модел на народна таксономия на концепт *дрян* / 73
Фиг. 18. Модел на народна таксономия на концепт *къпина* / 75
Фиг. 19. Модел на народна таксономия на концепт *малина* / 76
Фиг. 20. Модел на народна таксономия на концепт *шипка* / 77
Фиг. 21. Модел на народна таксономия на концепт *дия* / 78
Фиг. 22. Модел на народна таксономия на концепт *тиква* / 79
Фиг. 23. Модел на народна таксономия на концепт *пъпеш* / 79
Фиг. 24. Модел на народна таксономия на концепт *ягода* / 80
Фиг. 25. Значения на фитонима *бъл(о)вица* / 94

- Фиг. 26. Значения на фитонима *киселица/кисалица/киселка* / 94
Фиг. 27. Значения на фитонима *матрун(а)/мотрун(а)* / 95
Фиг. 28. Значения на фитонима *сїняк/сїнявец* / 95
Фиг. 29. Значения на фитонима *петрѡвка* / 96
Фиг. 30. Значения на фитонима *перша/перуша* / 96
Фиг. 31. Значения на фитонима *тамянка/темянка/темяница* / 97
Фиг. 32. Значения на фитонима *цїганка* / 97

ONOMASTICS AND ETHNOBOTANY: A STUDY OF FRUIT NAMES BASED ON TOPONYMIC DATA FROM WESTERN BULGARIA

Maya Vlahova-Angelova

(Summary)

The research examines toponymy from an atypical standpoint, and studies the fruit names preserved in several local names, as a reflection of traditional bio-systematization. The departure point of the research is the understanding that toponymy can be a source of data on the ethnobiological knowledge of Bulgarians. The main focus of the study is an investigation of the manner in which toponymy reveals the folk biosystematics of fruit. Exploring the link between toponymy and the world of plants uncovers the principles, by which plants were traditionally classified in the minds of Bulgarians.

The research surveys the microtoponymy of Western Bulgaria, and also includes territories outside of today's borders, such as the Tsaribrod (Dimitrograd), Bosilegrad and Tran regions. The names of plants that Bulgarians considered fruit in their day to day lives, as opposed to any botanical classification, are the subject of this research. Twenty fruit names have been rigorously examined: *боровинка* (blueberry), *вишна* (sour cherry), *глог* (hawthorn), *диня* (watermelon), *дюля* (quince), *дряг* (cornel), *кайсия* (apricot), *круша* (pear), *къпина* (blackberries), *малина* (raspberry), *пъпеш* (melon), *слива* (plum), *смокиня* (fig), *скоруша* (sorb), *тиква* (pumpkin), *череша* (cherry), *черница* (mulberry), *ябълка* (apple), and *ягода* (strawberry).

The view that the systematization of knowledge about the surrounding world didn't originate from people's purely practical needs, but instead was mainly an answer to their intellectual pursuits, and as a consequence, these ethnoscientific classifications preserve many universal and nationally specific mechanisms of thought, is integral to this work. The principles of folk taxonomy as an organizational system of primitive knowledge, as proposed by Brent Berlin have been adopted as the principal method in this research. The main goal of the study is to classify the gathered linguistic data according to a thesaurus principle of grouping related concepts, where the terms are accentuated first, and the lexical variations on a word formation and semantic level, as well as geographic distribution, are postliminary. This allows for the construction of a toponymy-based model of traditional fruit taxonomy.

The developed taxonomic models of individual concepts clearly reveal that there was a high degree of categorization and classification of plants in the traditional mentality of Bulgarians. The categorization of plant varieties occurred most discernibly on the species level. This created classification challenges in some cases of closely related species, as in *скоруша* (sorb), which,

because of its close resemblance to *круша* (pear) and *мушмула* (medlar), is often referred to as a kind of pear or medlar, and not a separate, individual species. In respect to the denomination of subspecies, toponymic data suggests that a precise differentiation is present with some species, whereas it lacks altogether in others.

This study also contributes to the fields of dialect lexicography and linguistic geography. A number of hyperonymous and hyponymous terms have been referenced, most of which are archaic and of limited local usage – as for example *брекина* (chequers), *скоруша* (sorb), *сланопаджа* (a natural pear hybrid), *стамболка* (heirloom pear variety), *хруповица* (cherry) – and some of which were previously unrecorded. For instance, the concept of pear is present in over fifty hyponymous names. The data suggests that the most frequently encountered fruit names in the toponymy of western Bulgaria are *круша* (pear) and *дрял* (cornel). Special attention is paid to the territorial distribution of phytonyms (hyperonyms as well as hyponyms), the synonymy of fruit names, and the semantic discrepancies between the terms in different regions.

The main conclusion of the research is that toponymy is a reliable source of data (maybe even the most reliable) for the study of the naive and unscientific understanding of plant biodiversity, which in itself reflects and repeats some of the traditional taxonomy. Toponymy is a peculiar type of photograph of reality, since the ethnobotanic information that is preserved in it is, although large in volume, transferred solely on a mechanical basis. The analysis has revealed unequivocally that place names very successfully reproduce the complex system through which Bulgarians classified plants, and that fruit-bearing plants formed a separate, very significant category in the cognitive understanding of our people.

Мая Влахова-Ангелова

**ОНОМАСТИКА И ЕТНОБОТАНИКА:
НАЗВАНИЯ НА ПЛОДОВЕ
СПОРЕД ДАННИ ОТ ТОПОНИМИЯТА
В ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ**

Българска
Първо издание

Рецензенти: *проф. д-р Мария Китанова,*
доц. д-р Ана Кочева

Редактор *Албена Накева*
Художник *Константин Жеков*
Графичен дизайнер *Ваня Кривокапова*

Формат 70 × 100/16
Печатни коли 7,50

Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“, бл. 6

www.baspress.com

ISBN 978-954-322-956-7

Д-р Мая Влахова-Ангелова е главен асистент в Секцията по ономастика на Института за български език – БАН. Работи по различни проекти, свързани с проучването на българската топонимия и антропонимия. Научите ѝ интереси са в областта на социономастиката, градската топонимия и микропонимията.

До момента е публикувала една монография – „Улиците на София: картографиране на градската идентичност“ (София: ИБЕ, 2013) и повече от 30 статии и студии в български и чужди научни издания.